

1162

О.Г. ПРОТИВЕНСЬКА М.І. МЕЩЕРЯКОВА
Я.В. ТЕМІЗ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

Країна мрій

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Фольклор — усна народна творчість
Folk — народ
Lore — знання, мудрість

Фольклор

ЕПОС

ЛІРИКА

ДРАМА

Казки
 Перекази
 Легенди
 Народні байки
 Анекдоти
 Усмійки

Малі фольклорні жанри
 Пісні

Ігри
 Ігри-пісні
 Обряди
 Народні п'єси

Казки (групи)

КАЗКИ ПРО ТВАРИН

ЧАРІВНІ АБО ФАНТАСТИЧНІ

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ АБО
 НОВЕЛІСТИЧНІ

- ★ конфлікти відображають життєві взаємини людей
- ★ дійові особи — тварини лісові і домашні (казкові образи — традиційні типи: лисичка-сестричка (хитра) і вовк-панібрат ошуканий (нерозумний))
- ★ чітко окреслена пізнавальна суть
- ★ введення малих фольклорних форм
 «Солом'яний бичок», «Вовк, Собака і Кіт», «Котик і Півник», «Журавель і Лисичка», «Сірко», «Рукавичка», «Козел та Баран», «Колобок», «Як курочка півника врятувала».

- ★ фантастичні образи, предмети
- ★ боротьба з силами Зла
- ★ різні чуда, метаморфози (недобровільно наслані чародіями)
- ★ конкурси мудрості (виконання «важких завдань»)
- ★ опис домінує над діалогом
 «Івасик-Телесик», «Яйце-райце», «Казка про Івана-царевича», «Дідова дочка і золота яблунька», «Чарівний перстень», «Летючий корабель», «Золотий черевичок», «Ох».

- ★ більш реальні умови життя
- ★ всякі чари, уроки, чудодійні здібності
- ★ умовний реалізм
- ★ широке використання діалогу
- ★ етична, моралізуюча основа
- ★ дійові особи — антагоністи
 «Іван і піп», «Язиката Хевська», «Правда і Кривда», «Як дід в школу ходив», «Брехня», «Ситий голодному не вірить», «Москаль у пеклі», «Чарівна палиця».

Казкові формули:

ТРАДИЦІЙНИЙ ЗАЧИН

«Бує собі...», «були собі дід та баба...», «було собі...», «не за горами високими, не за морями глибокими...»

КІНЦІВКА

«От вам казочка, а мені бубликів в'язочка...»
 «Та й я там був, мед, пиво пив,
 По бороді текло —
 А в роті не було»
 «І стали ті бідні люди жити-поживати і добра наживати»
 «От вони живуть і хліб жують, постолом добро аозять»

ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ

Котику, котику, сірий лобику; кумонько; повися, рибко, і велика, і мала; мерзні, мерзні, вовчий хвіст; зайчику-побігайчику; добрий молодець; а що ти, хвостище-помелище, думало-гадало?..

РИТМІЧНІ І ПІСЕННІ ЧАСТИНИ В МОНОЛОГАХ ГЕРОЇВ

«Помалу-малу, паноньку, грай,
 Не врази мого серденька вкрай...»
 «Гуси-гуси, гусенята,
 Візьміть мене на крилята,
 Та полетіти до батенька,
 А в батенька їсти й пити,
 І хороше походити...»

«Я Коза-Дереза,
 Півбока луплена,
 За три копи куплена,
 Тупу-тупу ногами,
 Сколю тебе рогами,
 Ніжками затопчу,
 Хвостиком замету, —
 Тут тобі й смерть!»

ФОРМУЛИ ПРОСТОРУ І ЧАСУ

«Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться»
 «Вправо підеш — щастя буде, вліво підеш — добро буде, а просто підеш — смерть буде»
 «Чи довго, чи коротко»

СТИЛІСТИЧНІ ФОРМУЛИ

Постійні епітети: срібні підковки, жива вода, синє море, богатирський кінь
 Тавтологія: кляли-проклинали, диво-дивнес, пили-гуляли
 Гіпербола: спати ліг на дванадцять днів, емить скувала милому золоту булаву
 Антитеза
 Діалог
 Суфікси зменшувально-пестливі і згрубілості: паляничка, земляця, водиця, коник, дівчинонька, молоденький, котику-братуку, хвостище-помелище, вовчище, ручище
 Символіка: калина-дівчина

Схема казки про тварин

ЗАЧИН

(простий, короткий, іноді його може і не бути)

ДІЯ

(розвивається динамічно, наявна, швидка, активна зміна подій, яким властиві повтори; описи, як правило, відсутні; використовуються діалоги; велика кількість дієслів, які передають наростання дії, різний її характер, психологічний стан героїв; фантастичні істоти майже відсутні; місце дії: ліс, галявина, поле, річка, хатина).

ДІЙОВІ ОСОБИ

Домашні тварини

Дід, Баба

Дикі тварини

Знедолені	Козенята Ягнята Півник Ворона Баран	Коза-Дереза Пан Коцький Козел Бичок	Добротворці
	Вони слабкі, беззахисні, наївні, іноді нерозумні, деякі з малим життєвим досвідом	Хорообрі, кмітливі, дотепні, відважні, переборюють труднощі, допомагають слабким	

Боротьба слабкої тварини з дикою; боротьба людини з тваринами

Злотворці	Лисиця Вовк Ведмідь Тхір Лев
	Жорстокі, підступні, лицемірні, злі, постійно в пошуках легкої наживи, розбійництва, вступають у конфлікт між собою, з людиною і домашніми тваринами

РОЗВ'ЯЗКА

(зло, несправедливість покарані, беззахисні врятовані від неминучої смерті хоробрими, розумними домашніми тваринами. Кінець може бути щасливим і нещасливим).

КІНЦІВКА
(підсумок)

виражений узагальненою фразою:
«Так часто буває, від хвоста й голова пропадає»
«Така то була у Лева царська правда»

Казка народна і літературна		
НАРОДНА	КАЗКА	ЛІТЕРАТУРНА
<ul style="list-style-type: none"> ★ Автор — колективний (народ). ★ Виконавці казок — оповідачі-казкарі. ★ Існує в усній формі. ★ Має тенденцію нескінченної змінності (варіативності) в інтересах сильнішого враження. ★ Образ героя гранично типізований (герой — тип, схема; персонаж характеризується за його функцією (роллю) в казці: богатир, нечиста сила, захисник, помічник, добродій, опікун, визволитель). ★ Набір сюжетів обмежений. ★ Час і місце виникнення для більшості губиться в сивій давнині, визначити неможливо. ★ Оповідач-казкар — творець і майстер-виконавець, який володіє умінням розповідати і доповнювати почуте від когось іншого. 	<ul style="list-style-type: none"> ★ Творець — конкретна особа, авторство особисте. ★ Має писемну форму. ★ Текст канонічний (не можуть бути внесені довільні зміни). ★ Образ героя максимально індивідуалізований. ★ Число варіантів будь-яких мотивів сюжету нічим не обмежене. ★ Час і місце створення казки відомі або визначаються досить точно за ознаками, прикметами часу в тексті. ★ Письменник — автор, творець, який відображає життя в художніх образах за допомогою своєї уяви, властивими лише йому засобами і на відповідному матеріалі. 	

Особливості казки, легенди, переказу

КАЗКА	ЛЕГЕНДА	ПЕРЕКАЗ
<ul style="list-style-type: none"> ★ Невизначеність місця і часу дії. ★ Персонажі максимально типізовані, відсутня індивідуальність. ★ Обоожнювання природи в більшій чи меншій мірі. ★ Зображення фантастичних подій. ★ Сприймається слухачем як фантастика, вигадка, розповідається для того, щоб розважитися або з метою пошукання. ★ Можлива велика кількість епізодів; прозова форма. 	<ul style="list-style-type: none"> ★ Зображуване (незвичайне і фантастичне) претендує на певну достовірність в минулому. ★ Персонажі — конкретні люди зі своїми іменами і психологічними особливостями, але володіють незвичайними здібностями, надприродними якостями. ★ Природа не обоожнюється, хоча окремі міфологічні мотиви і образи зберігаються. ★ Зображення незвичайних подій, наявність чудодійних предметів, перевтілення. ★ Незважаючи на вимисел, сприймається слухачем як достовірна розповідь. ★ Стисле зображення лише одного епізоду; прозова форма. 	<ul style="list-style-type: none"> ★ Історична і географічна конкретність того, про що розповідається. ★ Персонажі — люди, які своїми славними ділами заслужили шану, добру пам'ять. ★ Природа не обоожнюється; розповідається про ймовірне походження назв населених пунктів, річок, урочищ. ★ Реалістичне відображення оточуючого світу, описи місця подій, інтер'єру, одягу, озброєння і т. ін. в основному відповідають дійсності. ★ Сприймається слухачем як згадка про минулі часи, славетні, цікаві сторінки історії країни, її народу. ★ Лаконічна розповідь про одну подію чи якусь людину; прозова форма.

Малі фольклорні форми

ПОЕЗІЯ ПЕСТУВАННЯ — КОЛИСКОВІ

Ой люлі-люлі

*Ой люлі-люлі,
Налетіли гулі,
Стали геґотати,
Що дитині дати.
З пушечку подушечку
З пір'ячка периночку*

*З пір'ячка периночку,
В щасливу годиночку.
Щоб дитина спала
Та щоб не плакала,
Щоб росла і не боліла
Не голова і не тіло.*

Цить, дитино

*Цить, дитино, цить, не плач,
Принесе киця калач,
Вже недалечко — на мостику,
Несе калач на хвостуку...*

ЗАГАДКИ

Яких каменів немає в морі?

(Сухих)

*П'ять, п'ятнадцять,
Без двох двадцять,
Семеро, трос,
Ще й малих двос.*

(П'ятдесят)

СКОРОМОВКИ

*Був собі цербер та й переполуцербився на маленькі
полуцербренята.
Пік біля кіп картоплю Прокіп.*

ПРИСЛІВ'Я

*Густо дивиться, та рідко бачить.
Воно на цвіт прибите.
Мудрий не все каже, що знає, а дурень не все знає,
що каже.
Ні з губи мови, ні з носу вихору.
Козак з біди не заплаче.*

ПРИКАЗКИ

*Такий мороз, аж зорі скануть.
Де наше не пропадало.
Наймій мене обідати.*

ІГРИ-ПІСНІ

«Просо», «Подольночка», «А вже весна», «Кривий танець».

ЗАМОВЛЯННЯ

*«Добрий день тобі, сонечко ясне!
Ти святе, ти ясне — прекрасне;
Ти чисте, величне й поважне!
Ти освіщаш гори і долини, і високі
Могили — освіти й мене...»*

Пісні

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.
От де, люде, наша слава,
Слава України!

(Т. Шевченко)

Що за милозвучність та краса, не кажучи вже про класичну простоту та безпосередність натхнення! Це — джерело, з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки. Влучність вислову — надзвичайна, а стислість просто не передатна.

П. Грабовський про пісенну творчість.

Обрядова пісенна творчість

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

РОДИННО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Колядки

«Коляда, Коляда
В нашу хату загляда.
Коляда, Коляда
Людей добрих звеселя.
Коляда, Коляда
Землю нашу зогріва».

Щедрівки

«Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати...»

Веснянки

«Ой весна, весна — днем красна».

Обжінкові пісні

«Котився віночок по полю»,
«В моєї родини жито та пшениця»

РОДИННО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Весільні

«Тихо-тихо Дунай воду несе»,
«Та спасибі тобі, моя ненько»,
«Грайте музики, як грали».

Голосіння

Сироти за матір'ю: «Мамочко моя
пчїлочка, мамочко моя ластівочка, сло-
вечко моє вірнеє, зозулечко моя луго-
ва — нащо ти мене кинула?»

Соціально-побутові пісні

КОЗАЦЬКІ: «Засвістали козаченьки», «Стоїть явір над водою, в воду похилився».

ЧУМАЦЬКІ: «Ой чумаче, чумаче», «Ой з-за Дону, з-за ріки», «Ох, і не степиця, хрещатий барейку».

КРИПАЦЬКІ: «Наступає чорна хмара», «На панцину ходжу, ходжу».

РЕКРУТСЬКІ ТА СОЛДАТСЬКІ: «Сюди гори, сюди», «Налетіли гуси з далекого краю», «Війна, війна — світ палає».

БУРЛАЦЬКІ: «Нема горя так нікому», «Та забіпіли сніги», «А бурлака добре робе».

НАЙМИТСЬКІ ТА ЗАРОБІТЧАНСЬКІ: «Брала дієка льон, льон», «Ой хто не служив», «Ой чи воля, чи неволя».

Родинно-побутова лірика

ПІСНІ ПРО КОХАННЯ

«Сонце низенько, вечір близенько»,
«По садочку ходжу»,
«Ой не світи, місяченьку».

ПІСНІ ПРО РОДИННЕ ЖИТТЯ

«Чи я в лузі не калина була»,
«Іще сонце не заходило»,
«У неділю рано».

ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ

«Ой під вишнею»,
«Черевички»,
«Ой служив я в пана»...

Епічні пісні

ДУМИ

«Дума про козака Голо-
ту»,
«Дума про Марусю Богус-
лавку»,
«Хмельницький та Бара-
баш»,
«Самійло Кішка».

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

«Зажирилась Україна,
Бо нічим прожити»,
«Ой був в Січі старий ко-
зак»,
«За Сибіром сонце схо-
дить»,
«Чи не той то хміль».

ПІСНІ-ХРОНІКИ

«Подорож до Америки»,
«Про Лук'яна Кобилицю
і царя»,
«Ой петіла зозуленька,
почала кувати».

БАЛАДИ

«Ой чие ж то жито,
Чий ж то покоси»,
«Ой не ходи, Гри-
цю»,
«У неділю рано зілля
копала».

КОЛОМИЙКИ

«Коломийку заспіваю, як ми веселенько,
Коломийку заспіваю, як болить серденько»,
«Як ішов я через село, курка мене вздріла,
Як би не та паличенька, була б мене з'їла»,
«Ой скажіть, добрі люди, чим Андрій хворіє:
На роботі замерзає, коло миски — гріє».

Пісні літературного походження

«Їхав козак за Дунай», С. Климівський
«Всякому городу нрає і права», Г. Сковорода
«Ой я дієчина полтавєка...», І. Котляревський
«Дивлюсь я на небо...», М. Петренко
«Рече та стогне Дніпр широкий...», Т. Шевченко
«Повій, вітре, на Україну...», С. Руданський
«Ніч яка місячна, зоряна, ясна...», М. Старицький
«Ой ти, дієчино, з горіха зерня...», І. Франко

Художні прийоми фольклору

ЗВЕРТАННЯ	«Послухайте, добрі люди, що маю сказати».	
ДІАЛОГ	«Козаченьку, куди ти йдеш? Невже жалю не маєш? — Я вернуся, серденько, восени, як обпаде листячко з калини».	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ	«вода каламутна — дівка смутна» «явір похилився — козак закурився».	
ОБРАЗИ РОСЛИН, ПТАХІВ, ЩО НАБИРАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ СИМВОЛІВ	Зозуля — материнська турбота, печаль; Калина — дівоча краса; Голубіє пара — закохані; Орел, сокіл — мужність, відвага.	
ПОРІВНЯННЯ З РІЗНОЮ ОЦІНОЧНОЮ ХАРАКТЕРИСТИКОЮ	Позитивні «Оченьки, як тернок, Брівочки, як шнурок».	Негативні «Очі, як у жаби, Стан, як у баби, Руки, ноги, як у рака, А сам рудий, як собака».
ПОСТІЙНІ ЕПІТЕТИ	«Молода дівчина», «тиха вода», «свекруха лихая», «рідная мати», «ясні зорі», «бідні невольники», «хрещатий барвінок», «зелене жито».	
СЛОВА ІЗ ЗМЕНШУВАЛЬНО- ПЕСТЛИВИМИ СУФІКСАМИ	«Ой за гасм зелененьким, та й орала дівчинонька воликом чор- неньким», «що я буду робитоньки», «спатоньки хочу».	
ГІПЕРБОЛІЗАЦІЯ	«Та як ми ся любили — сухі дуби цвіли, А як ми ся розлучили — і сирі пов'яли», «громовий голос», «як Олекса підійметься — си гори здригнули».	
УЗАГАЛЬНЕННЯ	«Влітку і качка прачка», «вдома і солома їдома».	
РИМОВАНИЙ ПАРАЛЕЛІЗМ	«Яка гребля, такий млин, Який батько, такий син».	
ВИСЛОВИ-ПОРІВНЯННЯ	«Як сніг на голову», «як грім серед ясного неба».	

Специфічні ознаки фольклору

- ★ усна форма творення і побутування
- ★ традиційність
- ★ варіантність
- ★ анонімність
- ★ колективність
- ★ постійні форми
- ★ повторюваність
- ★ «мігруючі» блоки
- ★ простота і ясність стилістики
- ★ строга послідовність композиції
- ★ переважання дієслівних рим

Фольклор та література

ФОЛЬКЛОР	ЛІТЕРАТУРА
<ol style="list-style-type: none">1. Усна форма побутування.2. Передбачається безпосередній контакт між тим, хто відтворює текст, і тим, хто цей текст сприймає.3. Колективний автор, що обумовлює варіативність усної народної творчості і використання традиційної поетики.4. Історична основа всієї світової художньої культури.5. Джерело національних художніх традицій.	<ol style="list-style-type: none">1. Письмова форма існування2. Безпосередній контакт між автором і читачем відсутній (контакт опосередкований через твір).3. Автор — конкретна особа з властивою йому творчою манерою.4. Виникає на ґрунті міфології та усної народної творчості.5. Формує світогляд, збагачує духовно.

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Роди художньої літератури

ЕПОС

Зображальний рід літератури. Об'єктивне зображення людини у взаємодії з іншими людьми, подіями, явищами. Прозова форма.

ЛІРИКА

Виразальний рід літератури. Зображення людини через відтворення її почуттів, переживань, роздумів. Здебільшого віршова форма.

ДРАМА

Зображальний рід літератури. Зображення людини в дії, в конфлікті, в розмові. Здебільшого прозова форма.

Основні жанри

Малі форми

★ **Оповідання**
(розповідь про якусь подію з життя людини, важливу роль відіграє підтекст)

П. Мирний. *Морозенко*.
М. Коцюбинський. *Дорогою ціною*.
О. Довженко. *Воля до життя*.
А. Давидов. *Рятували Конотоп*.
В. Винниченко. *Краса і сила*.

★ **Нарис**

(художньо-публіцистичний жанр на актуальну тему сучасності, в якому розповідається про справжні події (часто на документальній основі)).

П. Мирний. *Подорожжя од Полтави до Гадячого*.
О. Вишня. *Ленінград і ленінградці; Запорожці*.
С. Васильченко. *Мій шлях*.
М. Черемшина. *На Купала на Івана*.

★ **Новела**

(розповідь про незвичайну подію з стрімким розвитком сюжету із різкими зламами).

М. Коцюбинський. *Коні не винні; Intermzzo*.
В. Стефаник. *Новина; Камінний хрест*.
М. Хвильовий. *Кіт у чоботях*.
С. Васильченко. *Роман; Циганка; Увечері; Над Росією*.

Філософська лірика

(роздуми про сенс людського життя)

А. Малишко. *Роздум; Медитація; Дума*.
Л. Костенко. *Вже почалось, мабуть, майбутнє; Умирають майстри*.

І. Драч. *В оркестрі мікрочастин*.
Богдан-Ігор Антонич. *Привітання життя; Пісня про незнищенність матерії*.

Громадянська (суспільно-політична) лірика

(розуміння поетом сучасного йому суспільного життя і ставлення до нього).

Т. Шевченко. *Мені однаково, чи буду...*
П. Грабовський. *До українців*.
І. Франко. *Сідоглявому*.

Л. Ураїнка. *Товарищі на спомин*.
В. Стус. *Як добре те, що смерті не боюсь я...*

Пейзажна лірика

(ставлення до природи, описи природи допомагають у розкритті думок і почуттів, психологічного стану героїв)

П. Тичина. *Арфами, арфами; Хор лісових дзвіночків*.
М. Рильський. *Дош; На білу гречку впали роси*.

М. Вороний. *До моря; Хмари*.
В. Сосюра. *Люблю весну; Зима; Літо*.

Трагедія

(в основі дуже гострі і непримиренні життєві конфлікти, напружена боротьба сильних характерів, пристрастей, що закінчується смертю головного героя або герой опиняється в безвихідному становищі)

І. Карпенко-Карий. *Сава Чалий*.
М. Старицький. *Оборона Буші*.

Драма

(п'єса, побудована на серйозному і гострому конфлікті, показує драматичні стосунки особистості з суспільством і тяжкі переживання).

М. Кропивницький. *Доки сонце зійде, роса очі виїсть*.
І. Франко. *Украдене щастя*.
Л. Українка. *Блакитна троянда*.
О. Коломієць. *Дикий Ангел*.
І. Котляревський. *Наталка-Полтавка*.

Комедія

(сатиричними і гумористичними засобами відображається смішне в житті (потворні суспільні і побутові явища))

І. Карпенко-Карий. *Хазяїн; Сто тисяч*.
О. Коломієць. *Фараони*.
М. Куліш. *Отак загинув Гуска*.

ЕПОС	ЛІРИКА	ДРАМА
<p>Середня форма</p> <p>★ Повість (вся дія концентрується навколо певної соціальної групи людей, однієї родини або одного персонажа протягом значного періоду). <i>І. Нечуй-Левицький. Микола Дзерж; Кайдашева сім'я.</i> <i>І. Франко. Захар Беркут; Перехресні стежки.</i> <i>М. Коцюбинський. Тіні забутих предків.</i> <i>О. Гончар. Бригантина.</i></p> <p>Велика форма</p> <p>★ Роман (розповідь про важливі і складні суспільні процеси, багатогранно і в розвитку зображена значна кількість персонажів). <i>П. Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?</i> <i>П. Куліш. Чорна рада.</i> <i>М. Хайловий. Вальдшнепи.</i> <i>О. Гончар. Собор; Циклон.</i></p> <p>★ Роман-епос (розповідь про події всенародного значення, створення сильних характерів, зображення життя не одного, а кількох поколінь, масштабність). <i>П. Панч. Гомоніла Україна.</i> <i>І. Ле. Хмельницький.</i> <i>А. Головка. Мати; Артем Гармаш.</i> <i>К. Гордієнко. Буймир.</i> <i>У. Самчук. Волинь.</i></p>	<p>Інтимна (любовна) лірика (почуття і переживання, зв'язані з особистим життям людини) <i>І. Франко. Чого являюся мені усні?; Ой ти, дівчино, з горіха зерня.</i> <i>А. Малишко. Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу.</i> <i>В. Сосюра. Так ніхто не кохав.</i> <i>П. Тичина. О панно, Інно...</i></p> <p>Основні жанри</p> <p>★ Ода <i>Гр. Сковорода. Похвала бідності; De libertate (Про свободу)</i></p> <p>★ Панегірики <i>Гр. Сковорода. Іде, хоче нас лишити; На день народження Василя Томари.</i></p> <p>★ Вірші <i>Т. Шевченко. Думи мої, думи мої...</i> <i>П. Грабовський. Я не співець чудовної природи.</i> <i>О. Олесь. Аїстри.</i> <i>Б. Олійник. Сива ластівка.</i> <i>В. Симоненко. Є в коханні і будні, і святе...</i></p> <p>★ Гімн <i>І. Франко. Гімн. (Вічний революціонер).</i></p> <p>★ Балада <i>Т. Шевченко. Тополя; Причинна.</i> <i>Є. Гребінка. Човен.</i> <i>А. Малишко. Балада про танкіста.</i> <i>І. Драч. Балада про соняшник.</i></p> <p>★ Сонет <i>А. Метлинський. Бандура.</i> <i>І. Франко. Тюремні сонети.</i> <i>М. Рильський. Чернігівські сонети.</i></p> <p>★ Елегія <i>І. Франко. Масві елегії.</i> <i>Л. Глібов. Журба.</i> <i>В. Сосюра. Заснуло сонце в павутинні.</i></p> <p>★ Епіграма <i>Ф. Прокопович. Епіграма на зволікання лікаря Стеллера. Епіграма на кравця.</i> <i>І. Франко. Слово — чудний дар природи.</i> <i>Т. Шевченко. Умре муж велиї...</i> <i>І. Франко. Слово — чудний дар природи.</i></p>	<p>Трагікомедія (переплетення трагічних і комічних ситуацій, подій) <i>І. Карпенко-Карий. Мартин Боруля.</i></p> <p>Мелодрама (повчально-моралізаторський зміст, неправдоподібні ситуації та події, зовнішні ефекти; головні герої: благодійники і жорстоки лиходії). <i>М. Старицький. Циганка Аза; Ой не ходи, Грицю...</i></p> <p>Драма-фесрія (казково-фантастичний сюжет і персонажі). <i>Л. Українка. Лісова пісня.</i></p> <p>Водевіль (жартівлива п'єса, побудована на комічному випадку чи анекдоті, наявність дотепних реплік, пісень, танців). <i>І. Котляревський. Москаль-чарівник.</i> <i>М. Кропивницький. Поревізії.</i> <i>Л. Глібов. До мирового.</i></p> <p>Містерія <i>Т. Шевченко. Великий п'ях.</i></p>

Жанри мішаної форми

ЛІРО-ЕПІЧНІ ЖАНРИ

ЛІРО-ДРАМАТИЧНІ ЖАНРИ

ЛІРО-ЕПІЧНІ ЖАНРИ

- ★ наявність розгорнутого сюжету
- ★ використання ліричних та епічних засобів у відтворенні дійсності
- ★ розкриття внутрішнього стану героїв
- ★ паралельно з образами, які входять в розвиток сюжету, є образ ліричного героя
- ★ пишуться переважно віршовою мовою

Малі ліро-епічні жанри

Співоповідки

(невеликий сюжетний вірш гумористичного або сатиричного змісту, в основі анекдот з одним комічним або трагікомічним випадком, закінчення несподіване, вражаюче).

С. Руданський. *Співоповідки*.

І. Франко. *Нові співоповідки*.

В. Самійленко. *Божий приклад*.

Поезії в прозі

(образні або ліричні мініатюри, є сюжет, в основі якого одна подія, яка дає можливість автору висловити свої погляди і ставлення, пройняті глибоким ліризмом; мова піднесена, іноді ритмічна).

В. Стефаник. *Городчик до бога ридав; Дорога; Амбіції; Акорди*.

О. Кобилянська. *Рожі*.

Середня форма

Балада

(віршований казково-фантастичний твір, в основі сюжету — одна подія, часто створюється на основі народних легенд, історичних переказів).

Л. Боровиковський. *Маруся*.

Т. Шевченко. *Причинна; Лілея; Русалка; Тополя*.

А. Малишко. *Балада про танкіста*.

Є. Маланюк. *Варязька балада*.

І. Драч. *Балада про соняшник*.

Поєма

(віршована повість або оповідання з напруженим динамічним розвитком подій, характери розкриваються досить повно, широта охоплення життєвих явищ — від однієї до великої кількості подій).

Л. Українка. *Роберт Брюс...*

Т. Шевченко. *Гайдамаки; Наймичка; Катерина; Сон; Кавказ; Відьма*.

І. Франко. *Іван Вишеньський*.

А. Малишко. *Прометей*.

В. Сосюра. *Мазепа*.

Велика форма

Роман у віршах

(відрізняється від поеми значно ширшим зображенням дійсності, характери окреслені виразно і багатогранно).

Л. Костенко. *Маруся Чурай*.

І. Багряний. *Скелька*.

ЛІРО-ДРАМАТИЧНІ ЖАНРИ

Драматичні поеми

(або драми для читання — твори, що написані в формі діалогу, однак не розраховані на сценічні втілення).

Л. Українка. Кассандра; У пущі; В катакомбах.

Кінодраматургія

Кіносценарій — кіноп'єса

(збережені основні ознаки п'єси (діалог, монолог, полілог) з урахуванням специфіки кіномистецтва: діалоги і монологи поєднуються з поетичною розповіддю і музичально-звуковим супроводом. Вільне переміщення в просторі і часі. Жанри: кіноповість, кіноопея, кінопоема).

О. Довженко. Поема про море; Іван.

І. Драч. Криниця для спраглих; Київська фантазія на тему дикої троянди — шпигуни.

Форми (види) зображення дійсності

РОЗПОВІДЬ

— зображення подій, вчинків, поведінки персонажів, обставин, опис і роздум.

Розрізняється: розповідь від автора і розповідь від дійових осіб.

ОПИС

— особливий вид зображення якої-небудь статичної картини чи обстановки, в якій відбуваються події (пейзаж, інтер'єр, портрет, опис окремих речей).

Завдання опису — зобразити предмет так, щоб він став знайомий читачеві в тій самій мірі, в якій він відомий автору-спостерігачеві.

РОЗДУМ

— пряма авторська оцінка того, що відбувається, його думки з приводу зображуваного, допомагає зрозуміти авторську позицію.

ХАРАКТЕРИСТИКА

— опис, поєднаний з роздумом.

ДІАЛОГ

— частина художнього тексту, яка відтворює мову персонажів (не входить в розповідь).

— він відомий автору

Зміст і форма художнього твору

ХУДОЖНІЙ ТВІР

Зміст

Художня форма
(система засобів і прийомів, через які втілюється зміст)

Зовнішня і внутрішня організація твору, яка окреслюється в процесі аналізу — абстрактні поняття; реально форма і зміст — нероздільні, становлять органічну єдність.

- ★ Тема
- ★ Проблема
- ★ Ідея художня
- ★ Конфлікт
- ★ Пафос

- ★ Сюжет
- ★ Композиція
- ★ Головні і другорядні персонажі
- ★ Характери
- ★ Прийоми створення образів персонажів
 - зображення героя в дії, його вчинків, поведінки
 - пряма авторська характеристика
 - портрет
 - опис середовища (оточення)
 - мовна характеристика
 - ставлення до різних явищ, інших персонажів
- ★ Пейзаж, інтер'єр
- ★ Художні деталі
- ★ Мова художня

Зміст художнього твору

ТЕМА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Тема — предмет зображення, який об'єднує зміст в єдине ціле, це ті типові явища і події реально-го життя, які відображені в творі.

Тема — основне питання, яке висвітлює письменник у творі на конкретному життєвому матеріалі.

Тематика твору — сукупність тем.

Деякі приклади тем:

- ★ доля українського народу
(поема Л. Українки "Бояриня")
- ★ національні і соціальні конфлікти у суспільстві
(І. Франко. *Перехресні стежки*)
- ★ вплив мистецтва на формування духовного обличчя особистості. Роль і місце поета у суспільному житті
(О. Кобилянська. *Impromptu phantasie (Фантазія експромт)*; М. Коцюбинський. *Intermezzo*; Л. Українка. *Слово, чому ти не твердая криця, Contra spem spero*; І. Франко. *Декадент*).
- ★ єдність людини і природи, її захист
(Л. Українка. *Лісова пісня*; О. Кобилянська. *Битва, Некультурна*)
- ★ сподівання та встановлення соціальної справедливості у світі
(В. Винниченко. *Нова заповідь*)
- ★ тема національного нігілізму, споживацтва
(О. Гончар. *Собор*).

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Проблема — основне питання, порушене в творі, сторона життя, яка особливо цікавить письменника.

Одна й та сама тема може стати основою для порушення різних проблем (тема кріпацтва — проблема внутрішнього рабства кріпака, проблема руйнування сім'ї, розпутності, потворства і кріпаків, і кріпосників, проблема соціальної несправедливості, соціальних контрастів в українському селі після реформи 1861 року...)

Всі згадані проблеми знайшли, наприклад, своє відображення в романі П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», повісті Марка Вовчка «Інститутка».

ПРОБЛЕМИ

- ★ суспільно-політичні
- ★ національно-історичні
- ★ філософські
- ★ загальнолюдські
- ★ соціальні
- ★ морально-етичні

Проблематика — коло проблем, які автор порушує в творі.

ІДЕЯ ХУДОЖНЯ

Ідея — узагальнена думка, що лежить в основі художнього твору і виражена в образній формі, авторське ставлення до зображуваного, сутність ставлення письменника до життя.

Ідея

Авторська

— тлумачення фактів життя, яке дає автор, спостерігаючи і відображаючи їх, суб'єктивно оцінюючи (оцінка може співпадати і не співпадати з читацьким розумінням життя, буває прогресивною, може бути обмеженою).

Об'єктивна

— об'єктивне тлумачення письменником матеріалу, поданого в творі (багатство реального змісту може бути ширшим, ніж висновки, які зроблені автором).

ПАФОС ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Пафос — емоційно-оцінне ставлення до того, про що розповідається, відрізняється великою силою почуттів (глибоке пристрасне почуття).

Пафос:

Утверджуючий

Л. Українка. «Хто вам казав, що я слабка...»
П. Тичина. Я утверджуюсь.
І. Франко. Гімн.

Заперечуючий

І. Франко. Декадент. Сідоглавному.
П. Грабовський. Я не співець чудовної природи.

Пафос:

Героїчний

прагнення показати велич людини, яка здійснює подвиг, утвердження величі подвигу

А. Малишко. Прометей.
О. Довженко. Україна в огні.
О. Гончар. Прапорonosці.
Є. Маланюк. Невичерпальність.

Драматичний

почуття страху і страждання, породжені розумінням суперечності суспільного і особистого життя людини;

М. Коцюбинський. Дорогою ціною.
Ю. Федькович. Дезертир.
В. Винниченко. Краса і сила; Солдатики.
О. Довженко. Воля до життя.

Трагічний

вищий прояв суперечності і боротьби, що виникає в свідомості людини і її житті; конфлікт призводить до загибелі героя і викликає у читачів і глядачів гостре почуття співчуття, співпереживання

І. Карпенко-Карий. Сава Чалий.

Улас Самчук. Марія.

І. Драч. Чорнобильська трагедія.

П. Тичина. Похорон друга.

Сатиричний

гнівно-глузливе, презирливе заперечення потворних у своїй порочності негативних явищ суспільного і особистого життя людини

Т. Шевченко. Сон (У всякого своя доля...)

І. Карпенко-Карий. Сто тисяч; Хазяїн.

М. Куліш. Мина Мзайло; Отак загинув Гуска.

Романтичний

захоплений стан душі, викликаний прагненням до високих ідеалів

Т. Шевченко. Гамалія.

Л. Боровиковський. Маруся.

В. Забіла. Вітер (Гуде вітер вельми в полі).

І. Драч. Балада роду.

Форма художнього твору

СЮЖЕТ ТА ФАБУЛА

Сюжет	Фабула
розгортання подій основна схема подій в їх послідовному розвитку	основний конфлікт, котрий розгортається в подіях; конкретний розвиток подій

Сюжет може будуватися

- ★ за часовим принципом (хронікальним)
- ★ за концентричним принципом (в основі — єдиний конфлікт, в розвитку якого є зав'язка, кульмінація і розв'язка)

Хронікальний сюжет може викладатися

- ★ в прямій хронологічній послідовності подій
І.С. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я.
- ★ з відступами в минуле — ретроспективами
П. Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні?
А. Головеко. Бур'ян.
- ★ з навмисною зміною послідовності.
В. Стефаник. Новина.

— з екскурсами в майбутнє
Т. Шевченко. Сон; Ісаія. Глава 35; Єретик.
І.С. Нечуй-Левицький. Микола Джеря.
Мрія-видіння Давида Мотузки (А. Головка. Бур'ян)
Сон Христі (П. Мирний. Повія)

Сюжет — це завершена подія, що має свою експозицію (початок), зав'язку, розвиток дії, кульмінацію і розв'язку (кінець).

КОМПОЗИЦІЯ

Композиція — це певна організація, побудова і розташування всіх вищезгаданих елементів; співвідношення частин твору, яке відображає складність зображених в ньому явищ життя, притаманна для будь-якого твору.

Композиція — упорядковане розміщення логічно зв'язаних складових частин художнього твору.

Сюжетні елементи

- ★ пролог
- ★ експозиція
- ★ зав'язка дії
- ★ розвиток дії
- ★ кульмінація
- ★ розв'язка

Позасюжетні елементи (компоненти)

- ★ вставні епізоди
- ★ авторські відступи (ліричні, історичні, філософські, публіцистичні)
- ★ обрамлення
- ★ присвята
- ★ епіграф
- ★ заголовок

В основі сюжету — художній конфлікт
(його розвиток відображено в творі)

Конфлікт — зіткнення характерів і обставин, поглядів і принципів життя, покладених в основу дії. Конфлікт може відбуватися між особистістю і суспільством, між персонажами, в свідомості героя; бути явним і прихованим. Елементи сюжету відображають ступінь розвитку конфлікту.

Сюжетні елементи

Пролог

— вступна частина твору, у якій розповідається про події, що передували зображеним М. Стельмах. Правда і кривда (повідомляється про факти, які спонукали письменника написати даний твір, а також пояснюють ідейно-тематичний задум і мету написання).

І. Франко. Мойсей, (автор висловлює своє ставлення і дає оцінку описуваним у творі життєвим явищам).

Позасюжетні елементи

Вставні епізоди

— не зв'язані безпосередньо з основним ходом подій у творі.

А. Головка. Бур'ян. (Дитинство Давида Мотузки.)
Новела «Чорне вознище» (про історика Д. Яворницького в романі О. Гончара «Собор»).

Авторські відступи

— форми розкриття і передачі почуттів та думок письменника з приводу зображеного (виражають ставлення автора до своїх персонажів,

(Продовження)

Сюжетні елементи	Позасюжетні елементи
<p><i>Т. Шевченко. Катерина (роздумує над долею власного твору); Т. Шевченко. Гайдамаки (розповідає про людей і природу країни, в якій відбувається дія).</i></p> <p>Експозиція — частина твору, в якій повідомляється час і місце подій, про обставини, які стали причиною конфлікту (початкова ситуація). Експозиційні відомості можуть викладатися на початку твору до виникнення конфлікту (<i>І. Котляревський. Енеїда</i>), даватися після зав'язки (<i>І. Франко. Борислав сміється</i>), бути відсуненими в глиб твору (<i>І. Котляревський. Наталка-Полтавка</i>).</p> <p>Якщо експозиція дається на початку твору, вона буде прямою, після зав'язки — затриманою, на кінці твору — зворотною.</p> <p>Зав'язка дії — подія, з якої починається дія і завдяки якій виникають наступні події. Зав'язка підводить читача до розуміння проблеми, поставленої у творі. (Зустріч <i>Наталки</i> з <i>Возним</i>, який пропонує вийти їй за нього заміж — зав'язка сюжету п'єси <i>І. Котляревського «Наталка-Полтавка»</i>. <i>Приїзд панночки і обрання Устини в покоївки</i> — зав'язка повісті <i>Марка Вовчка «Інститутка»</i>).</p> <p>Розвиток дії (перипетії) — частина твору між зав'язкою и кульмінацією, де письменник показує шлях розв'язання конфлікту. Це найбільша частина твору, в якій відображається хід подій. (<i>Розвиток дії у повісті М. Вовчка «Інститутка» настає через загострення стосунків панночки з кріпаками, її одруження та переїзд на хутір</i>).</p> <p>Кульмінація — вирішальне зіткнення протидіючих сторін, момент найвищого напруження дії, кульмінація показує роль конфлікту в житті персонажів, тут намічається перемога однієї з конфліктуючих сторін. (<i>Смертний вирок Марусі Чурай в історичному романі Ліни Костенко «Маруся Чурай»</i>).</p> <p>Розв'язка — те місце у творі, де показано результати кульмінаційного зіткнення між персонажами,</p>	<p>показують переживання, роздуми над долею героїв чи повідомляють про задум і завдання, пояснюють тему, позицію).</p> <p>Ліричні відступи — за характером ліричні відступи гостро емоційні, піднесені, урочисті, надають зображенню персонажів схвильованості, задушевності. <i>Т. Шевченко. Сон. (У всякого своя доля...)</i> Різновид ліричного відступу — ліричне звертання Катерино, серце моє! <i>Лишенько з тобою! Де ти в світі подінешся З малим сиротою?..</i> (Т. Шевченко. Катерина.)</p> <p>Публіцистичні відступи — міркування про актуальні суспільно-політичні проблеми сучасної письменникові епохи (<i>про відміну кріпацтва; пореформенні порядки і земства в романі П. Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»</i>, роздуми про український народ, його роль в історії. думки про культуру (<i>О. Довженко. Щоденник</i>)).</p> <p>Філософські відступи роздуми П. Тичини про безсмертя і торжество справедливості у поемі «<i>Похорон друга</i>».</p> <p>Історичні відступи розповіді про події минулого (<i>руйнування Січі, закріпачення</i>) в романі П. Мирного «<i>Хіба ревуть воли, як ясла повні?»</i>).</p> <p>Художнє обрамлення — сцени, котрими починається і закінчується твір, що доповнюють його, надаючи додаткового смислу. <i>І. Франко. Свинська конституція.</i> <i>Ю. Мушкетик. Суд.</i></p> <p>Присвята — короткий напис, окремий ліричний твір або лірична мініатюра в прозі, які присвячуються якимось особам. (<i>Напис у поемі «Неофіти» Т. Шевченка, присвята — вірш Варварі Репніній у поемі Т. Шевченка «Тризна»</i>).</p> <p>Епіграф — афоризм або цитата, вміщена перед текстом усього твору чи його розділів. <i>Т. Шевченко. «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні, і не в Україні моє дружнє посланіє».</i></p>

(Продовження)

Сюжетні елементи	Позасюжетні елементи
<p>розвиток дії завершується. (В оповіданні Бориса Грінченка «Сам собі пан» розв'язкою є втеча Данила; в повісті Марка Вовчка «Інститутка» розв'язка — Прокопа віддають у рекрути, а Устина переходить до міста наймичкою).</p> <p>Епілог — заключна частина твору, в якій розповідається про дальшу долю героїв і події, що трапилися з ними потім. (Розділ «Весна і смерть і світле воскресіння» історичного роману у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай»).</p>	<p>Заголовок — назва твору, в якій завжди висловлюється тема або ідея. Вдмінна риса заголовків — їх гранична стислість, лапідарність, глибока змістовність і виразність. В епічних та драматичних творах заголовок завжди наявний, а в ліричних може його не бути. Поширені заголовки — тропи: метафора «Вир» Григорія Тютюника, алегорія «В путях шайтана» Михайла Коцюбинського, символ «Собор» Олесея Гончара, метонімія «Борислав сміється» Івана Франка, іронія «Добрий заробок». Часом використовуються народні приказки, прислів'я, вислови («Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Лиха іскра поле спалить і сама щезне», «Лихий погутає», «Поганяй до ями», «Поки сонце зійде, роса очі виїсть»).</p>

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ

- ★ **зовнішній вигляд (портрет)** — обличчя, фігура (постать), костюм; характеристика часто виражає авторське ставлення до персонажа;
- ★ **психологічний аналіз** — докладне, в деталях, відтворення почуттів, думок, мрій, прагнень, бажань, внутрішнього світу персонажа; тут особливе значення має відображення «діалектики душі», тобто порухи внутрішнього життя героя;
- ★ **характер персонажа** — розкривається в дії, в його вчинках, поведінці, ставленні до інших людей, в описах почуттів героя, в манері говорити і тримати себе в різних випадках життя, в різних ситуаціях;
- ★ **пряма авторська характеристика** — вона може бути безпосередньою або опосередкованою (наприклад, іронічною);
- ★ **характеристика героя іншими персонажами;**
- ★ **порівняння героя з іншими персонажами, їх протиставлення;**
- ★ **зображення умов, в яких живе і діє персонаж (інтер'єр);**
- ★ **зображення природи** — допомагає краще зрозуміти думки і почуття персонажа;
- ★ **ображення соціального оточення, суспільства, яке має вплив на формування того чи іншого характеру;**
- ★ **художня деталь** — опис предметів і явищ, що оточують героя (деталі, в яких відображається широке узагальнення, можуть ставати деталями-символами);
- ★ **наявність або відсутність прототипу.**

ВИДИ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ

- ★ **ліричні** — в тому разі, якщо письменник зображає тільки почуття і думки героя, не згадуючи про події його життя, вчинки героя (зустрічається здебільшого в поезії);
- ★ **драматичні** — тоді, коли виникає враження, що герої діють самі, «без допомоги автора», тобто автор використовує для характеристики персонажів засіб самохарактеристики, саморозкриття (зустрічається здебільшого в драматичних творах);
- ★ **епічні** — автор-оповідач послідовно описує героїв, їхні вчинки, характери, зовнішність, обставини, в яких вони живуть, стосунки з тими, хто їх оточує (зустрічаються в романах, епопеях, повістях, оповіданнях, новелах, нарисах).

ПЕРСОНАЖІ МОЖУТЬ ГРУПУВАТИСЯ:

- ★ за класовою ознакою
- ★ за своєю суттю
- ★ за сюжетною роллю
- ★ на основі їхньої безпосередньої участі у конфліктах

Система образів-персонажів — спосіб вираження ідейного та художнього замислу автора. У взаємодії персонажів через їх порівняння, зіставлення, протиставлення виражається погляд письменника на створений ним художній світ, на самих героїв, їх слова, вчинки і, зрештою, на оточуючу дійсність.

Персонаж у художньому творі існує не сам по собі, а в системі взаємостосунків з іншими персонажами.

Чим більше взаємозв'язків виявляється у персонажа, тим яскравіше висвітлюються його багатогранність, глибина і складність. Тому з розвитком літератури ускладнювались взаємостосунки в самій системі персонажів.

1. В класицизмі основним був поділ героїв на позитивних і негативних.

М. Догалевський «Коміческое действо»

Цар Ірод *пророк Давид*

Диявол *ангели*

Смерть *Человеколюбів*

2. В романтизмі героєм стає виходець із народу, він внутрішньо благородний, протиставляється панам, аристократам, які зображуються людьми нікчемними, розбещеними, жорстокими.

(Г. Кейтка-Оснєв'яненко. Маруся.)

3. В романтизмі — автор концентрує увагу на рисах характеру головних героїв, всі інші персонажі допомагають розкрити характер основного.

(Козак в «Козак, гайдамак, чумак», козак в «Козак та буря» А. Метлинського, Гамалія в «Гамалія» Т. Шевченка.)

4. В реалізмі — складна система взаємостосунків, що визначає і наявність рівнозначних образів, і «схрещення доль», і протиставлення, і паралелізм, і антагонізм.

(М. Коцюбинський «Fata morgana», І. Франко «Борислав сміється».)

Портрет у художньому творі

Портрет — зображення зовнішності героя як засіб його характеристики

Портрет-опис	Портрет-порівняння	Портрет-враження
<p>Опис опирається на фізіологію, а не на психологію особистості; деться перелік портретних деталей.</p> <p><i>І. С. Нечуй-Левицький. Микола Джеря. (Маруся Джериха).</i> <i>П. Куліш. Чорна рада (Леся Череванівна).</i></p>	<p>З іншими персонажами, з літературним стереотипом, з явищами, предметами і т. д.</p> <p><i>Т. Шевченко. Гайдамаки (Залізник — Гонта).</i> <i>І. С. Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я. (Карпо — Лаврін, Мотря — Мелашка).</i> <i>А. Головеко. Бур'ян. «...обличчя червоне, як баклажан»: «...обличчя кругле, як гарбуз, ноги короткі та товсті, як стовпці...» (Матюха).</i></p>	<p>«Я одразу побачив, що хвач, ще тоді, як він Устину обідом нагодував» (паніч). <i>Марко Вовчок. Інститутка.</i> «...скривилася і перекилася на бік, і очі чогось заплющув, і з місця зривається, — от стемненний кіт, як йому з люльки в вуса пихкають» (панночка) <i>М. Вовчок. Інститутка.</i></p>

Стислий, з мінімумом деталей

Лаконічність призводить до зростання ролі художньої деталі.

В. Стефаник. Камінний хрест (портрет Івана Дідуха).
І. Карпенко-Карий. Хазяїн (портрет Пузиря).

Докладний, дуже деталізований

Багато подробиць, часто — надмірних.

(Г. Квітка-Основ'яненко. Маруся (портрети Марусі і Василя)).
І. С. Нечуй-Левицький. Афонський проїдисвіт (портрет Гликерії).

Портрет статичний

Одразу дає детальне вичерпне уявлення про зовнішній вигляд персонажа.

О. Довженко. Зачарована Десна. (портрет прадида Тараса).
І. С. Нечуй-Левицький. Микола Джеря. (портрет старого Джері).

Опис статичних незмінних деталей: колір волосся, риси обличчя, фігура.

Портрет динамічний

Деталі зовнішнього вигляду персонажа «назбираються», («накопичуються») впродовж всього твору.

П. Мирний. Хіба ревуть воли, як ясла повні? (Чіпка Вареник).
П. Загребельний. Євпраксія.
І. С. Нечуй-Левицький. Микола Джеря. (Микола).

Опис зовнішності в динаміці: посмішка, сміх, жести, міміка, плач, вираз обличчя, хода.

Інтер'єр у художньому творі

Інтер'єр як засіб характеристики персонажа

І. С. Нечуй-Левицький. Микола Джеря.
М. М. Коцюбинський. Коні не винні (столова Аркадія Петровича Малини).

Інтер'єр — місце дії

М. М. Коцюбинський. Цвіт яблуні (спальня дочки).
О. Довженко. Воля до життя (шпиталь, операційна).

Інтер'єр, який впливає на розвиток дії

Б. Бринченко. Сам собі пан (вагон першого класу, театр).
І. Кочерга. Свіччине весілля (Свічка).

Інтер'єр може характеризувати

соціальний статус:	багатство — бідність аристократизм — міщанство освіченість — невігластво
риса характеру:	самостійність — прагнення до наслідування (копіювання) наявність смаку — несмак практичність — безпорадність
сферу уподобань і поглядів:	мілітаризм — пацифізм любов до читання — знеохота до нього рід діяльності — бездіяльність

Пейзаж у художньому творі

Пейзаж (франц. *paysage* від *pays*) — місцевість, країна
Пейзаж — зображення картин природи, місцевості, населених пунктів, які мають різне художнє значення залежно від того, який стиль має автор і до якого літературного напрямку належить.

Пейзаж у творах

Сентименталістів	Романтиків	Реалістів
Зображує людину на фоні природи, має емоційне забарвлення, витриманий в пом'якшених світлих тонах (Л. Боровиковський. <i>Молодиця</i> . В. Забіла. <i>Повіяли вітри буйні</i> . Г. Квітка-Основ'яненко. <i>Маруся</i> .)	Створює природу могутню, буйну, бурхливу (Т. Шевченко. <i>Гамалія</i> . Пейзаж (франц. <i> paysage </i> від <i> pays </i>) — місцевість, країна А. Метлинський. <i>Що діється на небесах</i> .) Служить одним із засобів створення місцевого колориту (І. Франко. <i>Петрії і Довбоцуки</i> .)	Значення пейзажу у реалістів різноманітне
	власне ліричний — вираження почуттів автора Т. Шевченко. <i>Сон</i> І.С. Нечуй-Левицький. <i>Кайдашева сім'я</i> . А. Малишко. <i>Хмаринка в небі голубім</i> .	
	пейзаж настрою (Л. Глібов. <i>Журба</i> . М. Рильський. <i>Яблука доспіли</i> .)	

Ліричний пейзаж, не зв'язаний безпосередньо з розвитком дії

Самоцінний	екзотичний пейзаж романтиків (Л. Боровиковський. <i>Козак Фарис</i> ; Журба. Л. Українка. <i>Вавилонський полон</i> .)
Вигаданий (фантастичний) в контексті реалістичного твору	як правило, підкреслює характер подій, що відбуваються (С. Гребінка. <i>Мачеха і панночка</i> . Г. Квітка-Основ'яненко. <i>Конотопська відьма</i> ; <i>Втоплениця</i> .)
Пейзаж-символ	має приховані асоціації (М. Маркевич. <i>Сон-трава</i> . М. Костомаров. <i>Ластівка</i> . Т. Шевченко. <i>Ліпея</i> ; <i>Русалка</i> . В. Барка. <i>Жовтий князь</i> .)
Необхідний для розвитку дії	використовується у розвитку зовнішніх подій (М. Коцюбинський. <i>Лялечка (жахлива літня гроза)</i> . В. Стефаник. <i>Новина (вигляд річки змушує Гриця Летючого здійснити свій намір — втопити дітей)</i>)
	грає роль в духовному житті персонажів (Л. Українка. <i>Досвітні огні</i> . І. Франко. <i>Веснянки</i> . А. Головка. <i>Бур'ян (опис весняної степової дороги)</i>)

Текст

Текст (лат. *textus* — тканина, перен. зв'язок, побудова).

Текст — сполучення речень, які зв'язані за змістом і граматично, об'єднані спільною темою і певною ідеєю.
Вміщена в тексті інформація є змістом, який знаходить своє вираження у словесній формі.

В художньому творі зміст може передаватися текстом, підтекстом, контекстом, надтекстом.

ПІДТЕКСТ	ТЕКСТ	НАДТЕКСТ
Прихований зміст, який може не співпадати з прямим змістом тексту;	Контекст — (лат. <i>contexus</i> — сплетення, з'єднання). Закінчений смисловий уривок, в межах якого виявляється точне звучання слова чи фрази.	Зв'язок між текстовими образами і позатекстовою реальністю (залучення досвіду читача до «дотворення» художнього світу, твору: зміст, який виникає поза бажанням, волею і задумом автора.

Т. Шевченко.

«...Бо дивись:
Он гай зелений похилився,
Ставок неначе полотно,
А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Права, рай—
А подивися та спитай,
Що там твориться у тім раї!
Звичайне, радість та хвала
Тобі єдиному, святому,
За дивні твої діла!»

«...Отим бой ба! Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому! Ні, ні, нічого
Нема святого на землі...
Мені здається, що й Самого
Тебе вже люди прокляли!»

Т. Шевченко

Суть думок і почуттів, які виникають після прочитаного: світ прекрасний, але далеко не для всіх він є раєм. Це легко далі визначається з контексту: за такий «рай» — хвали нікому, нічого святого не стало на землі.

Підтекст доповнює зміст тексту, а виразити його допомагають під час читання засоби виразного читання: інтонація, жести, міміка, паузи.

Стиль

Стиль (від гр. слова *stylos*) — паличка, якою в античні часи писали на дощечках, вкритих тонким шаром воску, пізніше стилем називали саме письмо, почерк, а потім і манеру висловлюватись).

Стиль — сукупність елементів художньої форми, що надає твору мистецтва певного естетичного виду, стійкої єдності образної системи.

СТИЛЬ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

навіть твори одного автора можуть сильно відрізнятись за стилем

Т. Шевченко. *Нудно мені, тяжко, що маю робити; Утоплена — і Сова; Художник; Близнець.*

М. Коцюбинський. *Дорогою ціною — і Intermezzo.*

В. Барка. *Жовтий князь — і Свідок для сонця шестикрилий.*

СТИЛЬ ПИСЬМЕННИКА

(це ідейно-художня своєрідність творчості письменника, сукупність неповторних і самобутніх рис його індивідуальності).

Стиль письменника включає такі поняття: ідейно-тематичний зміст, сюжет і композиція творів, улюблені жанри, основні способи творення образів, особливості поетичної мови, віршування тощо, і залежить від особи самого письменника, його таланту, світогляду, життєвого досвіду, естетичних уподобань.

СТИЛЬ, ПРИТАМАННИЙ ЛІТЕРАТУРНОМУ НАПРЯМКУ ЧИ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЕПОСІ

Можна виділити стильові елементи, які характерні для груп письменників і які використовуються усвідомлено і неусвідомлено

Літературний напрям, течія

Літературна епоха

Стиль реалістів

Стиль епохи Відродження

Модерністська течія

Стиль XVIII століття

Основні риси індивідуального стилю Максима Рильського:

- ★ гармонічне поєднання традицій класики з новаторством у тематиці, образності, мові;
- ★ своєрідна інтимність поетичних розмов з читачем;
- ★ уміння відтворити загальні ідеї через поетичні деталі;
- ★ оптимістичний світогляд;
- ★ ясність, простота вислову, мелодійність звучання, чіткість архітекτονіки;
- ★ гармонійна єдність змісту і форми;
- ★ багатство художніх засобів, серед них особливо виділяються епітети: блакитнокрила (главба), громоносна (лавина), (ріки) ясноводі, стокрилий (Київ), срібноперий (дим), білокипучий (сніг), сонценосна (блакить), (ранок) рум'яноморозний;
- ★ часте вживання стилістичних фігур (анафори, звертання, риторичні запитання і оклики, інверсії);
- ★ афористичність: «У щастя людського два рівних є крила: троянда й виноград, красиве і корисне»;
- ★ утвердження класичних форм у строфіці і ритміці;
- ★ використання всіх розмірів класичного вірша з особливою прихильністю до ямба (чотиристопний, п'ятистопний, шестистопний), а також верлібра;
- ★ вміла фонетична організація вірша (алітерація, асонанс);
- ★ струнка композиція;
- ★ введення автобіографічних елементів в твори;
- ★ закоханість в людину, в красу природи;
- ★ улюблена тематика: любов до Батьківщини, до свого народу, його культури й мови.

(Продовження)

Жаргонізми — (арго) використання ненормативної умовної мови (*аристократ-злочин* — рецидивіст, *валянок* — повільний, тупий, *куток*, *притон* — рами — окупяри, *хіпез* — обшук, *хавать пайку* — відбувати строк покарання).

Варваризми ((барбаризми) від гр. *barbarismos* — чужоземний) — слова, що не злилися з нашою мовою, іншомовні слова, що використовуються в масовій літературі (*мусьє*, *мамзель*, *пардон*, *бугу-вуги*, *сорі*, *tete-a-tete* (віч-на-віч)).

Неологізми — нові слова (*місяцеход*, *космонавт*, *DVD-дисківід*, *слот*, *бейсик*, *сканер*, *файл*, *факс*, *модем*).

Тропи

ТРОПИ

Простіші

Складніші

— **епітети** (гр. *Spitheton* — прикладений, прикладка) художнє означення, за допомогою якого автор підкреслює певну властивість чи рису зображуваного об'єкта.

Іменник: «*трепет щастя*», «*вечора синь*», «*присинь мети*»;

прикметник, дісприкметник: «*щастя золотого*», «*стежки*, *скриті*, *інтимні*», «*грім залізний*», «*синь прозора*», «*гори найсвятій*», «*невиспущий мозок*», «*прив'ялі діброви*», «*втомлена пісня*», «*береза плачуча*», «*світле вольний, несповитий*»;

прислівник «*лес доброзичливо скривився*», «*води ритмічно, невинно понесли його в своїх гарячих обіймах*»;

— **порівняння** (в основі — предметна або смислова подібність, схожість явищ, виділення певної риси предмета через зіставлення з іншим).

За допомогою сполучників (як, ніби, наче, немаче, мов, немов: «*круглі хмари, білі, як сніг, жваві, ворухливі, мов живе срібло*», «*мов зачарований, стоїть Бахчисарай*»;

у формі орудного відмінку: «*горами хвили підійма*»;

у стверджувальній формі: «*.. дівчинонька така гарна, як зіронька*»;

у формі заперечення: «*ой то не зоря — то дівчина моя*»; зрідка розгорнені (поширені порівняння): «*По обидва боки високі, але не круті гребні гір, неначі дві велетенські зелені хвилі на морі піднялися разом, а далі збіглися до купи краями, злилися і тут підскачили вгору білою піною*»

— **метафора** (троп, побудований на вживанні слів і словосполучень в непрямому значенні на основі подібності, аналогії, що міститься в їх семантиці, скрите порівняння, може бути розгорнуте в порівняння)

«*Хтось заплутав зажурені віти в павутиння нитки золоті*», (немов заплутав).

«*Скрізь і завжди він з вояцтвом...*»; «*Сплять — вкриваються вітрами*»; «*облетіли надії*».

Різновиди метафор — уособлення, оживлення.

— **метонімія** (вказівка на окреме явище, за яким передбачаються решта (інші), заміна назви одного предмета назвою другого на основі тісного зв'язку між ними);

«*радіє Київ рідний мій*» (*Київ* — замість *княги*);

«*І Коллара читає*

З усієї сили,

І Шафарика, і Ганка»

(*Коллара*, *Шафарика*, *Ганка* — замість назви твору — ім'я автора)

— **алегорія** (перенесення значень одного слова явищ на інше, напр. відтворення людських характерів та взаємин в образах тварин, предметів, явищ природи, іносказання

(*П.Глібов*, *Вовк та Ягня* (*поміщики та селяни, або сильний, жорстокий та слабкий, незахищений*));

— **символ** (гр. *symbolon* — умовний знак) — заміна абстрактного або узагальнюючого поняття конкретним образом: голуб — символ миру; свічка і символ краси («*Є дівчина, якби сюди ввійшла — померкли б всі свічки та всі красуні*») і символ життя («*І ось в крові, в багні весільна сукня. І згасла свічка, як твоє життя*»), і символ небезпеки («*Завчасно ви глузуйте, панове, Дивіться як би свічка ця пожежі нам, була, не наробила*»)

(Продовження)

— **оксюморон** (сполучення слів, що виражають протилежні або суперчливі поняття, і як результат, виникає нове смислове значення (дотепно-безглузде, алогізм): «*многоголоса тиша*», «*дзвінка тиша*», «*Вас я боюся, ви трупи живі, Мрій наших спільних, любові, надій, Вас я боюся — ви, зрадники-друзі...*» (Л.Українка. Люди бояться)

— **іронія** (прихована насмішка): «*на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує*», «*у всякого своя доля і свій шлях широкий*»

— **гіпербола** (перебільшення) (сліз поневолених людей «*не ріки — море розлилось, вогненне море*», «*тобі я кину всі квітки до ніг...*»)

— **літота** (надмірне неприховане применшення) «*О принесть, як не надію, то крихту рідної землі...*», «*курці по коліно*», «*це такий чоловік, що в ложці води втопить*».

Системи віршування

Силабічна (гр. *sylabe* — склад)

Побудована на принципі кількісного повторення груп складів, має два постійних наголоси, цезуру і риму, строфа переважно дворядкова, іноді текст на строфи не ділиться.

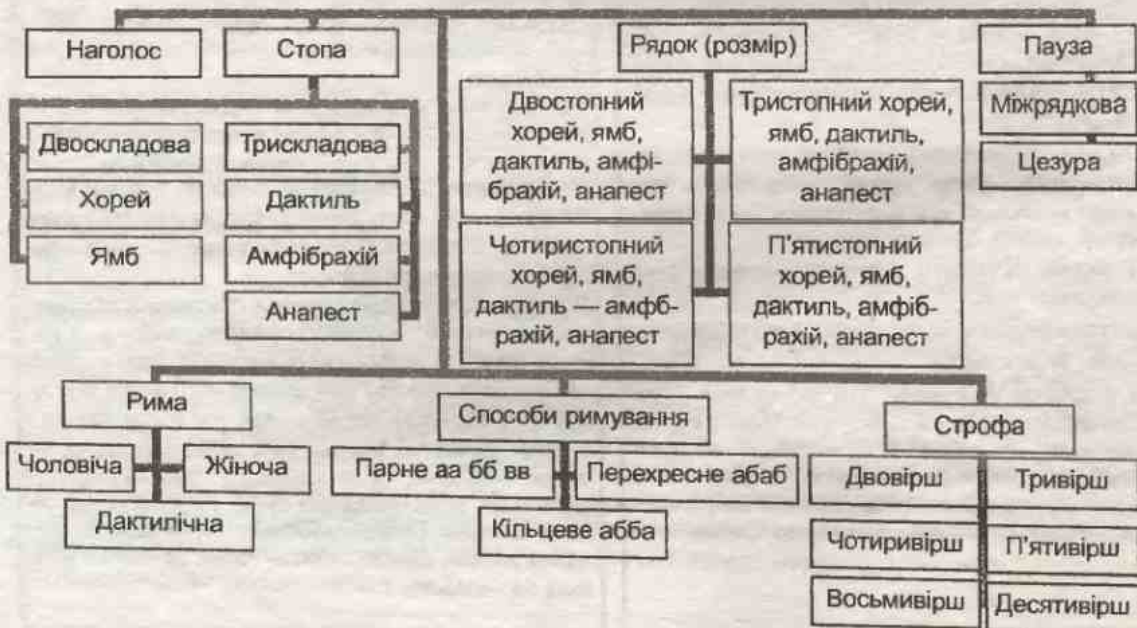
Силабо-тонічна

В якій ознаки рівноскладовості поєднуються з чергуванням наголосів (однакова кількість складів і наголосів).

Тонічна

Ґрунтується на домінанті наголосів у віршовому рядку, кількість наголошених складів повторюється, а кількість ненаголошених — невизначена, рівномірне розташування довгих складів.

Елементи ритмотворення (силабо-тонічний вірш)

РОЗМІРИ В СІЛАБО-ТОНІЧНОМУ ВІРШУВАННІ

Ямб U _ двоскладовий, наголос падає на другий склад	1. Село, неначе погоріло 2. Неначе люди подуріли 1. Еней був парубок моторний 2. І хлопчець хоть куді козак	U _ / U _ / U U / U _ / U U _ / U _ / U U / U _ / U U _ / U _ / U U / U _ / U U _ / U U / U _ / U _ /
Хорей _ U двоскладовий наголос падає на перший склад	Хай важка́ доро́га, Хай похму́рі дніни Ліс і вітер. Ніч зимо́ва. Стра́шно, стра́шно в тьмі́ такій	_ U / _ U / _ U _ U / _ U / _ U _ U / _ U / _ U / _ U _ U / _ U / _ U / _
Дактиль _ U U Трискладова стопа з наголосом на першому складі	З ра́ннього ра́нку до пі́зньої ні́ченьки Го́лкою де́нно верті́	_ U U / _ U U / _ U U / _ U U _ U U / _ U U / _
Амфібрахій U _ U Трискладова стопа з наголосом на другому складі	То по́мста, розпла́та тво́я і відпла́та Над ка́том твої́м і над го́рем твої́м	U _ U / U _ U / U _ U / U / U _ U / U _ U / U _ U / _
Анапест U U _ Трискладова стопа з наголосом на останньому складі	Обрива́ються звільна́ всі пу́та Що в'яза́ли нас з да́внім життя́м	U U _ / U U _ / U U _ / U U U _ / U U _ / U U _ /

ОСОБЛИВІ РІЗНОВИДИ ВІРШОВИХ РОЗМІРІВ — ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ВІРШ ТА ГЕКСАМЕТР.
Шестистопний ямб з цезурою після третьої стопи і суміжним римуванням називається олександрійським віршем.

Наприклад:

Висо́кий рівні́й степ. Зелі́ний ряд моги́л
І мрі́йна далечі́нь, що мгло́ю сі́ніх кри́л
Чару́с і зове́ до е́лпінських коло́ній.
Ген-ген на обр'ї́ сильве́ти ди́ких ко́ней,
Наме́ти, і возі́, і скі́ти — орачі́.
Із ві́рю летя́ть, курлі́чучи, ключі́.

U _ / U _ / U _ // U _ / U _ / U _
U _ / U U / U _ // U _ / U _ / U _

(М. Зеров. «У степу»)

Український гекзаметр — цезурований шестистопний дактиль, в якому окремі стопи замінюються хорейми.

Ось я стою́ — мармуро́ва, в ка́мінних кайдана́х,
Тільки́ о́чі мої́ плю́ть пото́ки палаю́щї слі́з.
Слі́з мої́х зупини́ти не може́ш ти, лю́та боги́не,
Бо й промете́ївська го́рдість безси́ла була́ проти́ них.
(Леся Українка. Ніобея)

_ U U / _ // U U / _ U // U / _ U U / _ U
_ U / U U / _ // _ U / _ U U / _ U U / _
_ U / _ // U U / _ U U / _ U U // _ U U / _ U
U U U / _ U U / _ U // U / _ U U / _ U U / _

ВОЛЬНИЙ ВІРШ

(вірш, який складається з різностопних рядків, розміщених довільно).

Ти лежиш іще впоперек ліжка —
 Ну до чого мале й чудне!
 А до тебе незримі ніжки,
 Прив'язали цупко мене

(В.Симоненко. Замість вечірньої молитви)

_ U / _ U / _ U / U / _ U
 U U / _ U / U _ / U _
 U U / _ U / U _ / U _ U
 U U / _ U / U _ / U _

РИМА

1. Чоловіча (наголос на останньому складі)

Він, взявши торбу, тягу дає

.....
 П'ятами з Трої наживає

(І.П. Котляревський. Енеїда)

2. Жіноча (наголос на передостанньому складі)

Сонце заходить, гори чорніють,
 Пташечка тихне, поле німіє...

(Тарас Шевченко. Сонце заходить, гори чорніють)

3. Дактилічна (наголос на третьому від кінця складі)

Рученьки терпнуть, злипаються віченьки...

.....
 З раннього ранку до пізньої ніченьки...

(Павло Грабовський. Швачка)

4. Гіпердактилічна (наголос на четвертому від кінця складі)

Як була я молодю преподобницею
 Повісила фартушину над віконницею

(Т. Шевченко.)

ОСНОВНІ ВИДИ РИМУВАННЯ

Паралельне (суміжне або парне) /аа бб вв/:

В теплім місяці у травні /а/
 Шепче вітер думи давні. /а/
 В синім місяці у квітні /б/
 Думи явора столітні /б/

(А.Малишко. В теплім місяці...)

Перехресне /абаб/

Мовчать над ними голубі хорали, /а/
 У травах стежка свище, мов батіг. /б/
 О, скільки доль навіки розрубали /а/
 Мені прадавніх схрещених доріг! /б/

(Василь Симоненко. Там, у степу, схрестилися дороги.)

Кільцеве (оповите) /абба вгв/

Розливи вод виблискують, мов сталь, /а/
Лисуча сталь турецьких ятаганів, /б/
І береги, розпалені і тьмяні, /б/
Накрила неба гллуба емаль. /а/

(Святослав Гординський. Царгород.)

Потрійне /ааа/ /ббб/

Чи русалки чешуть коси, /а/
Чи з небес спадають роси, /а/
Чи кладуть жінці покоси— /а/
Чи козацтво виступає, /б/
Струни кобз перебирає, /б/
Золоті шаблі виймає... /б/
(Олександр Олесь. Золота нитка.)

Рима: точна (сонце — сон це, колисці — колись ці)

(А.Малишко. В теплім місяці...)

Рима: асонанс (базується на співзвучності лише наголошених (асонансова) складів або тільки наголошених голосних).

У око окунь, як плавуча клуня, /клуня — клонить/
Торкається, і світ на скалки, сутінь, /сутінь — сита/
Лиш мокрого вогню семилудові сита
Ідуть по обрїю, хоч їх на бісер клонить.

(Емма Андїєвська. Вечір.)

Строфа (від гр. *strophe* — кружляння, обертання) Найбільша ритмічна одиниця віршованого твору, група віршованих рядків, об'єднаних одною думкою, інтонацією та порядком римування.

— рівнорядкова строфа

- ★ Поклали шальювки соснові,
- ★ Кругом наставили мисок;
- ★ І страву всякую без мови,
- ★ В голодний бгали все куток.
- ★ Тут з салом гапушки лигали,
- ★ Лемішку і куліш глитали
- ★ І брагу кухликом тяели;
- ★ Та і горіпочку хлистали, —
- ★ Насилу із-за столу встали
- ★ І спати поспі всі лягли

- ★ Про Сагайдачного співали,
- ★ Либонь співали і про Січ,
- ★ Як в пікінери набирали,
- ★ Як мандровав козак всю ніч;
- ★ Полтавську спавили шведчину,
- ★ І неня як свою дитину
- ★ З двора проводила в похід;
- ★ Як під Бендер'ю воювали,
- ★ Без гапушок як помирали,
- ★ Колись як був голодний год

(І. П. Котляревський. Енеїда.)

— різнорядкова строфа

1. Кресо України, Подолля!
2. Розкинулось мило, недбало!
3. Здається, що зроду недоля,
4. Що горе тебе не знавало!
1. Онде балочка весела,
2. В ній хороші, красні села,
3. Там хати садками вкриті,
4. Срібним маревом повіті,
5. Коло сеп стоять тополі,
6. Розмовляють з вітром в полі...

(Леся Українка. Кресо України, Подолля)

Поетична лексика

(слова, звороти, які використовує поет)

Особливі групи слів:

Архаїзми — застарілі слова і вислови, які надають мові урочистості, а також використовуються з гумористичною метою:

«Благодословенная в женах,
Святая, праведная мати»,

«Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду»,

«Копись то ще, во время оно,
Помпігій Нума, римський цар,
Тихенький, кроткий государ,
Втомившись, пишучи закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить».

Антоніми — слова, що мають діаметрально протилежне значення. Вони допомагають краще передати, зобразити протиріччя, протиставити явища:

«Поглянуть іще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все одно»

«Малого сліду не покину
На нашій славіній Україні
На нашій — не своїй землі»

«Була там шляхта і міщани,
І молоді, і старіки;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видюші і сліпі...»

Синоніми — слова, різні за своїм звуковим складом, але близькі за значенням, що дозволяє точніше висловити думку, уникнути повторів:

«Ти не здавалася мені
Ніколи такою гарно-молодою
І прехорошою такою».

«І раб копає землю, теше камінь...
І щось буває вічне і величне,
Щось незрівнянне і потужно-гарне».

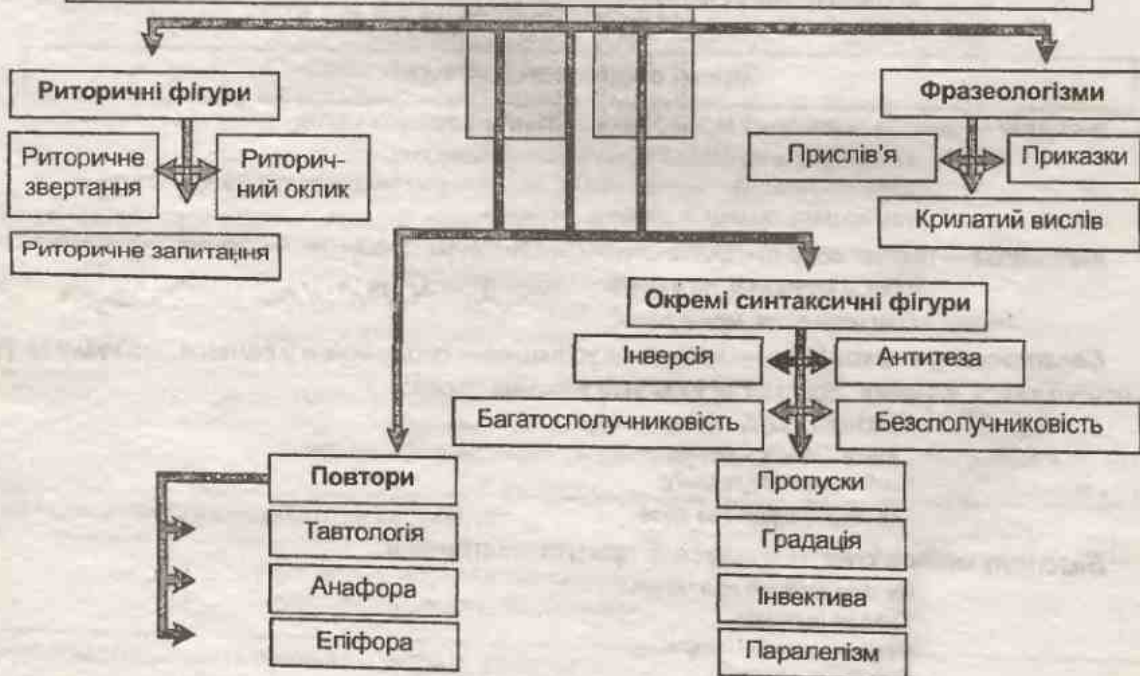
Неологізми — нове слово або вислів, що з'явився в зв'язку з виникненням нових явищ і понять в житті або створений письменником для посилення виразності художньої мови:

«Не дивися так привітно, яблунево-цвітно»
«Летять, історію історять»
«Дошче густе зерно краплисто-золотаве»

Тропи:

— епітет	— літота
— порівняння	— гіпербола
— алегорія	— метафора
— іронія	— метонімія
— уособлення	

Поетичний синтаксис та інтонаційні фігури

Риторичні фігури (гр. *rhetorikos* — ораторський, красномовний) — особливі синтаксичні конструкції з виразною авторською інтонацією, з яскравим емоційним забарвленням, посилюють увагу читача, не вимагаючи від нього відповіді.

- ★ **Запитання:**
«За що кара? За що мені муки? Кому я що заподіє?»
- ★ **Оклик:**
«Село! Село! Веселі хати!»
- ★ **Звертання:**
*«І вам слава, сині гори, кригою окуті!
І вам, лицарі великі, Богом не забуті!»*

Повтори (рефрени) — неодноразове повторення тих самих слів і висловів для підкреслення важливості.

- ★ **Тавтологія** — повторення одного й того ж чи близького за змістом або звучанням слова:
«рано-вранці новобранці», «ворон-птахи», «сад-виноград».
- ★ **Анафора** — повторення слова чи словосполучення на початку речення або віршованого рядка, єдинопочаток:
*«Може, то тільки легенда,..Може, то казка знадлива,..Може, то відьма-гарячка,..
Може, і в сніжних пустелях...»*
- ★ **Епіфора** — повторення слова чи словосполучення в кінці рядка або речення:
«Свята брама одчинилась. Козака впустили, і знов брама зачинилась, навік зачинилась».

Окремі синтаксичні фігури

- ★ **Інверсія** — зворот поетичної мови з незвичайним порядком слів:
*«лігало костями людей муштрованих чимало»,
«аби хто-небудь, мислюю возросший до мене часом слух свій прихилив»,
«відношень дивних я знавець тонкий».*
- ★ **Антитеза** — протиставлення протилежних понять, явищ, предметів, людських характерів тощо:
*«Люди мучились, як в пеклі,
Пан втішався, мов в раю».*
- ★ **Багатосполучниковість** — навмисне збільшення сполучників у реченні, що вимагає уповільненого темпу читання, допомагає виділити важливі слова:
*В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.*
- ★ **Безсполучниковість** — навмисний пропуск сполучників:
*Не прийняли три ясени,
Тополя висохла,
Повсихали три явори,
Калина зав'яла...*
- ★ **Пропуски** — еліпсиси (опущення):
*«Орлом сизокрилим літас, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є»*
- ★ **Градація** — розташування мовних елементів у напрямі поступового наростання чи спадання експресивно-емоційної сили:

- «Одна душа щира, та бачу, що й та, Що й та одцуралась».
- ★ **Інвектива** — різке обвинувачення (напротивагу панегирику — возвеличення):
«Де зараз ви, кати мого народу?»,
«Диктатори, королі, імператори... Нікчемна продажна челядь»...
 - ★ **Паралелізм** — паралельне зображення чимось подібних предметів:
«Ой річечко, голубонько! Як хвилечки твої — Пробігли дні щасливі і радості мої! До тебе, моя річечко, ще вернеться весна; А молодість ...не вернеться — Не вернеться вона!..»

Фразеологізми — сталі мовні звороти, характерні для синтаксичного ладу національної мови:

«Венера, облизня влімавши, Слізки пустила із очей»,
«Пройшов вогонь абсолютизму, воду федералізму і мідні труби централізму, і був кований остро на всі чотири копита»,
«Бог дав, Бог забрав; от я так чисто сиротина, росту, як при шляху горох»
(І. Котляревський).

★ **Приказки і прислів'я:**

«Ледащо син — то батьків гріх»,
«Великі у страха очі»,
«Злость, кажуть, сатані сестриця»,
«Коли чого в руках не маєш, То не хвалися, що твоє».

★ **Афоризми:**

«Все йде, все минає і краю немає»,
«Воно як маєш серце не з льоду, розп'яття — доля кожної людини»,
«З життя ідеш заморений і сивий»,
«А справжня слава — це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе».

Поетична фонетика

Алітерація — повторення приголосних звуків:

Плили хмаринки, немов перлини...
Набігли тіні — і ...ждуть долини.
Пробігли тіні — сумні хвилини.

Асонанс — повторення голосних звуків:

«Усе міняється, оновлюється, рветься, у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є...»

Звукова анафора — початковий повтор:

«Вивчають скорочені курси естетики
Погромів Петлюри і кар Колчака».

Звуконаслідування пряме (кумкання жаб):

«— Кумо, кумо, що варила—
— Борц, борц, буряки-ки-ки;»
«І все отак зозуля: ку-ку!».

Звуконаслідування непряме, тобто імітація звукових явищ добором слів з однорідними звуками:

«гаї шумлять, я слухаю» (ш — х, у — у),
«дзвін гуде іздалеку» (дз — гу — з — у),
«цвіт в моєму серці, ясний цвіт первоцвіт» (і — е — є, ц — с — и — с — ц — ц),
«попід горою, яром, долом (о — о — о — о).

Паронімія — гра близьких за звучанням слів, коли випадкова схожість звуку використовується для створення нового смислового зв'язку:

«Свобода дрюку», «І колос спить, і голоп спить»; «А пеня і досі лежить
ще на дорозі. Ото лєня!»

Основні стильові течії лірики

Поезія єсть винайдення іскри божества в дійсності.

*Поезія промовляє не тільки до чуття, але й до інтелекту, вона розворушує всі наші вищі духовні сили.
Поет розширює зміст нашого внутрішнього я, зєсрушуючи його до більшої або меншої глибини.*

І. Я. Франко

Народно-пісенна лірична стильова тенденція

Ліричний герой представляє народну, масову свідомість. Характерне злиття почуттів і відчужень ліричного героя з загальнонаціональними. Відмітна риса — близькість до усної народної творчості.

Стильові елементи знаходимо в ліриці П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, А. Метлинського, Л. Боровиковського, О. Афанасьєва-Чужбинського, М. Петренка, М. Костомарова, Т. Шевченка, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича, С. Руданського, І. Франка, П. Грабовського, Лесі Українки, В. Самійленка, Олександра Олєся, М. Вороного, П. Тичини, Т. Осьмачки.

ОЗНАКИ НАРОДНО-ПІСЕННОГО ЛІРИЧНОГО СТИЛЬОВОГО НАПРЯМКУ:

- ★ сталі народно-пісенні формули
- ★ використання різного роду тавтологій
- ★ використання постійних епітетів, метафор
- ★ активне використання лексичних і синтаксичних інверсій
- ★ зображення персоніфікованого світу
- ★ риторичні фігури (система звертань і повторень)
- ★ звертання на «ти» до читача-співбесідника

Агітаційно-лірична стильова течія

Ліричний герой свідомо виступає від імені певної соціальної групи і пропонує шляхи розв'язання соціально важливих проблем.

Різновидом агітаційно-ліричної стильової течії є публіцистична лірика.

Твори пишуться, як правило, у відповідь на «соціальний заказ», ліричний герой приєднується до однієї з протистоящих сторін і стає її глашатаєм.

ВІДМІТНІ РИСИ АГІТАЦІЙНО-ЛІРИЧНОЇ СТИЛЬОВОЇ ТЕЧІЇ:

- ★ нічим не прикрита ідейність
- ★ відкрита тенденційність
- ★ войовнича громадянськість

Найбільш яскраво стильова тенденція проявляється в певному періоді творчості П.Тичини, М.Рильського, В.Сосюри, А.Малишка, С.Олійника, Д.Павличка, В.Коротича, І.Драча.

ОЗНАКИ АГТАЦІЙНО-ЛІРИЧНОЇ СТИЛЬОВОЇ ТЕЧІЇ:

- ★ залучення точних назв та імен;
- ★ активне використання перебільшень і алегорій;
- ★ велика кількість риторичних фігур, звертань, окликів, запитань;
- ★ використання публіцистичної лексики;
- ★ гіперболи-метафори;
- ★ експресивність.

Класична стильова течія

Ліричний суб'єкт — неповторний, індивідуальний характер, який досліджує оточуючий світ і себе, як частину його.

Основна форма такої лірики — сповідь, розповідь про внутрішній пошук істини. Навіть виділена деталь перетворюється в художній знак, образ, допомагаючи тим самим ліричному герою усвідомити своє ставлення до світу.

Різновид класичної стильової течії — філософська і сповідальна лірика. Основні ліричні теми — ставлення до кохання і до природи (духовний світ людини сприймається як самоцінний).

Стильові елементи знаходимо в ліриці Т.Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, М.Вороного, Олександра Олеся, П.Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, В.Симоненка, О.Тарнавського, Ліни Костенко, І.Драча, Богдана Бойчука, Василя Стуса.

Найбільш виразно ця стильова течія проявляється в романтичному художньому методі. Найактивніше до цієї стильової течії тяжіють символісти, акмеїсти.

ХУДОЖНІЙ МЕТОД

«...принцип художнього відображення життя».

«Спосіб пізнання і відтворення світу в образній формі», «...принцип її типізації».

«Певна форма творчого ставлення письменника до дійсності, найважливіші принципи відображення її».

«принцип розвитку і зіставлення образів, які виражають ідею твору, принцип розв'язування образних ситуацій».

Художній метод — особливий тип образного бачення світу, його відтворювання і перетворювання, добір і узагальнення життєвого матеріалу, виявлення в ньому головного і його зображення; загальний тип підходу письменника до дійсності:

★ час конкретний, йде від минулого до майбутнього через теперішній, близький до реального, чітко орієнтований стосовно часу історичного, причини того, що відбувається — в реальній дійсності, доля — прямий наслідок вчинків і вибору людини; щастя, зрештою, досягне.

★ час «без протягу і меж» (Жуковський В. А.) з окремими спалахами концентрованого часу подій, часто загадкових і неояснених;
★ в реальній дійсності немає причин явищ і вчинків (вони сховані від людини); доля — прояв вищої волі, надособистісного; щастя вважається недосяжним.

Художня система

Художня система — тип духовно-практичного опанування світу, який має свою структуру змісту, особливості художньої форми і складає якісно своєрідний етап в поступальному художньому розвитку.

КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО МЕТОДУ
Наприклад, виділяються художні системи: Антична класика; Література Відродження; Класицизм; Сентименталізм та ін.

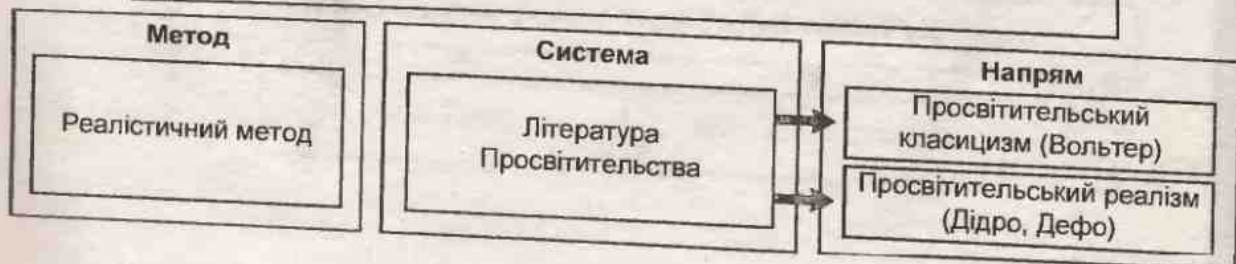
Літературний напрям

(іноді ототожнюється з художнім методом або системою)

Спільність фундаментальних ідейно-естетичних принципів, властивих творчості групи письменників або всіх письменників певного історичного періоду; конкретно-історичний прояв художнього методу усередині художньої системи.

Належність до одного літературного напрямку передбачає:

спільне	★ культурно-естетична традиція;
	★ однотипність світогляду авторів;
	★ єдність соціальної і культурно-історичної ситуації творчості
різне	★ ставлення до порушених проблем;
	★ ідеали письменника;
	★ художні концепції.

ЛІТЕРАТУРНА ТЕЧІЯ, ШКОЛА, УГРУПОВАННЯ

<p>★ Літературна течія — різновид літературного напрямку, характеризує спільність духовно-естетичного змісту в національній літературі, об'єднує велику групу письменників (бурлескне бароко в українській літературі XVI — XVIII ст., фольклористичний преромантизм — 10 — 20 рр. XIX ст., сентиментальна стильова течія в перші десять років XIX ст.)</p>	<p>★ Літературні угруповання (група) — група письменників, яких об'єднує ідейно-естетична близькість і наявність спільних творчих настанов, але не закріплених певною програмою («Руська трійця» — літературне угруповання в Західній Україні в 30 — 40 рр. XIX ст. — М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький; «Нью-Йоркська група» (1955р.), її члени: Богдан Бойчук, Патриція Калина, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський; Мистецький український рух (МУР))</p>	<p>★ Літературна школа — група письменників, об'єднаних за ідейно-естетичними поглядами і наявністю спільної творчої програми, заявленої або проголошеної тим або іншим способом («Празька школа» українських літераторів (Юрій Дараган, Олекса Стефанович, Юрій Клен, Оксана Лятуринська, Євген Маланюк, Олег Ольжич, Олена Теліга); «Київська школа» шістдесятників (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, В. Стус)</p>
--	---	--

Жанр літературний

"Історично сформований тип літературного твору"

"Форми, через які виявляються літературні роди і види"

- ★ історично стійке утворення;
- ★ сформується віками, але безперервно змінюється;
- ★ змінюється (перетворюється) в творчості окремих письменників і в залежності від часу;
- ★ єдність компонентів форми, проникнута певним художнім смислом, має жанрові форми (роман — історичний, політичний, психологічний, науково-фантастичний; оповідання — гумористичні, ліричні)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(за історико-хронологічним принципом)

Давня українська література

- ★ «Велесова книга» — найдавніша публікація пам'ятки V – IX ст., скрижалі буття українського народу в прадавні часи
- ★ Українська література періоду Київської Русі
- ★ Перекладна література
- ★ Література XII – XVIII ст.

Нова українська література XIX – початку XX ст.

- ★ Українська література дошевченківського періоду
- ★ Література 40 – 60 років XIX ст. (Шевченківський період)
- ★ Українська література другої половини XIX ст. 70 – 90 рр.
- ★ Українська література кінця XIX – початку XX ст.

Новітня українська література (1917 – 1990 рр.)

- ★ Література за часів Центральної Ради, УНР
- ★ Літературний процес 20-х рр. (поступова ліквідація національного відродження України)
- ★ “Розстріляне відродження” і насаджування ідей соціалістичного реалізму. Література в умовах геноциду. Насадження комуністичної ідеології і вульгарної соціології в літературознавстві
- ★ Література в період війни 1941 – 1945 рр. Друга хвиля еміграції
- ★ Українська література післявоєнного періоду
- ★ Література в період відродження 60-х років. Самвидавівська література. Нью-Йоркська група в діаспорі
- ★ Літературний процес 70 – 80 рр. в умовах ідеологічного засилля, репресій, форсованої русифікації
- ★ Українська література в період розпаду СРСР і утвердження національної і державної незалежності України. Література на сучасному етапі

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА — ВІД ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ
ДО XVIII СТОЛІТТЯ

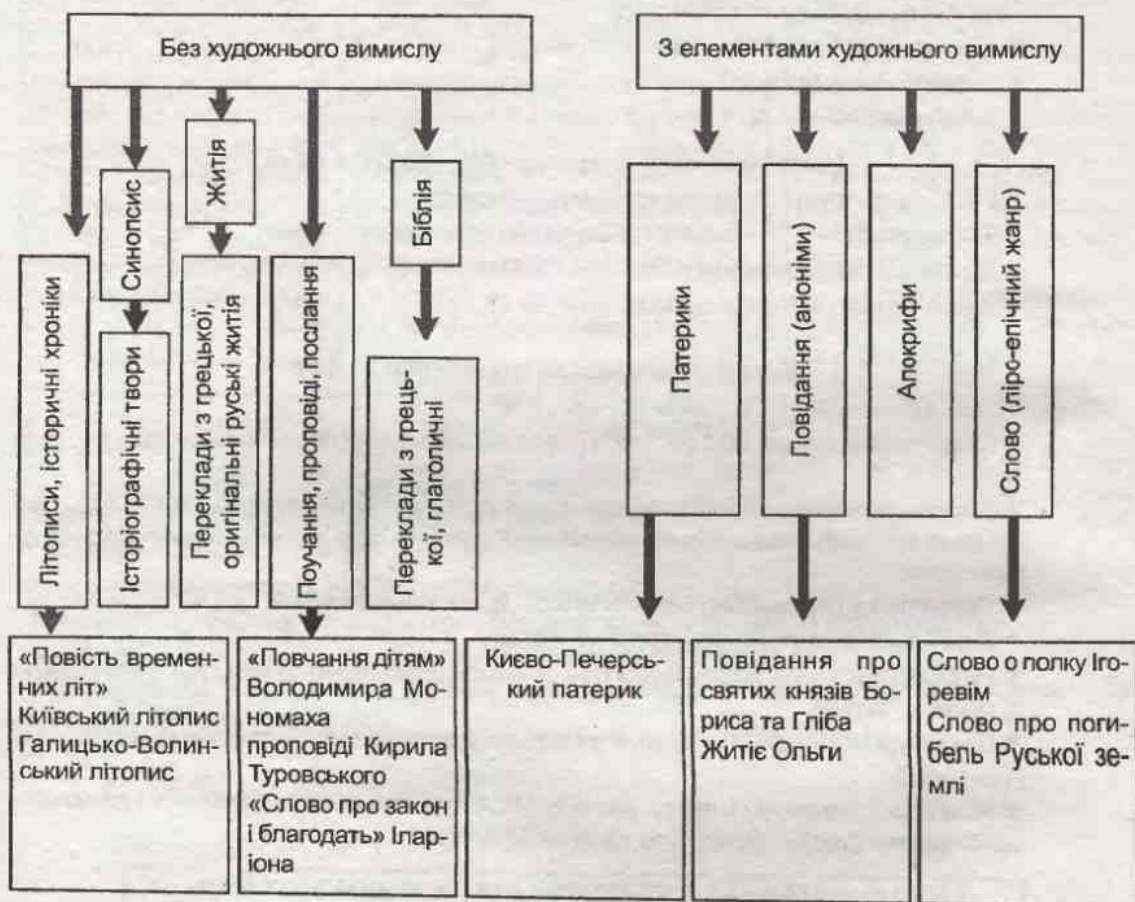
Літературні форми періоду Київської Русі

ФОЛЬКЛОР

ПИСЕМНА ЛІТЕРАТУРА

Літературні форми давньоукраїнської писемної літератури

ПРАДАВНЯ УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА XI – XV СТОЛІТТЯ

ДАВНЯ УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА XIV – XVIII СТОЛІТТЯ

Історична проза (козацькі літописи)	Драматургія	Полемічна література	Віршована література (поезія)
«Літопис самовидця», «Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки» «Історія Русів» Самуїл Величко «Сказання про війну козацьку з поляками»	Анонім. «Олексій, чоловік Божий» Феофан Прокопович «Володимир» «Милість Божа» (невідомий автор) Якуб Гаватович. Інтермедія друга по третьому акті до «Трагедії, або Образу смерті» Митрофан Довгалевський. «Властотворний образ. Третя інтерлюдія» Вертепна драма «Цар Ірод».	Іван Вишенський. «Викриття Диявола-світодержця»; «Послання до єпископів» Мелетій Смотрицький «Тренос»	—латиномовна поезія Павло Русин. «Похвала поезії» Симон Пекалід; «Про Острозьку війну» —польськомовна поезія Лазар Баранович «Про сонце»; «Про мир» —україномовна поезія Памво Беринда «На різдво Христове» Климентій Зіновійв «Про ратаїв...»; «Про школярів, що дрова крадуть, і про школу»; «Про убогих та багатих» Григорій Сковорода «Сад божественних пісень»

БАРОКО

Бароко як творчий метод
(непродуктивний)

Бароко — (від італ. *вибагливий, химерний*) – метод, народжений кризою Відродження.

Мета: справити сильне враження, зворушити, розбурхати, схвилювати,

- Центральне місце відводиться Богам
- Релігійне забарвлення всієї культури
- Присилення ролі церкви й держави
- Спроба з'єднати античність з християнством
- Культ «сильної та вищої людини» для служби Богу
- Це рухливість, «динамізм», потреба руху, зміни, трагічного напруження та катастрофи
- Пристрасть до сміливих комбінацій, до авантюри, чудернацького, незвичайного
- Не лякається найрішучішого «натуралізму», зображення природи в її суворох, часто неестетичних рисах
- Поруч із зображенням повного життя, є й «закоханість» в темі смерті
- Стилістичні риси: прагнення перебільшення, гіперболи, антитези, метафоричність мови, переобтяженість формальними елементами

БАРОККО В УКРАЇНІ

В Україні бароко було першим загальноєвропейським художнім напрямком, що проявився майже в усіх видах мистецтва, частково в науковій думці.

Жанри бароко

- Полемічна література (твори І. Вишенського)
- «Низькі» комедійно-гумористичні жанри (шкільна драма, «різдвяні» й «великодні» вірші-трагестії);
- «Середні», «вищі» жанри — риторична проза (Клірик Острозький, Мелетій Смотрицький, Кирило Транквіліон-Старовецький);
- Епіграматична поезія (Лазар Баранович, циклізований збірник Климентія Зіновієва, епіграми Івана Величковського);
- Ораторська проза (проповіді Іонакія Галятовського, Дмитра Туптала, Стеофана Дворського);
- Емблематична література (Г. Сковорода в прозових діалогах, віршах унаочнював абстрактні поняття та ідеї);
- Історико-мемуарна проза (риси «театральності», риторичність опису в «Літописі» Самійла Величка, «Історія русів»);
- Пісенно-інтимна барочна лірика («етикетна» панегірична поезія на честь титулованих осіб, світська лірика (елегія, пісня).

КЛАСИЦИЗМ

Класицизм як творчий метод
(продуктивний)

*Розвивався у XVII — XVIII ст., вплив його традиційний відчувався й на початку XIX ст. Теоретик класицизму французький поет Н.Буало.
Зразком для класицизму було класичне давньогрецьке і давньоримське мистецтво.*

- ★ В основі естетики — раціоналізм, простота, ясність побудови.
- ★ Естетичний ідеал класицизму:
раціонально організована держава (абсолютна монархія);
громадянин, що підпорядковує свої почуття розумові, особисті інтереси — інтересам держави;
- ★ Людина знаходиться в центрі соціально-ієрархічних стосунків.
- ★ Класицистичним творам притаманні:
 - абстрактність;
 - умовність;
 - схематизм зображеного;
 - нетиповість подій, обставин, характерів;
 - велика кількість мовних стилів (високий, низький, середній, цвітистий, суворий, жартівливий); змішування високого і низького не допускається
- ★ Розкриття характерів героїв прямолінійне.
- ★ Різкий поділ героїв на позитивні й негативні, наділення їх однією-двома рисами владі: чесністю, доблесністю, розумом, талантом або зрадливістю, підступництвом, недоумкуватістю тощо.

- ★ Позитивні персонажі — герої греко-римської або національної історії, полководці, монархи, представники панівної верхівки; негативні дійові особи — вихідці з соціальних «низів».
- ★ Суворі ієрархія жанрів. «Високі»: трагедія (основний жанр), ода, героїко-дидактична поема, гімн, панеїрик; «низькі»: комедія, інтермедія, сатира, епіграма, комічна опера (в них розкривається повсякденне життя звичайних людей).
- ★ В побудові твору дотримання правила «трьох єдностей»: «єдність місця», «єдність часу», «єдність дії»; у поезії «єдність почуття» («нача грустію, не должно кончатъ веселієм»).

Класицизм в Україні

Класицизм в Україні не знайшов необхідної ідеологічної і політичної бази для створення «високих» жанрів — трагедії і драми, пов'язаних з утвердженням ідейно-політичної цінності централізованої держави через певні причини, які виразилися:

- в ліквідації російським самодержавством залишків політичної автономії України;
- в законодавчому введенні кріпосного права;
- посиленні національного і соціального гноблення народних мас;
- в поступовому «поглинанні й перетравленні Росією України як інородного тіла» (В. Вернадський).

Таким чином, ідея самодержавства не могла бути прийнята ні соціальними низами, ні навіть багатьма представниками старшинсько-дворянських кіл України.

★ Зародження «шкільного» класицизму в Україні у першій половині XVIII ст. пов'язувалось не з Просвітництвом, а з Ренесансом, із сприйняттям античності, в чому велику роль відіграла Києво-Могилянська колегія, де культивувалась антична просодія (система віршування) і творче наслідування римських класиків.

★ Класицистична традиція в Україні набуває народно-національного забарвлення, яке виразилося в сатиричному спрямуванні, активному розвитку «низьких» жанрів, бурлеску

Елементи класицизму в українській літературі

Епос

Поеми — великі віршовані твори з розповідним або ліричним сюжетом («Енеїда» І. Котляревського (сцена героїчного подвигу Низи і Евріала)).

Байки — короткі оповідання в віршах або прозі з прямо висловленою мораллю, повчанням (байки Г. Сковороди бурлескні оповідання Квітки-Основ'яненка «Мертвецький великдень»; «Салдацький патрет»).

Лірика

Оди — вірші хвалебного змісту на честь видатних осіб чи подій (оди вчителів і учнів Києво-Могилянської колегії латинською, російською, польською мовами і з елементами української «Ода на всевожденное и всерадостное прибытие» (1787), «Ода на первый день мая 1761 года» І. Максимовича, класицистичні оди-панеїрики І. Фальковського, П. Лодія, І. Шайдовича).

Сатира — викривальний жанр лірики (сатирико-гумористичні оповіді «Отець Негребецький», «Пашквіль», «Плач київських монахів»; жартивливі оди «Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну» І. Котляревського, «Ода малороссийского простолюдина на случай военных действий при нашествии французов в пределы Российской империи в 1812 году» П. Довгалевського, сатирична пісня «Всякому городу нрав і права» І.П. Котляревського (переробка твору Г. Сковороди лірико-філософське послання «Справжня Добрість» П. Гулака-Артемівського).

Драматургія:

Трагедія — практично не розвинулась «Шкільні» драми, створені вчителями і учнями Києво-Могилянської академії «Царство натуре людской», «Милість Божа», «Воскресеніє мертвих» Г. Кониського.

Інтермедії — «коротка дія, вигадана або справжня, що розігрується між актами комедії і трагедії, складається із слів, предметів і осіб веселих» (Інтермедії до драм М. Довгалевського «Козак, лях і москаль», «Загадковий сон», «Пиворізи», а також Я. Гаватовича).

Комічна опера — в основі сюжету — непорозуміння, комічні історії; вплітаються музично-вокальні номери (арії, дуети, пісні); позитивні герої — люди з демократичного середовища (комічні опери «Наталка-Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського).

Драма «Щира любов, або Милый дорожче життя» Г. Квітки-Основ'яненка.

Комедія «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка.

ПРОСВІТИТЕЛЬСКИЙ РЕАЛІЗМ

Просвітительство — ідеологія в європейських країнах XVIII – XIX ст., які стали на шлях капіталізму, пов'язана з періодом буржуазних революцій.

Представники:

Вольтер, Монтеск'є, Руссо, Дідро, Лессінг;
М. Ломоносов, М. Новиков, О. Радищев (Росія);
Я. Козельський, В. Каразін, І. Ризький, П. Людїй та ін. (Україна).

Ідеологія носить наївний матеріалістичний характер.

Усіх просвітителів об'єднувала віра в суспільний прогрес, культ розуму, науки, вимога свободи особистості, критика абсолютистського феодального режиму й церкви, однак гармонію особистого і суспільного вони виводили не з систем економічних відносин, а з моральних переконань індивіда.

Просвітительський реалізм в Україні

Уперше в українській літературі просвітительська ідеологія з'являється з середини XVIII ст. у творчості Г. Сковороди, потім у творчості І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки та ін.

Програма літератури того часу образно втілена в вислові Г. Квітки Основ'яненка у «Суплиці до пана іздателя»: «Письменник підкреслює, що написане має бути «і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне».

«звичайне» — увага до повсякденного життя і побуту;

«ніжненьке» — розкриття найніжніших поривань душі (під впливом сентименталізму);

«розумне» — раціоналізм класицизму та Просвітительства;

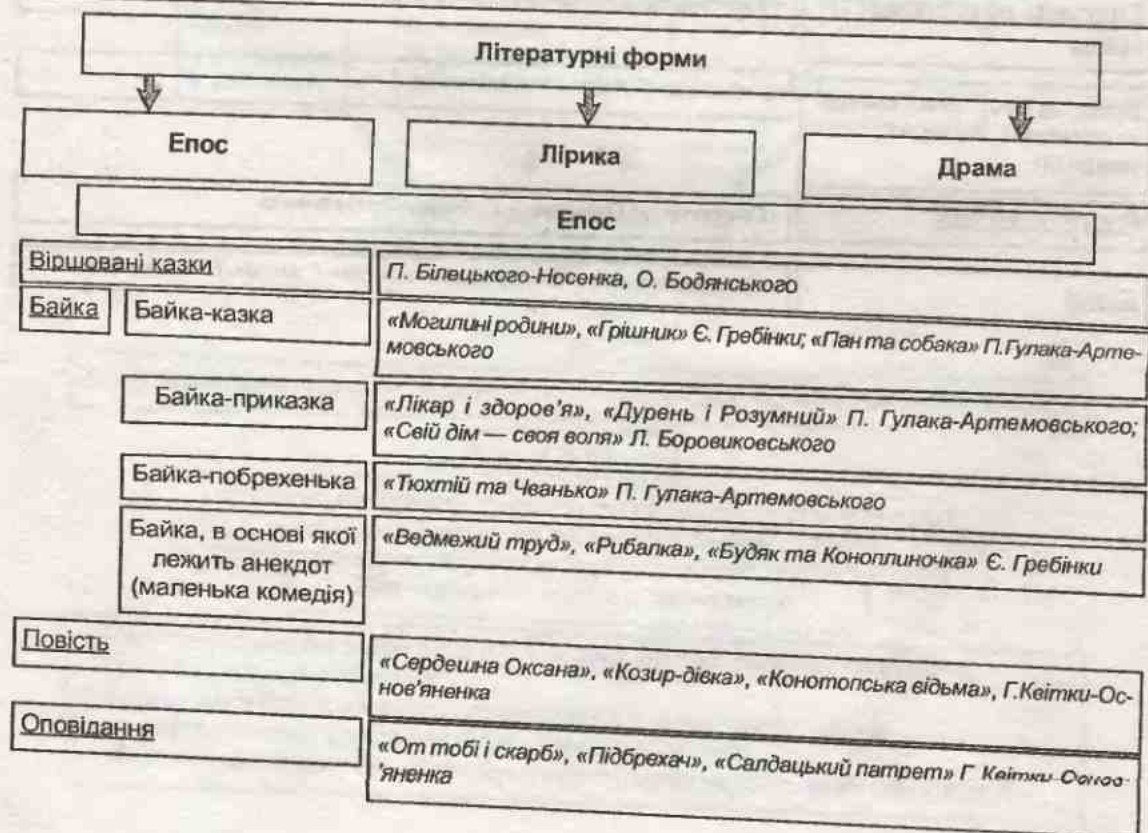
«полезне» — дидактизм і виховні настанови класицизму, сентименталізму й Просвітительства. Тобто тут здекларовані найхарактерніші для просвітительського реалізму риси

(Н. Калениченко).

- ★ Критика феодальної монархії не зачіпала її політичних та економічних основ.
 - ★ Переконавання, що існуючий суспільний порядок доцільний, оскільки всі державні інститути уособлюють внутрішню мету суспільства, яка випливає з божественної волі та законів природи й розуму.
 - ★ Вістря критики спрямоване не на суспільні підвалини державного устрою, а «на все злоупотребления, делаемые людьми во всех званиях» (Г. Квітка-Основ'яненко).
 - ★ Немає нерозв'язаних життєвих колізій; сторони конфлікту соціально не протиставлені, він рухається до мирного розв'язання.
- Герой — «природна людина», яку представляв ідеалізований простий народ.

В українській літературі спостерігається об'єднання (синкретизм) напрямів і стилів: просвітительський класицизм, реалізм і сентименталізм не виступають ізольовано, а співіснують у більшості творів, поєднуючись із фольклором, народною сміховою культурою і гротеском. Ведуться пошуки зображення національного життя. Відбувається своєрідне схрещення: віршової літературної байки з прислів'ям, приказкою, анекдотом, казкою; драми з народними ліричними та ліро-епічними піснями, баладами; комедії і водевілю з народними жартівливими піснями; повісті та оповідання з анекдотом, народною новелою, переказом, казкою.

На перше місце виходять так звані «низькі» жанри класицизму, зазнаючи впливу народнопоетичної стихії, — бурлескна поема, байка, народна, соціально-побутова драма, комедія, народна повість та оповідання. Істотно змінюється ода, що часто перетворюється на сатиричний чи гумористичний вірш, з'являється в ній і новий герой — селянин.

Періодизація української літератури

Романи	«Жизнь и похождения Столбикова», «Пан Халяеский»
Листи-фейлетони	«Письма к издателям» Г. Квітки-Основ'яненка
Публіцистичні замітки	«Децо про того Гараська» П. Гулака-Артемівського
Літературно-критичні статті	П. Гулака-Артемівського

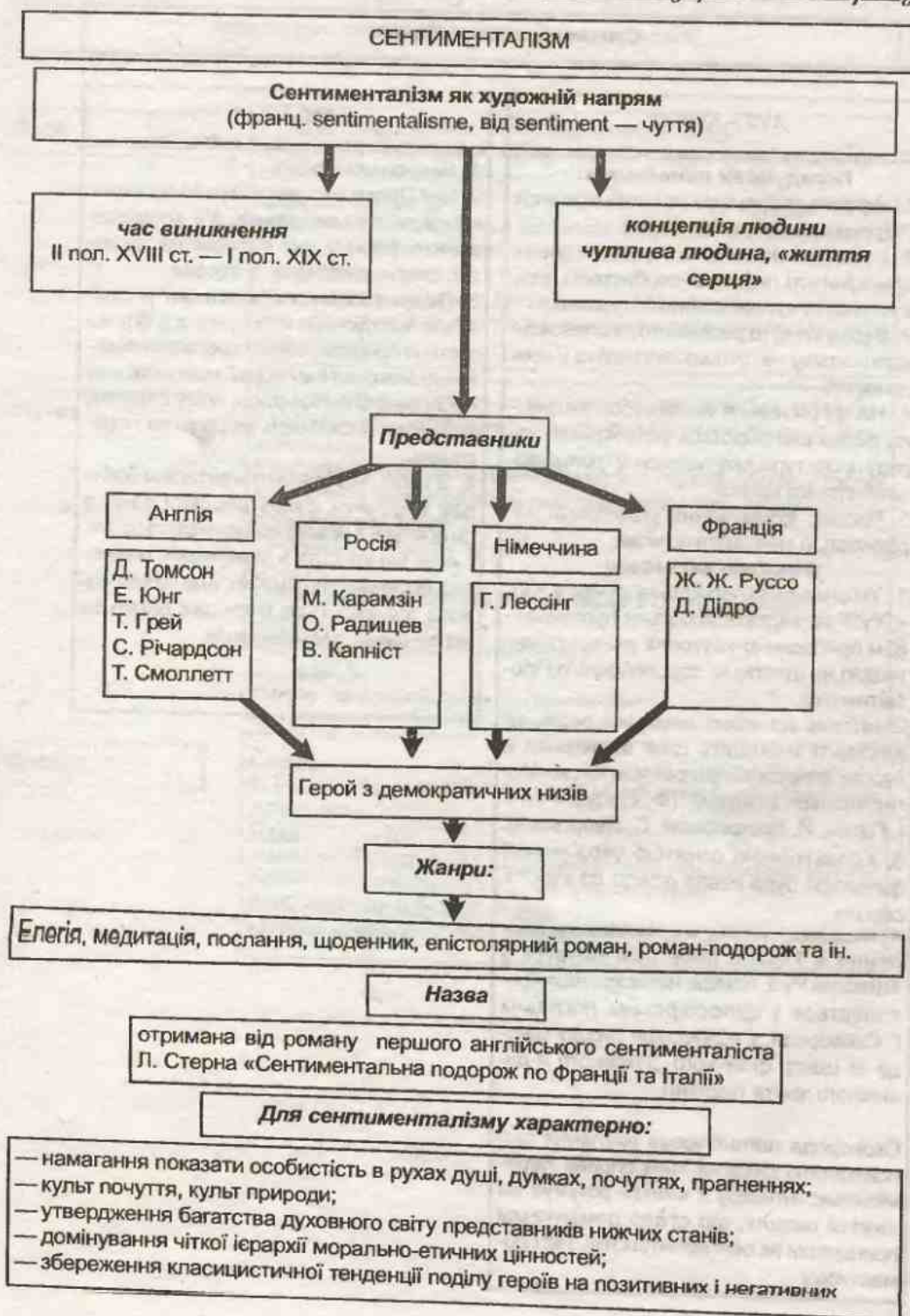
Лірика

Ода	«Ода – малороссийский крестьянин» К. Пузини; «До Пархома» П. Гулака-Артемівського
Віршоване послання	«Супліка до Грицька» Г. Квітки-Основ'яненка

Драма

Соціально-побутова драма і її різновиди:

Комічна опера	«Наташка-Полтавка» І. Котляревського
Етнографічно-побутова драма	«Чорноморський побит» Я. Кухаренка
Водевіль (вид легкої комедії з куплетами, піснями і танцями)	«Бой-жінка» Г. Квітки-Основ'яненка
Побутова комедія	«Сватання на Гончаріюці» Г. Квітки-Основ'яненка
Драма	«Щира любов, або Милый дорожке счастья» Г. Квітки-Основ'яненка

Сентименталізм в Україні

XVII – XVIII ст.

Передумови виникнення:

1. Українська культура на межі двох епох Відродження і Просвітництва.
2. Процес ренесансного усвідомлення самоцінності людської особистості, віра в інтелект і чуттєві здібності людини.
3. Відхід від суто релігійного, богословського погляду на сутність людини та її земне життя.
4. На формування особистості вплинула визвольна боротьба українського народу проти турецько-татарської і польсько-шляхетської агресії.
5. Процес формування української народності, її менталітету, мови.

Філософські засади:

1. Українська філософська думка у XVII – XVIII ст. характеризується проникненням природничо-наукових знань і орієнтацією на ідеологію європейського Просвітництва.
2. Інтерес до живої людини і реальної дійсності знаходить своє виявлення в курсах філософії професорів Києво-Могилянської академії (Ф. Прокопович, І. Гізель, Й. Кроковський, С. Яворський).
3. Характерною ознакою української філософії була певна довіра до «життя серця».
4. Кордоцентрична спрямованість мислення в Україні бере свій початок в Київській Русі, пізніше найяскравіше проявляється у філософських поглядах Г. Сковороди, у «філософії серця» (серце як центр фізичного, духовного й душевного життя людини).

Сковорода поглиблював уявлення про психологію людини, чим сприяв переміщенню інтересу з «життя розуму» на «життя серця», що стало домінуючим принципом як сентименталізму, так і романтизму.

I пол. XIX ст.

1. Якісно нові ознаки.
2. Ідеї Просвітництва в Україні поширюються не в радикальних, а в «поміркованих» формах, що впливає на характер сентименталізму в Україні.
3. Людина знаходиться не в центрі соціально-ієрархічних стосунків, а в близькості до природи. Звідси просвітительський демократичний герой максимально наближений до природи, йому властиві стоїцизм і несхитність моральних переконань.
4. В I пол. XIX ст. сентименталізм набуває виразних ознак окремої течії в літературі, з новою концепцією людини. І хоча він не став в українській літературі окремим напрямком, але наявність його відчувається у творах багатьох українських письменників.

Літературні форми сентименталізму в Україні

Епос:

Повість (позначена впливом сентименталізму)

«Маруся», «Козир-дівка», «Добре роби — добре й буде», «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка.

Оповідання-ідилія

«Орися» (показ природного патріархального життя, яке, на погляд П. Куліша, здатне зберегти генетичний код української нації).

Оповідання

Марко Вовчок «Одарка», «Сестра», «Горпина», «Козачка», «Севкруха», (трагічна доля жінок змальовується в сентиментально-реалістичному дусі).

Лірика:

Вірш (в якому робиться акцент на глибоку чутливість героїв)

«За Німань іду», «Моя доля» С. Писаревського; «Молодиця» Л. Боровиковського.

Елегія (ліричний вірш, викладений від першої особи у формі монологу з переважанням мотивів жалю, туги, скарги, філософських роздумів)

«Батьківська могила» М. Петренка

Сонет

«Тільки тебе вбачила, мій милий, коханий» О. Шпигоцького

Пісня (літературна)

«Іхав козак за Дунай» С. Климовського

Балада

«Малороссийская балада» О. Шпигоцького

Драма:

Драма

К. Тополя «Чары или Несколько сцен из народных былей и рассказов украинских»

П'єса

«Наталка Полтавка І. П. Котляревського (в якій відбиваються ідеї, необхідності співстраждання «маленькій» людині)

Етнографічно-побутова драма

«Купала на Іванна» С. Писаревського

НОВА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

РОМАНТИЗМ ЯК ТВОРЧИЙ МЕТОД (ПРОДУКТИВНИЙ)

Виник у літературі, мистецтві та в гуманітарних науках європейських країн в кінці XVIII — на початку XIX ст. Суспільно-політичними причинами виникнення романтизму на Заході були піднесення антифеодальних, національно-визвольних рухів, незадоволення новими буржуазними відносинами.

Основна властивість — домінанта суб'єктивного над об'єктивним, намагання не відтворювати, а перетворювати дійсність, висунення на перший план винятковості (в характерах і обставинах), людина — частина всеосяжної природи, вона індивідуально-самоцінна, неповторна. Погляд на життя «крізь призму серця». Інтерес до всього екзотичного, сильного, яскравого, піднесеного. Схильність відображати «нічну» сторону душі, потяг до інтуїтивного. Тяжіння до фантастики, умовності форм, поєднання високого і низького, комічного і трагічного, буденного і незвичайного.

Болісні переживання розладу з дійсністю. Неприйняття життєвої прози.

Теори мистецтва сприймаються як живий організм, в якому форма і зміст — єдине ціле (форма не є оболонкою змісту). З романтизмом пов'язане оновлення жанрів: формування історичного роману, ліро-епічної поеми, фантастичної повісті; бурхливий розвиток лірики. Оновлення слова за рахунок введення асоціативності, багатозначності.

РОМАНТИЗМ В УКРАЇНІ

Головні особливості:

- ★ велика роль в усіх родах літератури національно-історичної тематики;
- ★ ідеалізація патріархальних відносин;
- ★ не характерне в цілому для романтизму поєднання національного і соціального начал (зокрема, наявність соціальної детермінованості характерів);
- ★ ліричний герой в українському романтизмі перебуває в гармонії з природою і природним життям;
- ★ «світова туга» набуває характеру національної туги за минулою славою і волею України.

Романтичний герой. Символи.

- ★ Романтичний герой — людина, яка є частиною всеосяжної природи, вона індивідуально-самоцінна, неповторна; паралельне зображення природи й людини (психологічний паралелізм).
- ★ Головний герой романтичної поезії — вільний козак, вершник, символ виклику долі, він виступає в ореолі символів неозорих просторів, волі, трагічної долі, смерті й печалі («синє море», «широкий степ», «буйний вітер», «густі тумани», «вірний кінь», «бистрий Дунай», «чорний ворон», «білі кості», «висока могила», «червона китайка» и т.д.
- ★ Ідеал суспільно активної, діяльної людини, риси позитивного героя — відданість інтересам України, хоробрість, здатність до самопожертви, патріотизм — уособлюють козаки, гайдамаки, народні співці-бандуристи як національні типи історичної України.

Літературні форми

Романтики зруйнували класицистичну ієрархію жанрів та поєднали в цілісні художні структури лірику, епос і драму.

Вони утвердили в літературі жанри побутової й історичної балади, історичної поеми, драми і трагедії, ліро-епічної поеми, любовної і громадянської лірики, «думи», медитації:

Епос:

Поема — ліро-епічна

«Вовкулака» Л.Боровиковського

Історична

«Богдан Хмельницький» М.Максимовича, «Мазепа — гетьман український», «Павло Полуботок» С.Руданського, «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія» Т.Шевченка, «Дунайська дума», «Великі проводи» П.Куліша

Історичний роман

«Зиновій Богдан Хмельницький. Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малоросии» П.Білецького-Носенка, «Чайковський» Є.Гребінки, «Чорна рада» П.Куліша.

Повість

«Варнак» Т.Шевченка, «Маруся» Марка Вовчка

Оповідання

«Три недолі» А.Вахнянина, «Турецькі бранці» С.Воробкевича.

Балада (побутова, історична)

«Маруся», «Чарієниця» Л.Боровиковського, «Боян», «Палій», М.Костомарова, «Тополя», «Лілея», «Причинна» Т.Шевченка

Прозові балади

«Две доли», «Хромой скрипач» Л.Боровиковського

Лірика:

Вірші

«Бандурист», «Палій» Л.Боровиковського, «Іржавець», «У неділю у святую», «Розрита могила» Т.Шевченка.

Елегії-думки

Т.Шевченка, М.Петренка, П.Куліша.

Романси, пісні (літературного походження)

«Вечірня пісня» («Тихесенький вечір на землю спадає» В.Самійленка, «Чорні брови, карі очі» К.Думитрашко, «Повій, вітре, на Україну» С.Руданського, «Чуєш, брате мій» Б.Лепкого, «Небо» («Дивлюсь я на небо та й думку гадаю») М.Петренка, «Соловей» («Не щебечи, соловейку») В.Забіли).

Вірші-роздуми медитативно-елегійного, філософського характеру

ліричний цикл-сповідь «Три сльози дівочі» О.Псьол, «Весна» О.Афанасьєва-Чужбинського, «Розпач», «Спомин», «Життя» І.Вагилевича, «Ще день життя минувся», «Украинские ночи» А.Метлинського, «Море» (рос.мовою) І.Срезневського.

Освоєння «чужих культур»

«Фарис» Л.Боровиковського, «Подражаніє Горацию» Л.Боровиковського, «Ієга» П.Білецького-Носенка.

Періодизація української літератури

Драма:	
Історична трагедія	«Сава Чалий», «Переяславська ніч» М.Костомарова, «Довбуш», «Керманич», «Хмельницький» Ю.Федьковича.
Драматична поема	«Богдан. Сцени из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого» Є.Гребінки, «Драмована трилогія» П.Куліша
Освоєння «чужих культур»	драма «Кремуцій Корд» М.Костомарова

РЕАЛІЗМ

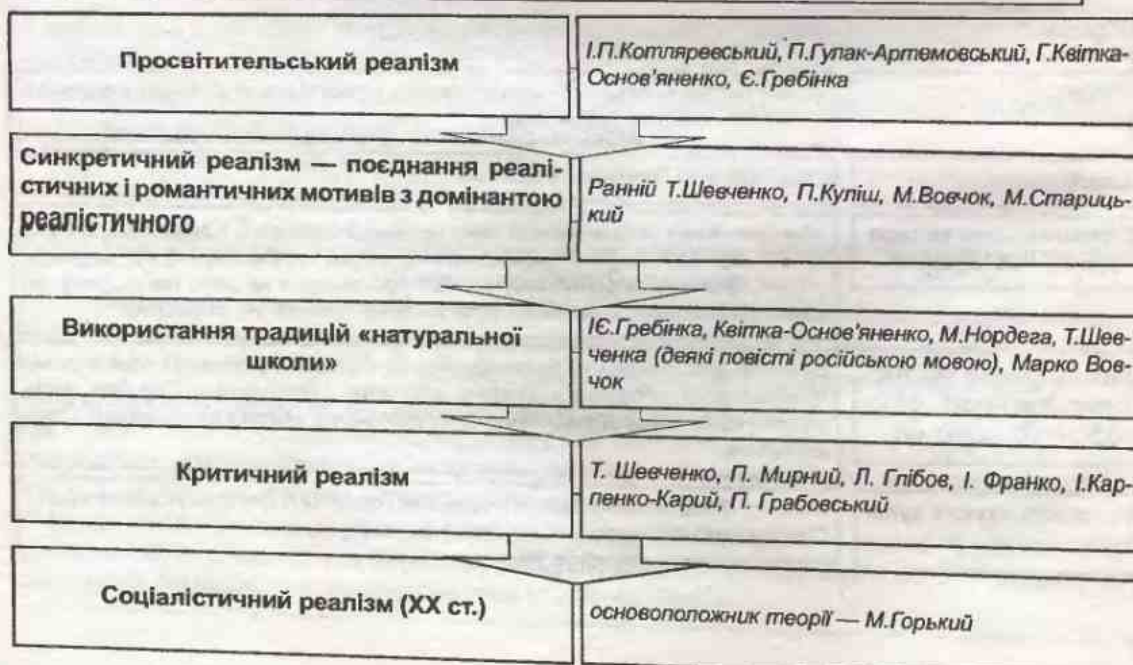
РЕАЛІЗМ ЯК ТВОРЧИЙ МЕТОД (ПРОДУКТИВНИЙ)

(від лат. *Realis* — речовий, дійсний) — основний художній метод в літературі й мистецтві, що полягає в правдивому, об'єктивному і всебічному відображенні дійсності. Основним принципом реалістичного мистецтва є типізація — художнє узагальнення життєвих явищ і людських характерів.

Образ людини митець подає як явище соціальне, що розвивається залежно від умов суспільного буття.

Реалізм пройшов кілька етапів свого розвитку, сформувавшись як метод в епоху Відродження. Самий же термін «реалізм» в науці про літературу й мистецтво почали вживати з середини XIX ст.

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РЕАЛІЗМУ

«НАТУРАЛЬНА ШКОЛА»

«Натуральна школа» — літературний напрям, який відіграв певну роль в розвитку російської літератури 40–50-х років XIX ст., а також позначився на розвитку української літератури.

Теоретик «натуральної школи» В.Г.Белінський

Письменники «натуральної школи» в російській літературі

Д.В.Григорович,
В.І.Даль,
О.І.Герцен

Традиції «натуральної школи» відчутні у Г.Квітки-Основ'яненка, у прозі Тараса Шевченка, Марка Вовчка, І.Нечужа-Левицького, А.Свидницького, в творах яких прослідковується вплив гоголівської традиції, з іменем якого пов'язують «натуральну школу». Творчість М.Гоголя мала величезний вплив на формування реалістичних течій в українській літературі.

Творчі риси і задачі «натуральної школи»

- ★ прагнення емпірично описувати дійсність, а не перероблювати її за допомогою творчої фантазії;
- ★ критичне спрямування;
- ★ антиромантичні настрої;
- ★ зняття всіх тематичних заборон;
- ★ настанова на соціальне узагальнення;
- ★ гуманізм і демократизм;
- ★ аналітичні тенденції.

Творчі настанови

- ★ вибір певного об'єкта дослідження; (соціальні верстви, професійні групи);
- ★ розширення сфери зображення;
- ★ природознавчий підхід у вивченні «видів» і «типів» людей;
- ★ особливий акцент на теми «малої» людини і «низів суспільства»;
- ★ культ неприкрашеної дійсності;
- ★ увага до проблеми оточення (середовища) і його впливу на природу людини.

Повтика

- ★ фізіологізм — прагнення охопити все внутрішнє, приховане;
- ★ гранична деталізація і надмірна списовість;
- ★ використання всіх реалістичних художніх прийомів з елементами натуралізму;
- ★ часте використання реальних подій для фабули;
- ★ прагнення ясності і повноти втілення характеру персонажа, без недомовленості і багатозначності;
- ★ аналітизм і логічна довершеність усіх побудов;
- ★ очевидність авторської присутності (прямої або не прямої)
- ★ надання переваги малим жанрам — нарис, оповідання;
- ★ простота композиційної побудови.

Критичний реалізм

Найвищий етап у розвитку класичного реалізму, пов'язаний з піднесенням визвольного руху в Європі, прийнято називати критичним реалізмом. Російська реалістична література була найвищим досягненням, вершиною світової літератури критичного реалізму. Вона відзначалася високими ідейно-художніми та естетичними якостями, об'єктивністю художнього зображення, нещадною викривальною силою, пристрасністю, гуманізмом, народністю, зображенням персонажів у взаємодії з оточенням (через деталі інтер'єра, портрета, пейзажу, систему персонажів (Гончаров, Достоевський, Толстой, Тургенєв, Салтиков-Щедрін, Пушкін, Гоголь, Некрасов, Островський та інші).

Особливості українського реалізму:

- ★ співіснування реалізму з романтизмом;
- ★ волелюбний громадянський пафос з відповідною стильовою експресією та образністю.
- ★ успадковані від попередників та розвинуті далі наполегливі пошуки ідеалу з опорою на морально-етичні цінності, національні традиції, своєрідно акумульовані у фольклорі.

Реалістичні напрями формувалися спонтанно, довго не оформлялися у відповідну теорію. До Франка в літературознавчих критичних працях цей термін не вживається, теоретичні питання критичного реалізму, його poetика була висвітлена у працях І. Франка «Із секретів poetичної творчості», «У нас нема літератури», «Влада землі в сучасному романі», статтях про творчість Шевченка та ін.

В Україні критичний реалізм склався і завершився в певній мірі пізніше, ніж у російській літературі, але в тісній взаємодії з нею. Основоположником критичного реалізму в українській літературі вважається Тарас Шевченко.

Послідовники Шевченка: Марко Вовчок, Панас Мирний, І. Карпенко-Карий, П. Грабовський, І. Франко, Л. Українка, М. Коцюбинський та інші.

Літературні форми критичного реалізму

Епос:

Оповідання

Марко Вовчок «Народні оповідання», І.С. Нечуй-Левицький «Афонський прохід-дисвіт»

Повість

Тарас Шевченко «Варнак», російські повісті «Близнюць», «Музикант», «Художник», І.С. Нечуй-Левицький «Старосвітські батюшки та матушки», Марко Вовчок «Інститутка», Іван Франко «Борислав сміється», «Перехресні стежки»

Роман

Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», І.С. Нечуй-Левицький «Хмари», «Над Чорним морем».

Лірика:

Вірші

Т. Шевченка «А.О. Козачковському», «Мені тринадцятий минало», «Якби ви знали, паничі», «І виріс я на чужині», «Во Іудеї во дні онци», «За байраком байрак».

Співомовки	С.Руданський «Співомовки».
Пісні	
Сатири	
Ліро-епічні жанри: поєми (ліро-епічні)	Т.Шевченко «Сон» («У всякого своя доля»), «Наймичка», «Кавказ», «Марія», «Царі», «Відьма» та інші.
Драма:	
Трагедія	І.Карпенко-Карий «Сава Чалий»
Трагікомедія	І.Карпенко-Карий «Мартин Боруля»
Власне драма	І.Франко «Украдене щастя»
Комедія	І.Карпенко-Карий «Хазяїн», «Сто тисяч»

Український реалістичний роман XIX століття

Назва твору, як правило, в прямій або непрямій формі відображає суть ідейно-тематичного, художнього задуму автора. В назвах українських романів, як і в російських, можна з достатньою мірою умовності виділити такі тенденції.

Назва роману

Назва за іменем героя, в якому персоніфікується авторська ідея	Назва, зв'язана з основним конфліктом або сюжетними колізіями	Назва формулює основну проблему твору
Загальна формула «герой свого часу»	Часто набуває символічного звучання	Як правило, в явно тенденційних творах
П.Білецький-Носенко «Хмельницький (Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малороссии)», А.Свидницький «Люборацькі», І.С.Нечуй-Левицький «Князь Ієремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговецький»	П.Куліш «Чорна рада», І.С.Нечуй-Левицький «Хмари», «Над Чорним морем», П.Мирний «Повія»	Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Типологія українського роману

Український роман ХХ сторіччя Назва роману

Назва за іменем героя, в якому персоніфікується авторська ідея	Назва пов'язана з основним конфліктом або сюжетними колізіями	Назва, пов'язана з місцем основного конфлікту і авторською ідеєю
загальна формула «герой свого часу»	часто набуває символічного звучання	«точка» особливої уваги автора
Ю.Мушкетик «Семен Папій»; С.Скляренко «Святослав»; «Володимир»: У.Самчук «Марія»; П.Загребельний «Роксолана»; Л.Костенко «Маруся Чурай»	Г.Тютюник «Вир», М.Хвильовий «Вальдшнепи», А.Головко «Бур'ян», Ю.Яновський «Вершники», І.Багряний «Тигролови», У.Самчук «На твердій землі», Василь Барка «Жовтий князь», М.Стельмах «Хліб і сіль», О.Гончар «Собор», Ю.Мушкетик «Брат на брата».	П.Панч «Гомоніла Україна», У.Самчук «Волинь», О.Гончар «Таврія», «Перекоп», В.Сосюра «Третя рота», П.Загребельний «Європа – 45».

Для українського роману характерно змішування (сплетення) жанрових форм і тяжіння до їх синтезу (як і в російському романі).

Масштабність творчого завдання

Роман, який тяжіє до повісті	Власне роман	Роман-епоса
<ul style="list-style-type: none"> ★ одна сюжетна лінія ★ один конфлікт <p>А.Свидницький «Люборацькі» (XIX ст.) П.Мирний «Товариші» (XIX ст.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ★ великий обсяг ★ система тотожних персонажів ★ декілька сюжетних ліній ★ охоплення складного кола життєвих явищ <p>П.Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (XIX)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ★ значний часовий протяг дії (життя і доля поколінь) ★ життя - на крутому історичному і соціальному зламі ★ в центрі уваги — народ (а не людина) ★ широка проблематика <p>Улас Самчук «Волинь», Опесь Гончар «Прапорonosці» (XX ст.)</p>

МОДЕРНІЗМ

Модернізм (франц. *modernisme*, від *moderne* — сучасний, найновіший) — загальна назва різноманітних напрямків у літературі і мистецтві XX ст.

Модерністи намагалися знайти особливі художні засоби та нові жанри для передачі своєрідності епохи, сум'яття в душах людей.

Загальна стильова ознака — тенденція до панестетизму, символізації, ідеалізації і романтизації зображуваного. Реальність сприймалася як естетичний феномен, зорієнтований на ймовірність своєї інтерпретації.

Український модернізм

- ★ не був програмно організованим національно-культурним і літературним рухом.
- ★ формувався у своїх найхарактерніших виявах не на рівні загальної стильової манери або «школи», через творчу самобутність та еволюцію окремих митців.
- ★ явище синтетичного порядку — охоплює елементи різноступеневої стилістики (символізму, імпресіонізму, натуралізму, романтизму, неокласицизму).
- ★ відкривав нові художні моделі та структури:

неореалізм

В. Винниченко

неоромантизм

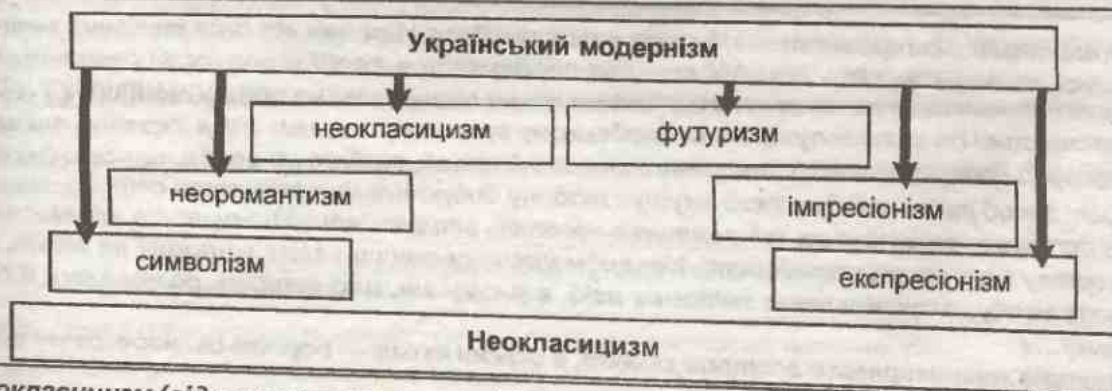
О. Кобилянська

імпресіоністичний символізм

М. Вороний

метафізичний символізм

М. Яцків

Неокласицизм (від грецьк. *neos* — новий і *classicus* — зразковий) — тенденція в розвитку літератури і мистецтва, яка проявлялася після занепаду класицизму як літературного напрямку і знаходила вияв у використанні античних тем і сюжетів, міфологічних образів і мотивів, у проголошенні гасел «чистого мистецтва» й культу художньої форми. Позбавленої суспільного змісту, земних насолод тощо. Неокласицистичні тенденції знаходять вияв у середині XIX ст. в збірниках «Античні вірші» французького поета Леконт де Ліля та «Емалі та камеї» Т. Готье, в творах російських поетів А. Майкова і М. Щербини.

Періодизація української літератури

Неокласицизм в українській літературі

Представники в українській літературі

П. Филипович

Ліричний, розкутий, відкритий для різноманітних стильових «спокус», безпосередній у вираженні громадянських проблем

О. Бургардт

М. Зеров

Поезія, насичена культурологічно і історіософськи, суворо дисциплінована думкою.

М. Драй-Хмара

М. Рильський

Поєднання простоти і глибини

Прагнули зберегти право на власний моральний і естетичний кодекс, виходячи зі свого уявлення про загальнолюдські мистецькі цінності, про деяку незалежність вічного мистецтва від скороминущих виявів поверхні життя, про класичну норму в найзагальнішому розумінні: строга досконалість форми, пошук гармонії духу, повага до «вічних» начал людської душі і відповідний абсолют художньої правди.

Пропонували свій варіант поєднання світової культури з національною традицією.

Жанри

Сонети

Переклади з інших мов

Неоромантизм (новоромантизм)

Неоромантизм (новоромантизм) — так називала Леся Українка та інші творчість метод тих письменників к. ХІХ – поч. ХХ ст., які поєднували в своїй творчості реалістичне зображення життя з романтизмом. У відповідь на звинувачення новоромантиків у нібито презирстві до «натовпу» та «надлюдському аристократизмі» Леся Українка писала: «Справжній новоромантизм зневажає не самий натовп, тобто не особи, що складають натовп, а той рабський дух, який змушує людину добровільно зачислити себе до натовпу, як до чогось стихійного, що поглинає, нівелює, стирає індивідуальність, приносить її в жертву інстинкту, стадності. Новоромантик протиставляє натовпу не героя, не вибрану особу, а суспільство свідомих осіб, в якому він, цей натовп, розчинився б без залишку...»

Для творів характерним є гострий сюжет, в основі якого — боротьба, небезпечні таємничі події.

Найвиразніше проявився у творах англійських письменників: Дж. Конрада, Р. Кіплінга, Р. Стівенсона.

Неоромантизм в українській літературі

Представники в українській літературі

О. Кобилянська

Показала «живе биття сучасного, надміру може вразливого людського серця» і «всі його приюти там, де хоч би в облаках нового містичного неба — могло воно найти своє тепло і спокій серед бурхливих днів».

М. Вороний

У творчості емоційність і драматизм розвитку художньої дії, яка проривала конкретику буденного життя філософськими тонами, сентиментальною романовістю, грайливістю імпровізацій.

М. Коцюбинський

Теми естетизму, масової людини, міщанства

психологічна повість

Жанри

діалогізована оповідь

побутова історія

роман-міф

ліричний щоденник

Символізм

Символізм (від грецьк. *Symbolon* — знак) — художній напрям, що виник у Франції в 70-х рр. XIX ст.

Першими на шлях символізму стали після поразки Паризької комуни А. Рембо і П. Верлен, згодом приєднався С. Малларме.

Ш. Бодлер говорив про символ як вершину поетичної образності, повне й досконале втілення ідей, про узагальненість, втілення в ньому позачасового, вічного сенсу.

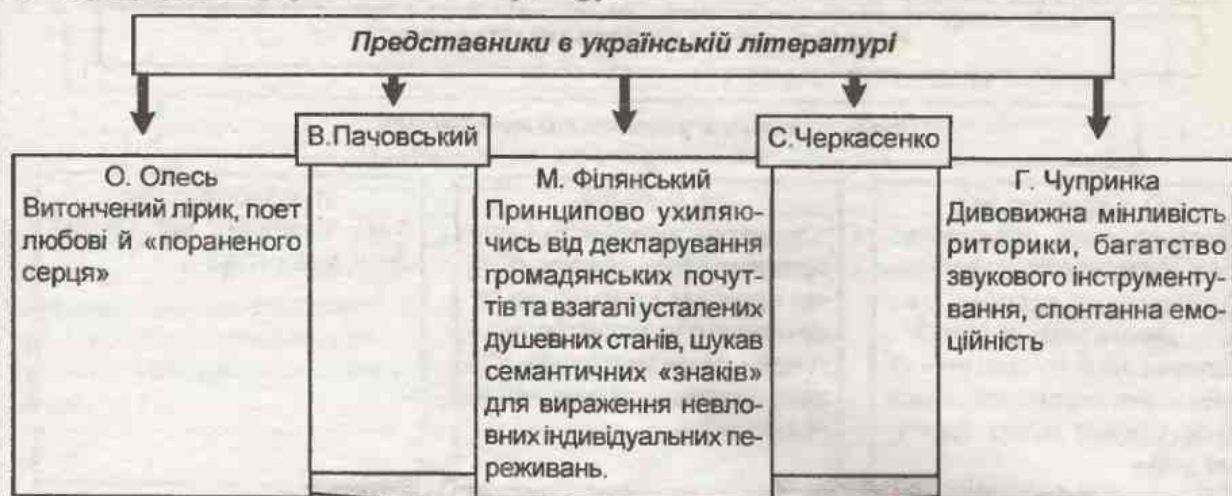
В Росії виник у к. 80-х – поч. 90-х рр. А. Бєлий, Л. Кобилянський, К. Бальмонт, Д. Мережковський, М. Мінський, А. Волинський, О. Блок. Усі вони сходяться на думці, що символізм не поетична школа, яка оперує певною сумою виражальних прийомів, а й цілісне філософсько-релігійне світобачення.

Основна ознака творчості — співучість вірша при нарочитій неясності й неточності слів, яка повинна викликати непевні уявлення.

Відміна українського символізму від європейського і російського:

- ★ поступався філософською концептуальністю та естетичною визначеністю;
- ★ менше езотеризму, окультизму, містицизму;
- ★ більше відгуків на життя;
- ★ небайдужий до ідей національного визволення.

Періодизація української літератури

В українській літературі символізм не був значним, широким явищем і не дав глибокого коріння. В основі неприйняття — ускладненість, зашифрованість форми, обірвані зв'язки між деталями і цілим, фрагментарність натяків і недомовленостей, екзотизм, звукова гра і т.д.

Елементи символізму у Г. Михайличенка, А. Заливчого, раннього М. Хвильового, раннього А. Голубка.

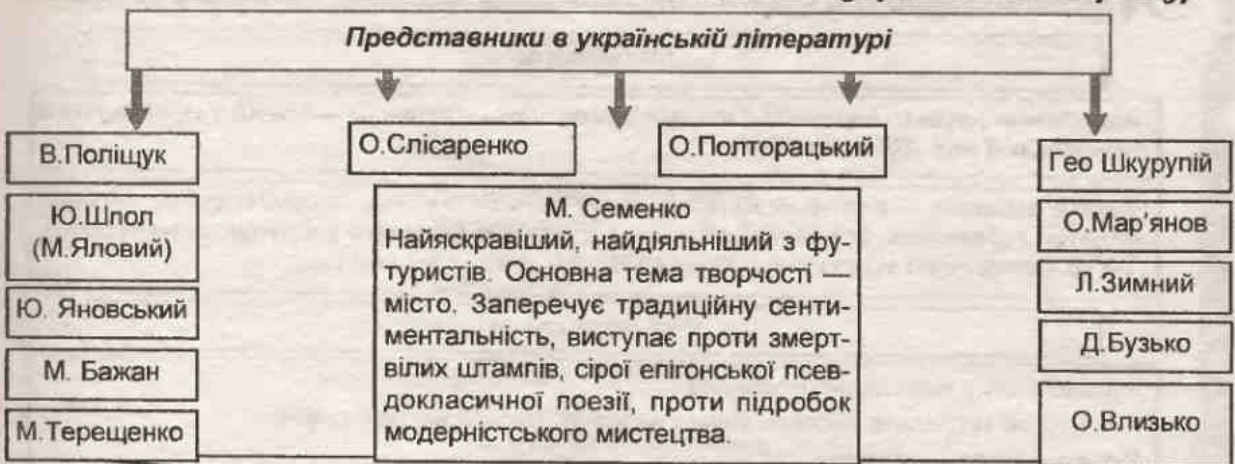
Футуризм

Футуризм (від лат. *futurum* — майбутнє) — формалістичний напрям у літературі та мистецтві XX ст.

Виник в Італії в 1909 р. Його лідером вважався поет Ф. Марінетті. У своєму маніфесті футуристи оголосили про народження нового мистецтва, співзвучного динамічному ритму нового віку «хмарочосно-машинно-автомобільної» культури.

Відкидаючи традиції класичної реалістичної літератури, футуристи ставали на шлях крайнього формалізму, заперечували загальноприйняті мовні норми й творили свою особливу «заумну» мову, любили чудернацькі словосполучення, позбавлені будь-якого змісту.

Представники футуризму в Росії: брати Бурлюки, В. Хлебніков, А. Кручених, В. Каменський, О. Гуро, Т. Лівшиць, В. Маяковський.

В українській літературі символізм не був значним, широким явищем і не дав глибокого коріння. В основі неприйняття — ускладненість, зашифрованість форми, обірвані зв'язки між деталями і цілим, фрагментарність натяків і недомовленостей, екзотизм, звукова гра і т.д.

Елементи символізму у Г. Михайличенка, А. Заливчого, раннього М. Хвильового, раннього А. Головка.

Прогнозували заміну мистецтва «умілістю», «штукою», надмистецтвом як синтезу поезії, живопису, скульптури, архітектури, деструкцію (руйнування) канонічних форм. Розглядали себе як «революцію в мистецтві» і як «останнє надзвичайне напруження індивідуалізму», за яким повинна починатися нова колективна мораль, «комуна духа», заперечення «я», «футуркомуна».

Риси революційного футуризму

- ★ злободенна тематика
 - ★ оптимістичний пафос
 - ★ надуживання ультраревольційною риторикою
 - ★ оголена публіцистичність у поєднанні з тонким ліризмом
- Ліричний герой — збірний образ колективних учасників нового руху: рішучих, непримирених, антитетичних щодо літературних опонентів.

Класифікація української літератури

Імпресіонізм

Імпресіонізм (франц. *impressionisme* від *impression* — враження) — течія в мистецтві й літературі II пол. XIX — поч. XX ст.

Основне завдання — витончене відтворення суб'єктивних вражень та спостережень, мінливих відчуттів і переживань, але без заглиблення в їх суть. Сформувався у французькому живописі 70-х рр. (назва пішла від картини К. Моне 1873 р. «Імпресія. Схід сонця»).

Риси імпресіонізму

- ★ психологізм у змалюванні персонажів
- ★ прагнення відтворити найтонші зміни в настроях, схопити миттєві враження
- ★ особливий лаконізм прози
- ★ ритмічність
- ★ багатство відтінків у змалюванні дійсності
- ★ збільшена увага до кольорів і звуків, до яскравих деталей
- ★ одночасна відмова від великих соціальних проблем

В українській літературі елементи поетики імпресіонізму на реалістичній основі використовували

Експресіонізм

Експресіонізм (франц. *expressionisme* від *expression* — вираження, виразність) — одна з авангардистських течій у західноєвропейському мистецтві і літературі першої третини XX ст.

Найбільше був поширений у Німеччині та Австрії після I світової війни (1918 – 1922 рр.). Представники цієї течії заперечували чи навмисне спотворювали в своїх писаннях реальний світ заради «виразу (експресії) внутрішнього світу» митця, вважаючи його за єдину реальність.

Риси експресіонізму

- ★ крайній індивідуалізм;
- ★ гіпертрофована емоційність;
- ★ крайня невірноваженість;
- ★ істеричність;
- ★ хвороблива напруженість;
- ★ викривленість образів;
- ★ нагромадження всіляких жахів;
- ★ крикливі художні засоби;
- ★ різні ефекти;
- ★ часте вдавання до гротеску;
- ★ естетизація потворного.

Перші ознаки експресіонізму проявились у творчості російського письменника Л. Андрєєва. Деякий час до експресіоністів належав видатний німецький поет Й. Бехер.

В українській літературі елементи поетики експресіонізму використовували

В українській літературі — не склався в окрему течію.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

З ВИКОНАННЯ УЧБОВИХ ЗАВДАНЬ

ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ТА УЧНІВ

Упорядник *М. І. Мещерякова*

Заучування напам'ять:

- ❖ прочитайте вірш чи прозовий уривок "про себе";
- ❖ прочитайте вірш чи прозовий уривок "уголос";
- ❖ розділіть вірш на смислові частини (можна використати поділ на строфи);
- ❖ заучуйте по одній частині, повторюючи одразу раніше вивчене + нову заучену частину;
- ❖ розкажіть вірш напам'ять;
- ❖ повторіть вивчене перед сном та зранку.

Переказ та побудова плану (за прочитаним):

- ❖ прочитайте твір;
- ❖ визначіть його ідею, головну думку, сформулювавши у декількох реченнях;
- ❖ висловіть ідею в одному реченні;
- ❖ розділіть твір на частини;
- ❖ дайте заголовки до кожної частини;
- ❖ прочитайте заголовки і перевірте, чи передають вони текст достатньо точно; чи не випали з вашої уваги якісь епізоди;
- ❖ перекажіть твір за планом.

Анотація:

Анотація — гранично короткий виклад змісту книги чи статті. Мета — вироблення навичок короткої і місткої характеристики літературного твору.

- ❖ виписіть відомості про автора;
- ❖ наведіть відомі вам дані про творчу історію твору (час, історію створення, місце твору у творчості автора);
- ❖ у декількох фразах передайте зміст твору;
- ❖ дайте коротку оцінку твору.

Рецензія:

Рецензія — відгук, розбір та оцінка прочитаної книги. Мета — вироблення навичок самостійної оцінки літературного твору.

- ❖ складіть бібліографічний опис книги;
- ❖ наведіть короткі відомості про автора (які дозволяють краще зрозуміти твір, його місце у творчості письменника);
- ❖ визначте тему твору;
- ❖ коротко викладіть зміст, визначте проблематику;

- ❖ визначте головні думки твору (у тезисній формі);
- ❖ коротко охарактеризуйте героїв (головних і другорядних), розмірковуючи про їх вчинки, характери, стосунки з іншими персонажами;
- ❖ перекажіть чи згадайте найбільш цікаві епізоди;
- ❖ визначте ставлення автора до розказаного;
- ❖ охарактеризуйте зображувально-виражальну своєрідність твору.

Рецензія не має певної заданої форми.

Твір

Мета — вироблення вміння виражати свої літературні погляди, співвідносити їх з критичною літературою.

- ❖ продумайте формулювання теми (її слід з'ясувати, визначити коло найважливіших питань, розкрити);
- ❖ сформулюйте основну думку твору (необхідно відповісти на питання: що я хочу сказати своєю роботою, до якого висновку маю прийти?). Мається на увазі пряма відповідь на питання теми;
- ❖ підберіть довідкову та критичну літературу; необхідно ознайомитися з нею; підібрати цитати; зробити висновки. Цей підбір зумовлений необхідністю обґрунтувати основну думку твору, проілюструвати її, довести;
- ❖ підберіть цитати з літературного тексту;
- ❖ визначте жанр свого твору (це може бути твір-опис, виклад, розмірковування, літературний портрет тощо);
- ❖ складіть план (зверніть увагу на співмірність частин);
- ❖ *вступ* — готує до прийняття основної частини твору; *висновок* — підбиває підсумки. Можливе використання епіграфа — вислову (цитати) перед твором, який характеризує його основний зміст;
- ❖ напишіть чернетку твору та відредагуйте його (необхідно видалити повтори, перевірити наявність логічного зв'язку між частинами, оцінити відповідність написаного темі);
- ❖ перепишіть твір, перевіряючи орфографію та пунктуацію;
- ❖ у кінці твору наведіть список використаної літератури.

Твір може бути побудований як

- ❖ **опис** (побудований як упорядкований всебічний перелік найбільш суттєвих ознак предмета);
- ❖ **розмірковування** (утвердження чи заперечення певної думки; підтвердження висловленого міркування);
- ❖ **виклад** (розкриття характерів, розповідь про події, при якій зберігається послідовність їх розвитку; переказ).

Доповідь, повідомлення:

- ❖ складіть бібліографію;
- ❖ вивчіть матеріал за темою (довідковий, критичний);
- ❖ розробіть та складіть змістовний план (необхідно тему розділити на мікротеми, підпорядковані головній ідеї доповіді, повідомлення);
- ❖ тезисно викладіть текст доповіді (не писати весь текст!);
- ❖ підбийте підсумки;
- ❖ назвіть використану літературу.

Конспект:

- ❖ прочитайте статтю;
- ❖ у найбільш важливих місцях зробіть закладки;
- ❖ складіть план (всередині кожного уривка необхідно сформулювати основну думку);
- ❖ викладіть кожний пункт плану докладніше (заголовки необхідно перетворити на тези).

Конспект може бути стислий, короткий (близький до плану) та розширений (близький до тексту). Цитати необхідно наводити точно і правильно оформлювати (джерело, сторінки). Основні думки викладати конспективно; в них уводяться цитати.

Бібліографія

Необхідно пам'ятати, що бібліографією називають цілеспрямоване передавання читачам інформації про твори друку, інакше кажучи, це — книгоопис. Бібліографічний опис передбачає повідомлення необхідних фактичних даних про твір:

- ❖ автор: прізвище, ім'я, по батькові;
- ❖ заголовок (назву твору);
- ❖ підзаголовок (якщо він є);
- ❖ вихідні дані (місце видання, видавництво, рік видання).

АНАЛІЗ ПРОЗАЇЧНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ (схема)

Приступаючи до аналізу художнього твору, у першу чергу необхідно звернути увагу на історичну обстановку, ситуацію ідейної, естетичної та філософської боротьби у суспільстві в період створення даного художнього твору. Необхідно при цьому розрізнити поняття історичної та історико-літературної обстановки; в останньому випадку маються на увазі:

- ❖ боротьба літературних напрямів;
- ❖ місце даного твору в низці інших творів автора;
- ❖ місце даного твору серед творів інших авторів, написаних у цей період;
- ❖ творча історія твору;
- ❖ оцінка твору в критиці;
- ❖ особливості сприйняття даного твору сучасниками письменника;
- ❖ оцінка твору в контексті сучасного прочитання.

Далі слід звернутися до питання про ідейно-художню єдність твору, його зміст та форму (при цьому розглядається *план змісту* — що хотів сказати автор і *план вираження* — як йому вдалося це зробити).

ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА, ІДЕЯ І ПАФОС ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

ТЕМА — те, про що йдеться у творі; об'єкт художнього зображення; коло явищ, які привертають увагу автора в творі, те, що він намагається осмислити, до чого автор прагне викликати інтерес читачів; це ті типові явища та події реального життя, які відображені в творі.

- ❖ Чи співзвучна тема основним проблемам свого часу?
- ❖ Чи пов'язана з темою назва і (якщо пов'язана) як?

Кожне явище життя — це окрема тема; сукупність тем — *тематика* твору.

Вічні теми — це ті сфери буття людини, які є спільними для всіх часів і народів і які незмінно протягом віків привертають увагу як авторів, так і читачів (наприклад: *теми дитинства, підліткового віку, юності, зрілості, старості; теми моральності, гріха та праведності, любові і ненависті; теми корис-толюбства та безкорисливості, прагнення влади; теми війни і миру, суспільного і особистого життя тощо*).

Національні теми — ті явища життя, його особливості, які характерні для певного етносу та сприймаються стороннім читачем як національна екзотика.

Історичні теми — в творах на ці теми явища життя розглядаються крізь призму історії.

ПРОБЛЕМА — бік життя, який є фактором неблагополуччя, протиріччя, невідповідності між існуючим і належним, бажаним і реальним, та "точка напруги", яка особливо цікавить письменника.

Тема кріпосного права — проблема внутрішньої несвободи кріпосного, проблема соціальної несправедливості.

Проблематика — сукупність проблем, тим чи іншим чином порушених у творі. Автор не може в своєму творі фіксувати увагу тільки на одному, у протилежному випадку вийде надто схематичний і однобокий твір.

Проблеми можуть виникати як фактор протиріччя у будь-якій із систем відносин (наприклад, "особа — суспільство", "творець — мистецтво", "людина — історія", "людина — людина", "людина — природа" і т. п.).

ІДЕЯ — основна думка твору про предмет чи явище, в ньому описане; те головне, що хотів сказати автор з приводу проблеми; цілеспрямована авторська оцінка та інтерпретація описуваних життєвих явищ, "життєвий урок", який виникає як результат знайомства з твором та усвідомлення його. Виражається всією структурою твору.

Ідейний світ твору містить у собі художню ідею, авторське уявлення про ідеал, систему авторських оцінок.

ПАФОС — емоційно-оцінювальне ставлення письменника до того, про що оповідається; відзначається великою силою почуттів; емоційний тон, настрій твору (може бути утверджувальним, заперечувальним, виправдовувальним, піднесеним).

Розрізняють пафос героїчний, драматичний, трагічний, сатиричний, комічний, романтичний та пафос сентиментальності.

КОМПОЗИЦІЯ І СЮЖЕТ ТВОРУ

КОМПОЗИЦІЯ — побудова літературного твору; найважливіший елемент художньої форми, який об'єднує частини твору в одне ціле (поняття більш широке і універсальне, ніж сюжет).

Основні елементи зовнішньої композиції:

- ❖ Частини, розділи.
- ❖ Назва твору (та його частин).
- ❖ Епіграф — цитата, яка передує творові; ставиться безпосередньо перед текстом та тісно з ним пов'язана, допомагає розкрити художній задум автора;
- ❖ Пролог — своєрідний вступ до твору, у якому йдеться про події минулого; він емоційно налаштовує читача на сприйняття.
- ❖ Епілог — заключна частина твору, у якій окреслюється спрямування подальшого розвитку подій та долі героїв; це коротка оповідь про те, що сталося з діючими особами твору після закінчення основної сюжетної дії.

У творі можуть бути відсутні окремі елементи сюжету; іноді складно розрізнити ці елементи; буває, зустрічається декілька сюжетів в одному творі, інакше — сюжетних ліній.

Додаткові (несюжетні) засоби зовнішньої композиції:

- ❖ Ліричні (інакше — авторські) відступи — форми розкриття та передачі почуттів і думок письменника з приводу зображеного; відбивають ставлення автора до персонажів, до зображуваного життя.
- ❖ Ввідні (вставні) епізоди — епізоди, не пов'язані безпосередньо з сюжетом твору;
- ❖ Звернення до читача.
- ❖ Описи — зображення зовнішнього світу (пейзаж, інтер'єр).

Їх основна функція — розширити рамки зображуваного, дати можливість авторові висловити свої думки та почуття з приводу різних явищ життя, не пов'язаних прямо із сюжетом.

Композиційні прийоми

- ❖ **Повтор** — часто виступає як лейтмотив твору.
- ❖ **Протиставлення** (образів, сюжетних положень, оцінок) — надає творові наочності, чітко виявляє авторську позицію.
- ❖ **Кумуляція** — накопичення епізодів, умовно пов'язаних між собою.
- ❖ **Посилення** (зростання властивостей аж до кресцендо) — повтор однопланових деталей і образів, кожний наступний із яких перевищує попередній.
- ❖ **Монтаж** — розміщення поряд образів, епізодів, які самі собою не несуть важливої інформації, але, сусідуючи, утворюють нову смислову єдність.

СЮЖЕТ — те, що відбувається у творі, і те, як воно відбувається (у прямій послідовності); система основних подій, вчинків і конфліктів; динамічний бік твору. Є формою відтворення, відновлення суспільно-соціальних і особистих конфліктів.

ФАБУЛА — схема сюжету або "випрямлений" сюжет; у ній, наприклад, події викладаються у реальній хронологічній послідовності, а не так, як це викладено в сюжеті. Фабула різних творів може повторюватися, тоді як сюжет є індивідуальним.

Рушійна сила сюжету — конфлікт.

КОНФЛІКТ — зіткнення характерів та обставин, поглядів та принципів життя, яке покладено в основу дії: конфлікт може відбуватися між особою та суспільством, між персонажами, у свідомості героя; бути явним чи прихованим, зовнішнім чи внутрішнім.

Елементи сюжету відображають ступені розвитку конфлікту:

- ❖ **Експозиція** — введення в дію; зображення умов та обставин, які передували безпосередньому початку дії (може бути розгорнутою і навпаки, цілісною і "розірваною"; може розмішатися не тільки на початку, але і в середині, кінці твору); знайомить з персонажами твору, обстановкою, часом та обставинами дії;
- ❖ **Зав'язка** — початок руху сюжету; та подія, з якої починається конфлікт, розвиваються наступні події;
- ❖ **Розвиток дії** — система подій, які витікають із зав'язки; у ході розвитку дії, як правило, конфлікт загострюється, а протиріччя виявляються все ясніше і гостріше;
- ❖ **Кульмінація** — момент найвищої напруги дії, вершина конфлікту; кульмінація показує основну проблему твору та характери героїв гранично ясно; після неї дія послаблюється;
- ❖ **Розв'язка** — вирішення зображуваного конфлікту або показ можливих шляхів його вирішення; заключний момент у розвитку дії художнього твору. Як правило, в ній або вирішується конфлікт, або демонструється його принципова невирішуваність.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЛЮДИНИ (персонаж)

Розглядаються типові явища життя, які знайшли відображення у конкретному образі; індивідуальні риси, притаманні персонажеві.

Зовнішній образ

Портрет — обличчя, міміка, жести, постава, манера поведінки.

Мова — теми висловлювань, форми мовлення (монологи, репліки в діалогах, "внутрішня" мова, листи).

Костюм.

Внутрішній образ

Характер персонажа — *сильний* — *слабкий*, *визначений* — *невизначений*, *цілісний* — *суперечливий*, *волюєвий* — *безвільний*, *типовий для свого часу і соціального середовища* або *нетиповий* (він розкривається у вчинках, у ставленні до інших людей, до оточуючого світу).

Психологічна характеристика — відтворення процесів душевного життя людини.

Самохарактеристика персонажа.

Відгуки про персонажа оточуючих його осіб.

Пряма авторська характеристика.

Світ речей, у якому живе і діє персонаж (інтер'єр) — допомагає краще зрозуміти думки і почуття персонажа.

Світ природи, у якому живе і діє персонаж (пейзаж).

Соціальне середовище, суспільство, в якому живе і діє персонаж.

Різновиди портретів:

❖ **Портрет-опис** — докладний перелік портретних деталей; може включати психологічні портретні деталі. Може бути коротким або докладним; статичним або динамічним (посмішка, сміх, жести, міміка, вираз обличчя).

❖ **Портрет-порівняння** (з іншими персонажами, з літературним стереотипом, з предметами чи живими істотами).

❖ **Портрет-враження.**

Види образів-персонажів:

❖ **ліричні** — у тому випадку, коли письменник відображає тільки почуття та думки героя, не згадуючи про події його життя, вчинки; зустрічається переважно в поезії;

❖ **драматичні** — у тому випадку, якщо виникає враження, що герої діють "самі", "без допомоги автора"; тобто автор використовує для характеристики персонажа прийом саморозкриття; зустрічаються переважно в драматичних творах;

❖ **епічні** — автор-оповідач послідовно описує героїв, їх вчинки, характери, обстановку, у якій вони живуть, взаємини з оточуючими; зустрічаються переважно в романах, повістях, оповіданнях і т. ін.

СИСТЕМА ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ

Персонажі можуть бути:

- ❖ **головні** — мають повноцінні самостійні характери;
- ❖ **другорядні** — беруть активну участь у розвитку сюжету, але їм приділяється менше авторської уваги;
- ❖ **епізодичні** — з'являються в одному чи кількох епізодах; не наділені самостійними характеристиками.

Персонажі можуть:

- ❖ протиставлятися (один одному або один — усім);
- ❖ бути "двійниками";
- ❖ мати паралельні долі;
- ❖ мати долі, що перехрещуються.

Всі ці групи об'єднуються в суспільство, відображене в творі.

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР І ХУДОЖНІЙ ЧАС

У творі це простір і час, зображені автором.

ПЕЙЗАЖ — зображення живої і неживої природи (природне середовище чи місто); показує місце дії, підкреслює стан, настрій героя.

ІНТЕР'ЄР — світ речей; виступає як засіб характеристики героя, місце дії.

Художній час може бути конкретним або абстрактним, співвіднесеним з історичним або ні, переривчастим чи безперервним; замкнутим (тобто таким, що протікає тільки в межах сюжету, поза історичним часом) і відкритим (протікає на тлі певної історичної епохи).

ХУДОЖНІ ДЕТАЛІ

У творі це найдрібніші зображальні та виражальні подробиці.

Деталі:

- ❖ зовнішні (портретні, пейзажні, речові);
- ❖ психологічні (думки, почуття, переживання).

Деталі:

- ❖ подробиці (описують предмет з різних сторін);
- ❖ символи.

ФОРМА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Мова персонажів (монологи, діалоги) — виразна або ні; індивідуальні особливості мови; розкриває характер і допомагає зрозуміти ставлення автора (увагу слід звертати не тільки на те, що персонажі говорять, а й на те, як вони це роблять).

Методичні рекомендації

Оповідь (мова оповідача)

- ❖ від першої особи;
- ❖ від третьої особи;
- ❖ невласне пряма мова.

ЛЕКСИКА ТА СТИЛІСТИКА:

- ❖ Своєрідність словоживання загальнонародної мови. Розглядається активність включення синонімів, антонімів, омонімів, історизмів, архаїзмів, неологізмів, діалектизмів, варваризмів, професіоналізмів.
- ❖ прийоми образності. Розглядається активність включення тропів — використання слів у переносному значенні: найпростіших (епітет і порівняння) та складних (метафора, уособлення, алегорія, метонімія, іронія, гіпербола).
- ❖ Синтаксичні фігури. Оцінюється наявність або відсутність риторичних запитань, звернень, вигуків, повторів, антитез, інверсій тощо.

АНАЛІЗ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ (схема)

- ❖ визначити безпосередній зміст ліричного твору — переживання, почуття;
- ❖ визначити предмет опису та його зв'язок з поетичною ідеєю (прямий — опосередкований);
- ❖ визначити організацію (композицію) ліричного твору;
- ❖ визначити своєрідність використання зображально-виражальних засобів автором (активне — скупе);
- ❖ визначити ритміку (однорідна — неоднорідна; ритмічний рух);
- ❖ визначити інтонацію (ставлення того, хто говорить, до предмету мовлення і співрозмовника).

ПОЕТИЧНА ЛЕКСИКА:

- ❖ з'ясувати активність використання окремих груп слів загальномововживаної лексики — синонімів, антонімів, архаїзмів, неологізмів;
- ❖ з'ясувати міру близькості поетичної мови до розмовної;
- ❖ визначити своєрідність та активність використання тропів.

епітет — художнє визначення;

порівняння — зіставлення двох предметів або явищ з метою пояснити один з них за допомогою іншого;

алегорія (іносказання) — зображення абстрактного поняття або явища через конкретні предмети та образи;

іронія — прихована насмішка;

гіпербола — художнє перебільшення, яке використовується, щоб посилити враження;

літота — художнє применшення;

уособлення — зображення неживих предметів, при якому вони наділяються властивостями живих

алегорія (іномовлення) — зображення абстрактного поняття або явища через конкретні предмети та образи;

іронія — прихована насмішка;

гіпербола — художнє перебільшення, яке використовується, щоб посилити враження;

літота — художнє применшення;

уособлення — зображення неживих предметів, при якому вони наділяються властивостями живих істот — даром мови, здатністю мислити і відчувати;

метафора — приховане порівняння, побудоване на схожості або контрастності, у якому слова "як", "нібито", "неначе" відсутні, але маються на увазі.

ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС

(синтаксичні прийоми та фігури поетичної мови)

- ❖ **риторичні питання, звернення, вигуки** — вони посилюють увагу читача, не вимагаючи від нього відповіді;
- ❖ **повтори** — неодноразове повторення одних і тих же слів або висловів;
- ❖ **антитези** — протиставлення.

ПОЕТИЧНА ФОНЕТИКА

(використання звуконаслідувань, **звукопису** — звукових повторів, які створюють своєрідний звуковий "малюнок" мови)

- ❖ **алітерація** — повторення приголосних звуків;
- ❖ **асонанс** — повторення голосних звуків;
- ❖ **анафора** — єдинопочаток.

ВІРШУВАННЯ

- ❖ визначити систему віршування, якої дотримувався автор;
- ❖ визначити віршувальний розмір;
- ❖ визначити, чи є відступи від метричної схеми і які;
- ❖ визначити спосіб римування.

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Упорядник М. І. Мещерякова

А

Автобіографія (від *гр. autos* — сам, *bios* — життя, *grapho* — пишу) — опис автором свого особистого життя; художній життєпис. Від мемуарів або щоденника відрізняється наявністю елемента вимислу та узагальнення. Якщо у художньому творі автор використовував події свого особистого життя як вихідний матеріал, опрацьований ним, такий твір називається автобіографічним.

Автор — 1) особа, яка створила літературний твір; 2) персонаж, діюча особа художнього твору — образ Автора.

Агіографія — життя святих.

Акмеїзм (від *гр. akme* — вершина, міць) — нереалістичний напрям, в якому велика увага приділяється психологічному аналізу, а також чимале значення надається естетичній досконалості, красі життя та людини. Загальна особливість — звернення до екзотичних тем і предметів.

Акростих (від *гр. akrostichos akros* — вищий, зовнішній, крайній і *stichos* — ряд, рядок) — вірш, написаний так, що початкові букви рядків, прочитані згори вниз, утворюють слово або словосполучення, найчастіше — це ім'я автора чи адресата; віршована загадка.

Алегорія (від *гр. allegoria* — інакомовлення) — інакомовне відображення абстрактного поняття, передане за допомогою конкретного образу. Алегорія складається з двох елементів:

1) смислового — це яке-небудь поняття або явище (мудрість, хитрість, доброта, дитинство, природа тощо), яке прагне зобразити автор, не називаючи його;

2) образно-предметного — це конкретний предмет, істота, зображена в художньому творі.

Зв'язок алегорії із зазначеними поняттями більш прямий і менш значний, ніж у символа. Алегорія висловлює строго визначений предмет або поняття. В цілому алегорія та символ дуже близькі.

Алітерація — (від *лат. ad* — к, при, со і *littera* — буква) — повторення у віршованій формі (рідше — в прозі) однакових приголосних звуків для підсилення виразності художньої мови.

Алюзія (від *фр. allusio* — жарт, натяк) — натяк на загальновідомий факт. Алюзії на літературні твори називаються ремінісценціями.

Амфібрахій (від *гр. amphibrachys* — з обох боків короткий) — трискладова стопа з наголосом на другому складі — наголошений серед ненаголошених — у стопі.

Аналогія (від *гр. analogia* — подібність, відповідність) — подібність у якомусь відношенні між явищами та предметами.

Анапест (від *гр. anapaistos* — відбитий назад) — віршований розмір, з трьох складів з наголосом на останньому.

Анафора (від *гр. anaphora* — виношення нагору) — єдинопочаток; повторення слова або групи слів на початку декількох фраз чи строф.

Анекдот (від *гр. anekdotos* — неопублікований) — жанр фольклору: коротка жартівлива розповідь про якийсь цікавий життєвий випадок з несподіваним і дотепним закінченням.

Андеграунд (від *гр. underground* — під землею) — невизнані, частіше за все опозиційні офіційному мистецтву напрямки молодіжної моди.

Анонім (від *гр. anonimos* — той, що не має назви; безіменний) — автор твору, який не назвав свого імені. Анонімною є народна творчість.

Антикварна книга (від *лат. antiquus* — стародавній) — старовинна або просто цінна книга; почасти це прижиттєве видання письменника-класика з дарчим написом або автографом. Антикварним вважається єдиний примірник втраченого видання, а також рідкісно оформлена книга.

Антитеза (від гр. *antithesis* — протиставлення) — протиставлення людських характерів, обставин, композиційних елементів тощо. Для створення антитези використовуються антоніми. Принцип антитези лежить в основі композиції романів «Війна і мир», «Чорне та біле» та ін.

Антологія (від гр. *anthologia* — зібрання квітів) — так у пізні античні часи називали збірники вибраних зразків поезії. Першою антологією був збірник, складений греком Мелеагром (I ст. до н. е.), в якому були представлені як його власні твори, так і вірші 46 інших античних поетів. Однією з перших російських антологій була книга «Розовий букет, складений із кращих квітів російської поезії», яка була видана наприкінці XVIII ст. Сама назва цієї книги є перекладом слова «антологія».

Антоніми — слова, протилежні за значенням, які використовуються в поезії як лексична антитеза: «Ні, я хочу кризь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні».

Антропоморфізм (від гр. *anthropos* — людина і *morphe* — вид, форма) — первісна уява про те, що тварини, речі й явища природи наділені властивостями людини, тобто мають волю, здатні відчувати й мислити тощо; вважається різновидом уособлення.

Апогей (від гр. *apogeios* — віддалені від Землі) — найвищий ступінь, розквіт, найбільше піднесення чого-небудь.

Архаїзм (від гр. *archaios* — стародавній) — слово, його форма або мовний зворот, що на даному етапі розвитку мови застарів або зовсім вийшов із загального вжитку. У певному контексті архаїзми надають мові твору урочистого звучання.

Асонанс (від фр. *assonance* — співзвучати) — багаторазове повторення у віршованій мові для підсилення її благозвучності. Іноді А. називають неточну риму, яка побудована на співзвучності, на збігові тільки наголошених складів або навіть тільки наголошених голосних звуків.

Асоціація (від лат. — *associatio* поєднання) — зв'язок між уявленнями, при якому одне уявлення в свідомості людини викликає інші, зумовлені або подібністю, або контрастом, або суміжністю в часі чи просторі.

Афоризм (від гр. *aphorismos* — відокремлюю, визначаю) — коротке, лаконічне судження, яке в стислій, зручній для запам'ятовування формі містить глибоку думку. А. виникли з народних приказок, що втілювали в собі багатоговіковий досвід, народну мудрість, філософську думку.

Б

Байка — невеликий, здебільшого віршований повчально-гумористичний чи сатиричний твір з алегоричним змістом, в якому людське життя відтворюється або в образах тварин, рослин і речей, або зведене до простих і умовних стосунків. Фабула байки коротка, динамічна і драматична. З 50-х років все більшої популярності набувають прозові байки. Як і віршовані, вони бувають сюжетні, байки-мініатюри й байки-приповідки.

Балада (від фр. *ballade* — танцювати) — ліро-епічний твір з драматично напруженим сюжетом. Баладі властиві невелика кількість персонажів, підкреслена узагальненість, відсутність деталізації, стислість у викладі матеріалу, «магічна» музичність. Балади пов'язані з народними легендами, поєднують в собі перекази й пісні.

Бард — народний співець-поет.

Билини (старини) — героїко-патріотичні пісні, де йдеться про подвиги богатирів та про події Давньої Русі переважно XI – XVI ст., які усно передавались з покоління в покоління.

Биличка — розповідь про зустріч з «нечистою силою» самого героя; один із видів легенд.

Білий вірш — неримований вірш.

Біографія — розповідь про життєвий шлях людини, життєпис (може бути науковим, художнім).

Бродячі сюжети — схожі між собою сюжети, що переходять з однієї країни до іншої, з однієї епохи в іншу. Суспільне життя людей, їх побут, часто відображені у схожих сюжетах.

Бувальщина — коротка розповідь про незвичайні пригоди чи епізод із життя видатної людини. Іноді має фольклорне походження.

Бурлеск (фр. *burlesque* від італ. *burla* — жарт) — жанр гумористичної поезії, комічний ефект у якій досягається або тим, що героїчний зміст викладається навмисне вульгарно, грубо, зниженою мовою, або, навпаки, тим, що про буденне говорить «високим стилем», піднесено. Бурлеск досягається також трагестією.

В Україні бурлеск став важливим кроком у переході від схоластичної церковно-шкільної до світської літератури, в якій виступали вже люди з народу, використовувалася розмовна мова, яскраві риси побуту й народний гумор.

В

Ввідний епізод — включення в художній твір сюжету, прямо не пов'язаного з основною розповіддю, але підпорядкованого головній думці твору.

Верлібр (фр. *verslibre*), або вільний вірш — один з видів віршів, ритмічна єдність якого ґрунтується на відносній синтаксичній завершеності рядків (речення, синтагми) і на їх інтонаційній подібності. Вільний вірш не допускає переносів. В порівнянні з попередніми системами віршування верлібр не поділяється на строки, рядки його мають різну довжину, різну кількість наголосів, довільно розташованих. Верлібр не використовує рим, тому не поділяється і на строфи.

Вертеп (старослов'ян. слово, яке первісно значило — печера) — дуже популярний в Україні в XVII і XIX ст. пересувний ляльковий театр, що виступав з виставами на ярмарках, на міських і сільських площах у святкові дні, а іноді по хатах. Спершу творцями і виконавцями вертепних драм часто були школярі й «мандрівні дяки», пізніше — мандрівні групи артистів. Кращі риси вертепу використовуються ляльковими театрами й зараз.

Веснянки — давні за походженням обрядові, переважно танкові дівочі пісні, що виконувалися на святах на честь весни й початку польових робіт. У них — заклик весни з її дарами, буянням природи і співом пташок, мрії про одруження, згадки про хліборобські роботи й імітація цих робіт рухами (сіяння й поліття).

Вид літератури — див. Жанр літературний.

Вірш — це невеликий за розміром твір, побудований за законами віршованої мови.

Віршова мова (від лат. *versus* — вірш) — ритмічно організована мова з метою посилення її виразності й емоційності. Говоримо: «Енеїда» І. Котляревського написана віршованою мовою, або віршем, а «Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького — прозою.

Віршована мова в художній літературі, як і мова художньої прози, характеризується спільною ознакою — образністю. Але на відміну від прози віршована мова є розмірена, ритмічно організована, поділена часто на строфи. Вона більш емоційна і експресивна.

Віршована мова характеризується своєрідністю інтонації й особливим темпом, пов'язаним з більшою кількістю пауз, ніж це буває у прозі.

Водевіль (від фр. *vaudeville*) — невелика п'єса, комедія, якій притаманна проста композиція, динамічний сюжет, дотепність, в якій розмови героїв чергуються з жартівливими піснями й танцями.

Воїнська повість — жанр давньоруської розповідної літератури: прозовий твір про боротьбу з іноземними загарбниками, в якому прославлялися мужні захисники вітчизни, показувався їх героїзм і відвага.

Вимисел художній — мистецька творчість як процес і наслідок творчої діяльності уяви художника, яка не має прямого відношення до реальності. Вимисел — необхідна риса художнього відображення життя.

Г

Героїчні сказання — оповідь про героїв минулого, які реально існували, про їх подвиги. Основу цих сказань складають реальні події, тому багато вчених схильні вважати героїчні сказання різномовним видом легенд.

Гіпербола (від гр. *hyperbole* — перебільшення, зайвина) — різке перебільшення якихось рис людини, предметів або явищ, їх кількості, розмірів, сили тощо, щоб надати зображуваному виняткової виразності, загостреності з метою виявлення емоційності, захоплення або презирства.

Гротеск (від фр. *grotesque* — химерний, незвичайний, від італ. *grotta* — грот, печера) — максимально можливе перебільшення, засноване на нарочитому перетворенні дійсності за допомогою фантазії.

Гуманізм (від лат. *humanus* — людський, людяний) — відношення до людей, увага й любов до людини, повага до людської гідності.

Гумор (від англ. *humour* — настрої, схильність) — м'яка форма комічного; сміх, який не ставить за мету викриття явища; добродушне підсміювання.

Д

Дактиль (від гр. *dektylos* — палець) — трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Двовірш (дистих) (від гр. *distichon*) — найпростіша строфа, написана будь-яким розміром, що складається з двох рядків, об'єднаних римою.

Декаденство (від фр. *decadence* — занепад) — нереалістичний напрямок в мистецтві наприкінці XIX — початку XX ст. Для декаденства характерні настрої песимізму й зневіри, містика, індивідуалізм.

Деталь художня (від фр. *detaile*) — така виразна подробиця або штрих, яка особливо збуджує думку, часто викликає в уяві цілу картину, робить зображення дуже відчутним і яскравим. Художня деталь може відображати подробиці обставин, зовнішності, пейзажу, портрета і взагалі бути домінуючою цілого твору.

Дилогія (від гр. *di(s)* — двічі та *logos* — слово) — твір, який складається з двох самостійних частин, пов'язаних між собою єдиним задумом, спільністю сюжету і персонажів.

Динаміка — 1) рух, дія, розвиток; 2) хід розвитку, зміни якогось явища.

Діалектизми (від гр. *dialektos* — говір, наріччя) — елементи народної мови, місцеві діалекти.

Діалог (від гр. *dialogos* — бесіда, розмова між двома особами) — розмова, в якій беруть участь дві особи, іноді — кілька осіб.

Драма (від гр. *drama* — дія) — один з основних родів художньої літератури, який відрізняється від епосу і лірики тим, що явища життя і характери героїв розкриває не через авторську розповідь про них, а через вчинки і розмови дійових осіб (діалоги та монологи), і призначений для сценічного втілення.

Думи — народні ліро-епічні пісні переважно героїчного характеру про важливі події історії України (починаючи з XV ст.), виконувані народними співцями речитативом (співом-декламацією) під акомпанемент кобзи, бандури або ліри. За змістом думи близькі до історичних пісень, але відрізняються від них дуже своєрідною формою. У думах немає поділу на строфи (куплети), обов'язкові для пісні.

Е

Езопова (езопівська) мова — особливий вид іносказання, мова натяків, яка маскує думку і дозволяє передати твір в друк, незважаючи на заборону.

Еклога (від гр. *ekloge* — відбір) — вірш на тему із сільського життя.

Екслібрис (від лат. *ex libris* — із книг) — книжковий знак власника книги. Екслібрис — невелика, на декілька сантиметрів, картинка, яку віддруковують на шматочку паперу і приклеюють до внутрішньої сторінки оправи або обкладинки. Як правило, його замовляють художнику, який виготовляє спеціальну форму з малюнком — маленьке кліше.

Цей книжковий знак народився іще раніше книгодрукування: він з'явився у Германії XV ст. В Росію екслібрис прийшов набагато пізніше і довго вважався незвичайною рідкістю. Зараз він є широко розповсюдженим.

Експозиція (від лат. *expositio* — виклад) — компонент сюжету — введення в дію, зображення умов та обставин, які передували безпосередньому початку дій (може бути розгорнутою і ні, цілісною і «розірваною»); може розміщуватися не тільки на початку, але і в середині, і в кінці твору); знайомить з персонажами твору, обстановкою, часом і обставинами дії.

Експромт (від лат. *exromptus* — готовий) — швидке створення твору будь-якого жанру «на очах» у слухачів.

Елегія (від гр. *elegos* — скарга) — ліричний вірш, перейнятий настроєм суму.

Епіграма (від гр. *epigramma* — напис) — невеличкий вірш, який висміює яку-небудь особу.

Епіграф (від гр. *epigraphe* — напис) — короткий текст (почасти — цитата), який вміщується перед текстом; передає основну ідею, настрій або колізію твору. Е. задає тон, натякає на те, що буде побачено потім у творі. В давнину епіграфами називали написи на предметах, які до них безпосередньо не відносилися.

Епізод (від гр. *episodion* — вставка) — невеличкий уривок, фрагмент, відносно завершена та самостійна частина літературного твору, що зображує закінчену дію або важливий у долі персонажа момент.

Епілог (від гр. *epilogos* — післямова) — коротке оповідання про те, що відбувалося з діючими особами твору після закінчення основної сюжетної дії; заключна частина твору, у якій вказується напрямок подальшого розвитку подій та доля героїв; іноді дається оцінка зображеному.

Епітафія (від гр. *epitaphios*) — надгробний напис, часто у віршованій формі.

Епітет (від гр. *epitheton* — додаток) — художнє визначення, яке підкреслює певну властивість предмета або явища, на яку автор хоче звернути увагу і з приводу якої хоче висловити своє ставлення.

Епопея (від гр. *epopoija* — творити) — прозовий жанр; роман (або цикли романів), який відображає великий період історичного часу або значну історичну подію у всій багатоманітності і суперечності; невелика форма епічного роду літератури. Героїчні епопеї (епічні поеми) створювалися всіма народами у період формування їх державності і становили собою зібрання пісень, історичних переказів і легенд. Давня героїчна епопея своїми коренями сягає найдавнішого фольклору і міфології, частіше за все, потім набувала письмового втілення. Епопея зображує події, у яких вирішуються долі нації, народу, всієї країни. Вона також показує життя і побут усіх прошарків зображуваного суспільства, їх думки та надії. В XIX — XX ст. епопея частіше за все становить собою роман-епопею.

Епос (від гр. *epos* — слово, оповідання, мова) — один із основних родів літератури, який відображає життя детально, з різних боків, частіше — у формі оповіді про людину, її долю і події, у яких вона брала участь. Основні види (жанри) Е.: епопея, роман, повість, оповідання, новела, нарис, байка.

Етюд (від гр. *etude*) — заготовка частин майбутнього твору мистецтва, виконаного з натури.

Ж

Жанр літературний (від фр. *genre* — рід, вид) — форма, в якій проявляються основні роди літератури, тобто епос, лірика, драма та їх різновиди. Наприклад, в епосі — *билина, казка, роман, повість і т. ін.*; в драмі — *трагедія, комедія*.

З

Зав'язка — початковий момент у розвитку подій, зображених у художньому творі (почасти — початок конфлікту; епізод, який визначає все наступне розгортання дії).

Загадка — вигадливий поетичний опис предмета чи явища, яке потрібно відгадати; жанр усної народної творчості.

Задум — творчий начерк письменника, у якому намічається основа майбутнього твору; первинна загальна схема майбутнього твору (може не співпадати з втіленням).

Зачин (заспів) — стійка формула, з якої починаються казки, билини та інші твори фольклору.

Звукова організація мови — цілеспрямоване застосування елементів звукового складу мови: голосних або приголосних звуків, наголошених і ненаголошених складів, пауз, інтонацій, повторів тощо.

Звукові повтори — повторення схожих звукових сполучень у художній мові, які використовуються для посилення художньої виразності.

Зображувальні засоби — художні способи та прийоми відтворення дійсності, які дозволяють подавати її зримо, чутно, відчутно.

Зоопсихологізм — зображення предметів та явищ із згогдної письменником точки зору тварини. При цьому автор прагне до максимально точного та повного відтворення можливих «думок та почуттів» саме тварини, які повинні «відповідати» його видові і відбиватися у притаманних йому звичках. Почасти поєднується з антропоморфізмом.

І

Ідеал (від гр. *idea* — ідея, уявлення, поняття) — уявлення про досконалість; зображення прекрасного як належного. І. — це те, що повинно бути, на думку письменника.

Ідейність — вираження ставлення автора до зображуваного, авторське розуміння і оцінка відображеної в його творі дійсності; вираження в художньому творі думки автора про сутність виведених характерів і подій.

Ідея (від гр. *idea* — поняття, уявлення) — узагальнююча, центральна думка твору, його сенс; те, що хотів сказати автор. І. — думка письменника про зображувані в творі явища, виражена в художніх образах.

Історська — тлумачення, яке автор дає спостережуваним і відображеним ним фактам життя; їх суб'єктивна оцінка (може відповідати і не відповідати читацькому розумінню життя; може бути прогресивною і обмеженою).

Імпресія — об'єктивне тлумачення поданого в творі письменником матеріалу (багатство реального змісту може бути ширшим, ніж висновки, зроблені автором).

Ілюзія (від лат. *illusio* — насмішка) — обман почуттів; дещо уявне, нездійсненне; мрія.

Імажинізм — нереалістична течія рубежу ХІХ–ХХ ст., у якій декларувалися естетичні принципи «чистого мистецтва» та самоцінність слова-образу.

Імпресіонізм (фр. *impressionisme* від *impressoiri* — враження) — течія в мистецтві й літературі другої половини XIX і початку XX ст., митці якої основним своїм завданням вважали витончене відтворення суб'єктивних вражень та спостережень, мінливих відчуттів і переживань, але без заглиблення в їх суть.

Імпровізація (від італ. *improvvisazione* — несподіваний) — швидкий, без попередньої підготовки, твір на задану тему (може бути усним або письмовим), поетичний відгук на подію.

Інваріант — загальне, незмінне, без варіантів.

Інверсія (від лат. *inversio* — перестановка) — порушення загальноприйнятої граматичної послідовності мови; перестановка частин фрази, яка надає їй особливої виразності.

Індивідуальний — особистий, притаманний тільки одній конкретній людині, суб'єкту.

Індивідуум (від лат. *individuum* — неподільне) — 1) кожний самостійно існуючий організм; 2) окрема людина, особистість.

Іноказання — приховане згадування якихось фактів чи подій (див. Алегорія).

Інтермедія (від лат. *intermedium* — те, що знаходиться посередині) — або **Інтерлюдія** — смішні побутові сценки з народного життя, які виконувались артистами в перервах (антрактах) між діями драми на серйозні, переважно релігійні теми. Інтермедія в історично-літературному плані — прямий попередник новітньої реалістично-побутової п'єси.

Інтер'єр — обстановка дому чи садиби.

Інтонація (від лат. *intonare* — вимовляю голосно) — виражальний засіб мови, що звучить, який дозволяє передати ставлення того, хто говорить, до предмету мовлення; смислова мелодія мови.

Іронія (від гр. *eironeia* — удавання, насмішка) — іноказання, яке виражає насмішку або лукавство; подвійний смисл, коли сказане у контексті мови набуває протилежного значення; висміювання, яке містить у собі оцінку того, що висміюється. Іронічне ставлення передбачає насмішку, певним чином сховану, але таку, що легко виявляється в інтонаціях автора-оповідача; части виступає під виглядом похвали.

Історизм — здатність художньої літератури передавати обличчя історичної епохи в конкретних людських долях і подіях.

К

Казка літературна (авторська) — тісно пов'язана з народною, але на відміну від неї, має автора (письменника або поета). У деяких К. використані перероблені фольклорні сюжети і образи, але це не змінює суті справи — К. л. виражає, в першу чергу, погляд на світ, притаманний конкретному письменнику, а не всьому народові, хоча зовнішньо К. народна і авторська К. дуже схожі.

Казка фольклорна (народна) — цікаве усне оповідання про неймовірну, але повчальну історію. Головною відмінною рисою К. є наявність дива, фантастики, вимислу, розважливої спрямованості.

Каламбур (від фр. *calambour*) — гра слів, заснована на використанні омонів у комічному чи сатиричному контексті.

Катарсис (від гр. *katharsis* — очищення) — «очищення», «просвітлення» людської душі під впливом страждань.

Кільце — повторення у кінці твору яких-небудь елементів його початку (звукових, лексичних, синтаксичних, смислових).

Кіноповість — повість, що написана з урахуванням специфіки кіно як сценарій кінофільму. Кращі з таких повістей-сценаріїв мають велике літературне значення. Творцем жанру кіноповісті в українській літературі є О. Довженко («Арсенал», «Щорс», «Повість полум'яних літ», «Зачарована Десна» та ін.).

Класик — видатний, загально визнаний письменник, поет, діяч науки або мистецтва, який є зразком у даній галузі.

Класицизм — літературний напрям, заснований на світогляді раціоналізму (культі розуму). В основі естетики — принцип раціоналізму та «наслідування природі». Прямолінійне протистояння добра і зла, позитивних та негативних персонажів. Суворі ієрархія жанрів. «Високі»: трагедія, епопея, ода (в них освоюється суспільне життя, історія; діють герої, полководці, монархи). «Низькі»: комедія, сатира, байка (в них освоюється повсякденне життя звичайних людей). Змішування високого і низького не припускається. Вимога «трьох єдностей» — дії, часу, місця.

Класична література (від лат. *classicus* — першокласний) — зразкова, найбільш цінна в ідейному та художньому сенсі література як минулого, так і сучасного.

Класичний твір — твір зразковий, який витримав випробування часом.

Колізія (від лат. *collisio* — зіткнення) — зіткнення протилежностей (інтересів, принципів життя, окремих осіб) у художньому творі, яке виражається у конкретних подіях.

Коломийки (від назви міста і річки Коломиї на Івано-Франківщині) — дуже поширені, особливі на західно-українських землях, короткі жартівливі пісеньки, виконувані за усталеною мелодією як приспівки до танцю чи без нього.

Для коломийки характерне паралельне зображення явищ природи й подій людського життя, використання антитез, образів-символів, постійних епітетів і метафор.

Колорит — характерна особливість художнього твору, епохи, місцевості; в живописі — поєднання кольорів.

Колядки — давні за походженням обрядові величальні пісні, які церква приурочила до зимових різдвяних свят, хоч у них велике місце займають мотиви весняної сільськогосподарської праці. У XIX ст., коли колядки в сприйманні людей майже повністю втратили обрядовий магічний характер, почали з'являтися колядки-пародії, що співались для розваги, а також колядки з виразними сатиричними рисами. Колядковий вірш — це переважно 10-складовий двоколінний вірш з дворядковою строфою.

Комічне (від гр. *komikos* — веселий, смішний) — смішне.

Комунікація — спілкування між людьми.

Компіляція (від лат. *compilatio* — пограбування) — укладання твору з чужих.

Композиція (від лат. *compositio* — укладання, поєднання) — співвідношення частин твору, яке відбиває складність зображуваних у ньому явищ життя; послідовна вибудова, розміщення та взаємозв'язок частин, образів, епізодів художнього твору; побудова твору, обумовлена його змістом і жанровою формою. Притаманна будь-якому творові.

Контекст (від лат. *contextus* — сплетення, з'єднання) — система значень та понять, яка виражає незмірно більше, ніж безпосередній сенс слів, які її складають. К. визначає єдність смислового змісту та мовленнєвої форми, закінченість смислового забарвлення, виражає емоційне та дійсне ставлення того, хто говорить, до того, про що говориться.

Конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) — гостре зіткнення характерів та обставин, поглядів і принципів життя, покладене в основу дії; закономірно виникаюче протистояння, протиріччя, зіткнення між героями, групами героїв, героєм і суспільством або внутрішня боротьба із самим собою. Розвиток К. дає рух сюжетній дії.

Кульмінація (від лат. *culmen* — вершина) — момент найвищого напруження дії, вершина конфлікту; кульмінація виявляє основну проблему твору та характери героїв гранично ясно; після неї дія послаблюється.

Л

Лаконізм (від гр. *lakonismus* — стислість) — гранична стислість вислову, спрямованість і точність мови, яка доходить до афористичності.

Легенда (від лат. *legend* — те, що слід прочитати) — один із жанрів неказкової народної прози, народне передання про видатну подію чи вчинок якої-небудь людини, в основі якого — диво, фантастичний образ або уявлення, яке сприймається оповідачем як достовірне. Водночас сюжет легенди базується на реальних або допустимих фактах; легендарний герой може мати свій прообраз у реальному житті, в історичній дійсності.

Лейтмотив (від нім. *leitmotiv* — провідний мотив) — деталь, конкретний образ, багато разів повторюваний, згадуваний, який проходить через творчість письменника або окремих творів.

Лексика (від гр. *lexikos* — мова; спосіб висловлення) — сукупність усіх слів мови, її словниково-вий склад.

Лінгвістика (від лат. *lingua* — мова) — наука про мову, мовознавство.

Лірика (від гр. *lyra* — давньогрецький струнний музичний інструмент, під звуки якого виконувалися пісні-вірші) — один з основних родів літератури, який відображає життя за допомогою зображення окремих думок, почуттів і переживань людини, викликаних тими чи іншими обставинами (життя, подане в переживаннях); особливий рід літературно-художніх творів. Характерна особливість Л. — віршована форма.

Лірична проза — твір будь-якого прозового жанру, емоційно насичений, пронизаний авторським почуттям.

Ліричний герой — образ поета (його ліричне «я»), чий переживання, думки та почуття відображено в ліричному творі. Уявлення про Л. г. складають на основі знайомства з його внутрішнім світом, який розкривається не через вчинки, а через переживання, душевні стани. Умовне поняття; на його основі створюється цілісне уявлення про творчість поета, його переживання, які відображаються у творі, але не в його особі. Л. г. не тотожний авторові.

Ліричний відступ — композиційно-стилістичний прийом, який полягає у відхиленні автора від прямої сюжетної сповіді, авторська мова, розмірковування, висловлювання, яке виражає безпосереднє ставлення до зображуваного або такого, що має опосередковане відношення до нього.

Література художня (від лат. *lit(t)era* — літера) — особливий вид суспільної свідомості; мистецтво слова; вид мистецтва, який відтворює образну, чуттєву, суб'єктивну картину світу і зберігає відбиток людської душі; письмова форма словесного мистецтва. Одна з форм художнього освоєння та відображення світу, дійсність у образах. Відмітною рисою літератури є зображення життя за допомогою слова.

Література — це художній спосіб пізнання дійсності.

Літературна мова — художньо оброблена, зразкова форма загальнонаціональної мови; мова літератури.

Літературний герой (Персонаж) — образ людини в художньому творі.

Літературний портрет — один із засобів створення образу, зображення героя: його обличчя, фігури, одягу, манери поведінки. Через психологічний портрет автор прагне розкрити внутрішній світ і характер героя. Портрет ілюструє ті особливості натури героя, які уявляються авторові найбільш важливими.

Літературний процес — історичний розвиток, функціонування руху національної та світової літератури.

Літопис — послідовний опис історичних подій їх свідком чи учасником; найдавніший вид літератури.

Літота (від гр. *litotes* — дециця, помірність) — художнє применшення величини, сили, значення явища («хлопчик-мізинчик», «чоловічок-нігтик»).

Лубок — картина на липовому лубі.

Лубочна література — з'явилася в Росії в кінці XVII ст. спочатку у вигляді пояснювальних текстів до лубочних картин, які продавалися на базарах. Протягом XIX ст. стала видаватися у книжковому варіанті, дешевому за ціною. Сюжети та герої цих книг були, як правило, примітивні та гротескні.

М

Мадригал (від фр. *madrigoal*, від прованс. *mandre* — пастух) — ліричний вірш жартівливого характеру.

Макаронічна мова (від італ. *maccheroni* — макарони) — мова, дуже засмічена іншомовними словами (варваризмами) або словами, зміненими на зразок іншомовних.

Манускрипт (від лат. *manus* — рука, *scribo* — пишу; *manuscriptum*) — рукопис будь-якого розміру та вигляду: на папері та пергаменті, на папірусі та тканині, у згортках та на окремих аркушах.

Медитація (від лат. *meditatio* — роздум) — форма філософської лірики: вірш, в якому поет висловлює свої роздуми над проблемами життя і смерті, над баченим і пережитим.

Мемуари (від фр. *memoires* — спогади) — хронікальна та фактографічна оповідь від особи автора; у цій оповіді відбиваються справжні події, які колись реально відбувалися, а тепер пригадуються.

Метафора (від гр. *metaphora* — перенесення) — переносне значення слова, заснована на уподібненні одного предмета чи явища іншому за схожістю або за контрастністю; приховане порівняння, побудоване на схожості або контрастності явищ, у якому слова «як», «нібито», «неначе» відсутні, але мають на увазі. Різновидами метафор є *уособлення* — уподібнення живій істоті та *уречевнення* — уподібнення предмету.

Метод художній — особливий тип образного бачення світу, його відтворення та перетворення, особливий принцип добору та узагальнення життєвого матеріалу, виявлення в ньому головного: загальний тип підходу письменника до дійсності. Основні методи: реалістичний та нереалістичний.

Містерія (від гр. *mysterion* — таїнство, таємний релігійний обряд на честь якогось божества в стародавні часи) — масова драматична вистава на сюжети релігійних легенд, яка здійснювалася у святковий день на майдані в середньовічних містах Західної Європи (XIV–XV ст.). Між сценами вставлялися світські інтермедії.

Містифікація (від гр. *mistes* — посвячений, той, що знає таємниці, і лат. *facio* — роблю) — свідоме зазначення неправдивого авторства з метою літературної та суспільно-політичної полеміки або літературної гри.

Міф — ранній вид усної народної творчості, який відображає в образах прагнення людини зрозуміти походження світу та життя на землі і пояснити його, виходячи з переконання в існуванні божественних сил; сказання, яке передає уявлення людей про світ, місце людини в ньому, про походження всього суцього, про богів і героїв; певне уявлення про світ, світовідчуття давньої людини, втілене і передане в образах.

Мова художнього твору — основний засіб зображення картин життя, художніх характерів, художніх образів, які використовує в своїй творчості письменник (до засобів М. х. т. відносяться: поетична лексика, поетичний синтаксис та евфонія — особливості звучання). Характеристика М. х. т. багато в чому визначається особливостями авторського добору матеріалу із загальнонаціональної мови; цей добір формує авторську мову та мову персонажів.

Модернізм (від фр. *moderne* — сучасний) — термін, який характеризує мистецтво початку — середини XX ст. Вчені-дослідники мають на увазі під цим терміном різний зміст. Основна влас-

Словник літературних термінів

тем (об'єднує різні нереалістичні течії: експресіонізм, футуризм, акмеїзм, сюрреалізм, абстракціонізм тощо); потяг до побудови такої реальності, яка була б мало пов'язана з дійсністю і навіть була протиставлена їй.

Монолог (від гр. *monos* — один, *logos* — слово, мова) — мова однієї людини в художньому творі, розгорнуте висловлювання одного персонажа або оповідача.

Мотив (від фр. *motiv* — мелодія, наспів) — найменший елемент сюжету. Термін частіше використовується відносно творів усної народної творчості.

Н

Напрямок літературний — тип духовно-практичного освоєння світу, який має змістову структуру, особливості художньої форми і складає якісно своєрідний етап у поступальному художньому розвитку. Конкретно-історична форма розвитку художнього методу.

Нарис — наближена до документальної оповідь про реальну подію або людину; роль вимислу в Н. мінімальна.

Народність — близькість художнього твору, його духу широким народним масам; художнє втілення народних уявлень, інтересів, оцінок у тематиці, проблематиці, ідеях, пафосі, сюжеті, характерах, засобах художньої виразності, відтворення в фольклорі та літературі народної психології; зображення та оцінка подій з точки зору народу.

Неологізми (від гр. *neos* — новий, *logos* — слово) — новоутворені слова та вислови мови, які відбивають основні поняття, явища або посилюють виразність мови; створюються на основі існуючих форм, у відповідності до законів мови.

Неокласицизм (від гр. *neos* — новий і *classicus* — зразковий) — тенденція в розвитку літератури і мистецтва, яка проявляється після занепаду класицизму як літературного напрямку.

Неоромантизм — романтизм в нових умовах, художній метод у літературі й мистецтві, коли не задовольняючій митця реальній дійсності протиставляються картини життя бажаного, витвореного мрією.

Несюжетні елементи — вставні епізоди та ліричні (інакше — авторські) відступи. Їх основна функція — розширити рамки зображуваного, дати можливість автору висловити свої думки і почуття з приводу різних явищ життя, які не пов'язані із сюжетом.

Новела (від італ. *novella* — новина) — близька до оповідання жанрова форма, яка відзначається чіткістю зображуваних подій, несподіваністю їх розвитку та розв'язки. Тип малої форми оповіді, який виник в епоху Відродження; характеризується динамічною інтригою та увагою до особистості героя, його індивідуальної свідомості та вчинків. Н. — один із жанрів епічного роду літератури.

О

Об'єкт (від лат. *objectum* — предмет) — предмет, який складає частину зовнішнього, матеріального світу.

Об'єктивний — неупереджений, безпристрасний; позбавлений суб'єктивного, особистісного ставлення.

Образ художній — особлива форма відображення дійсності мистецтвом; зображення людського життя, окремих його боків, в індивідуалізованій формі (одне з основних понять літератури). Об'єднує у собі загальне і часткове, узагальнення та індивідуалізацію. Реальне життя відбивається в художньому творі в художніх образах.

Образ автора (оповідача) — умовний носій авторської мови в прозовому творі, за визначенням Ф. М. Достоєвського — «істота всезнаюча і непогримима», від особи якої ведеться оповідь.

Ода (від гр. *ode* — пісня) — вірш захопливого характеру на честь якоїсь особи або події.

Октава (від лат. *octava* — *вісім*) — восьмивірш; строфа з восьми рядків, шість із яких пов'язані перехресною римою, а два заключні — парною римою.

Опис — вид оповіді, в основі якої — зображення статичної картини (портрета, пейзажу, обстановки).

Оповідання — прозовий твір малого обсягу з динамічним розвитком сюжету. Звичайно в оповіданні зображається один епізод або подія з життя героя, тому діючих осіб в оповіданні небагато, а описувані дії протікають на невеликому, обмеженому проміжку часу.

Оповідач — умовний образ людини, від особи якої ведеться оповідь у літературному творі (як правило, окрема від автора особа).

Оповідь — зображення дій та подій зовнішнього по відношенню до оповідача світу; мова персоніфікованого оповідача або авторська мова (весь текст, крім прямої мови персонажів); включає в себе опис, міркування, характеристику, невласне пряму мову персонажів.

Особистість — стійка система соціально значущих рис, які характеризують індивіда як людину тієї чи іншої спільноти або суспільства.

П

Парадокс (від гр. *paradoxos* — *дивний, несподіваний*) — міркування, яке різко відрізняється від традиційного, загальноприйнятого, а іноді розходиться із здоровим глуздом; почасти — різновид дотепу.

Паралелізм (від гр. *parallelos* — *той, що іде поряд*) — один із видів повтору (синтаксичного, лексичного, ритмічного); композиційний прийом, який підкреслює зв'язок кількох елементів художнього твору; аналогія.

Пафос (від гр. *pathos* — *пристрасть*) — емоційно-оцінювальне ставлення письменника до зображуваної ним дійсності, яке відзначається великою силою почуттів; емоційне звучання, настрої твору, який визначає його загальну тональність. Розрізняють П. героїчного, трагічного, комічного (в т. ч. сатира, гумор, іронія); П. утверджувальний, заперечувальний, виправдовувальний, піднесений.

Пейзаж (від фр. *peysage* — *країна, місцевість*) — опис, картина природи, частина реальної обстановки, у якій розгортається дія. Пейзаж може підкреслювати або передавати душевний стан персонажів: при цьому внутрішній стан людини уподібнюється або протиставляється життю природи.

Переказ — усне народне оповідання про визначні історичні події та їх героїв. Перекази за своїм змістом близькі до народних легенд і сказань, але відзначаються більшою фактичною достовірністю і відсутністю казково-фантастичних елементів.

Переносне значення — додаткове значення слова, яке виникає в результаті використання означення одного предмета відносно іншого, в результаті уподібнення предметів («змія» — «підступна», «зелений» — «незрілий, молодий»).

Персонаж (від лат. *persona* — *обличчя, маска*) — загальна назва будь-якої діючої особи літературного твору. Підрозділяються на головні, другорядні та епізодичні. (Почасти вживається у значенні «літературний герой»).

Пиррїхій — допоміжна стопа, яка складається з двох коротких складів.

Підтекст — не висловлене прямо в тексті, але ніби витікає з окремих реплік, деталей ставлення автора до діючих осіб, їх взаємин, сюжетних ситуацій; неявний смисл, який може не співпасти з прямим смислом тексту.

Повість — прозовий жанр описово-оповідного типу, в якому життя подається у вигляді ряду епізодів з життя героя, середня епічна форма, яка показує етап життя героя. За обсягом П. більша, ніж оповідання, і ширше зображує людське життя, охоплюючи низку його епізодів, які складають

період життя головного персонажа. У ній більше подій і діючих осіб; почасти вирізняється хронологічний розвиток сюжету та відповідна побудова композиції. Частіше за все, це історія життя людини, розказана або від особи автора, або від особи самого героя. Значення терміна протягом кількох століть змінювалося.

Поетія (від гр. *poio* — роблю, творю) — особлива організація художньої мови, яка відзначається ритмом і римою — віршовою формою. Почасти термін П. вживається у значенні «твори різних жанрів у віршах».

Поема (від гр. *poiein* — творити) — великий віршований твір із сюжетно-оповідною організацією, повість або роман у віршах, багаточастинний твір, у якому зливаються воедино епічне та ліричне начала. Поему можна віднести до ліро-епічного жанру літератури, оскільки оповідь про історичні події і події життя героїв розкривається в ній через сприйняття і оцінку оповідача.

Позитивний герой — персонаж, у якому автор втілює своє уявлення про моральні цінності.

Порівняння — форма поетичної мови, основана на порівнянні двох предметів або явищ з метою пояснити один з них за допомогою іншого («очі, як небо, голубі», «слово — золото» тощо).

Портрет (від фр. *peindre* — зображати) — зображення зовнішності героя (обличчя, фігури, одягу, манери поведінки) як засіб його характеристики; різновид опису. Портрет — один із засобів характеристики образу.

«Потік свідомості» — безпосереднє відтворення думок, переживань, відчуттів, асоціацій як єдиного химерного потоку — «зсередини».

Приказка — влучний образний вислів, який не містить у собі узагальнюючого смислу.

Прислів'я — короткий, закінчений, образний народний вислів узагальнюючого характеру.

Притча — невелике оповідання, яке містить повчання в іносказальній, алегоричній формі, яка є спорідненою з байкою. Але смисл притчі більш значимий: вона ілюструє важливу ідею, торкаючись проблем моралі, загальнолюдських законів. Притча є одним із засобів вираження морально-філософських міркувань автора і почасти використовується з метою прямої настанови читачу у питанні людської і суспільної поведінки.

Проблема — складне питання, поставлене в літературному творі (може одержати відповідь або залишитися невирішеним); той бік життя, який особливо цікавить письменника. Одна і та ж сама тема може слугувати основою для постановки різних проблем. (Тема кріпосного права — проблема внутрішньої несвободи кріпака, проблема обопільної розпусти, виродіння і кріпосних, і кріпосників, проблема соціальної несправедливості...). Проблематика — сукупність проблем, порушених у творі. (Вони можуть мати доповнюючий характер і підпорядковуватися головній проблемі).

Проза (прозова художня мова) (від лат. *prosa* — вільна мова) — всі види новіршованої опрацьованої мови. На відміну від віршів, П. немелодична, часто — неритмічна і не підпорядкована жодному віршованому розмірові. Виділяються три основні жанрові форми прози: *оповідання, повість і роман*.

Пролог (від гр. *pro* — перед, *logos* — слово, мова) — своєрідний вступ до твору, в якому оповідається про події минулого, він емоційно налаштовує читача на сприйняття (зустрічається рідко).

Прототип (прообраз) (від гр. *prototypos* — прообраз) — реально існуюча людина, яку автор використав як модель для створення літературного персонажа, і реальна особа або літературний персонаж, який послужив основою для створення того чи іншого художнього образу.

Псевдонім (від гр. *pseudos* — вимисел) — вигадане ім'я, використовуване письменником для приховання справжнього з якихось причин.

Психологічний аналіз — глибоке, детальне відтворення світу персонажа, його почуттів, думок, переживань, спонукань.

Публіцистика — особливий рід літератури та журналістики, звернений до найактуальніших, нагальних проблем, вирішення яких має велике значення для суспільства.

Р

Реалізм (від лат. *realis* — речовий) — один з творчих методів у літературі та мистецтві. Реалізм у літературі — це вірність зображення характерів персонажів, їх психології, психології їх середовища. Основна властивість — за допомогою типізації відбивати життя в образах, які відповідають суті явищ самого життя. Прагнення до широкого охопту дійсності в її протиріччях, глибинних закономірностях і розвитку. Тяжіння до зображення людини в її взаємодії із середовищем: внутрішній світ персонажів, їх поведінка несуть на собі прикмети часу; велика увага приділяється соціально- побутовому фонові часу.

Провідний критерій художності — вірність дійсності; прагнення до безпосередньої достовірності зображення, «відтворення» життя» «у формах самого життя».

Реалістичний твір — твір, у якому автор прагне відтворити і зобразити життя достовірно, в правдоподібних образах та «формах самого життя». Для них властиве прагнення до об'єктивності, узагальнення, типізації.

Ремарка (від фр. *remarque* — зауваження, пояснення) — авторське пояснення в тексті драматичного твору, коротко характеризуюче місце дії, вчинки героїв, інтонації їх мови.

Ремінісценція (від лат. *reminiscentia* — спогад) — несвідомий або цілеспрямований спогад про інший твір; його перероблене відтворення (прийом, розрахований на асоціації читачів).

Ретардація (від лат. *retardatio* — уповільнення, затримка) — уповільнення розвитку сюжетної дії з допомогою введення несюжетних компонентів: описів, ліричних відступів, неодноразових повторів однорідних епізодів.

Рефрен (від фр. *refrain* — приспів) — повторення якогось рядка або низки рядків у кінці строфи.

Рід літератури — певний, такий, що історично склався, спосіб зображення дійсності, людини в процесі життя автором у художньому творі. В художній літературі відомі три основні роди: епос, лірика та драма.

Рима (від гр. *rhythmos* — співмірність) — повтор звуків, які пов'язують закінчення двох або більше рядків (наприклад, «грози — морози», «гірлянди — троянди» тощо), співзвучність у кінці рядків, композиційно-звуковий повтор у кінці двох або кількох рядків.

За розміщенням у рядках розрізняють рими: парні (суміжні), які пов'язують суміжні рядки; перехресні — які римують перший і третій, другий і четвертий рядок тощо; охоплюючі — які римують у чотиривірші перший та четвертий, другий і третій рядки.

Ритм (від гр. *rhythmos* — струнність, співмірність) — повторюваність у віршованій мові однорідних звукових, інтонаційних, синтаксичних особливостей (може бути мелодичним і немелодичним); періодичне повторення якихось елементів віршованої мови через певні проміжки; впорядкованість його звукового ряду.

Риторичне запитання (від гр. *rhetor* — оратор) — запитання, яке не передбачає відповіді; воно виступає у значенні ствердження і посилює емоційність висловлювання.

Розвиток дії — система подій, які витікають із зав'язки; по ходу розвитку дії, як правило, конфлікт загострюється, а протиріччя виявляються все ясніше і гостріше.

Розв'язка — вирішення зображуваного конфлікту або вказівка на можливі шляхи його вирішення; заключний момент у розвитку дії художнього твору. Як правило, у ній або вирішується конфлікт або демонструється його принципова невирішуваність.

Розмір віршований — послідовно виражена форма віршованого ритму (визначається числом складів, наголосів або стоп — у залежності від системи віршування).

Роман — великий епічний твір, у якому зображається всебічна картина життя великої кількості людей у певний період часу або цілого людського життя, одна з великих форм епічного роду літератури.

Романтизм — 1) Світорозуміння, яке усвідомлює недосконалість оточуючого світу. 2) Літературний напрям, який відбиває світогляд романтиків. В художній творчості романтизм виявляється у показі ідеального героя, його духовного світу та його ідеалів, заради яких він вступає у боротьбу.

Основною рисою романтизму є *трагічне двосвіття*: герой усвідомлює недосконалість світу і людей, страждає від спілкування з ними і водночас бажає жити в цьому світі, з цими недосконалими людьми, мріє бути ними зрозумілим і прийнятим. Основна властивість — домінанта суб'єктивного над об'єктивним, прагнення не відтворити, а перетворити дійсність, потяг до висунення на перший план виняткового (в характерах і обставинах).

Романтичний герой — герой романтичного твору, який страждає від відчуження, від неможливості змінити своє становище та оточуючий світ. Він ідеальний: красивий зовнішньо і внутрішньо, здійснює вчинки у відповідності до своїх ідеалів, жертвує собою в ім'я цих ідеалів та людей, суспільства, якому він не потрібен.

С

Сарказм (від гр. *sarkasos* — *реу м'ясо*) — зла і уїдлива насмішка, вищий ступінь іронії.

Сатира (від лат. *satura* — *суміш*) — вид комічного, який найбільш нещадно висміює людську недосконалість. С. виражає різко негативне відношення автора до зображуваного, має умовою висміювання виведеного характеру або явища.

Силабо-тонічна система (від гр. *sillabe* — *склад*, *tonos* — *наголос*) — система віршування, яка визначається кількістю складів, числом наголосів та їх розміщенням у віршованому рядку.

Символ (від гр. *symbolon*) — предмет або слово, яке умовно виражає суть певного явища (скажімо, хліб-сіль — символ гостинності). Предмет, тварина, знак стають символами, коли їх наділяють додатковим, винятково важливим значенням (наприклад, хрест став символом християнства, а свастика — знак швидкоплинного часу — символом фашизму). Значення символу домислюється, тому його сприйняття залежить від читачів. Символ багатозначний. Порівняно з алегорією символ більш багатозначний, широкій, дає велику свободу тлумачень. В цілому ж алегорія та символ дуже близькі.

Символізм — нереалістична течія рубежу XIX – XX ст. Основна властивість — освоєння «речей у собі» та ідеї, які знаходяться за межами чуттєвого сприйняття. В основі естетики — символ (він повинен замінити конкретний образ). Віра в ірраціонально-магічну силу поетичного слова.

Синкретизм — злитість, нерозчленованість, характерна для первинного стану у розвитку чого-небудь, наприклад первісного мистецтва.

Синоніми (від гр. *synonymos* — *однойменний*) — слова, різні за звучанням, але близькі за змістом (що дозволяє точніше висловити думку, запобігаючи повторам).

Синтез — поєднання певних елементів; єдність, взаємозв'язок частин. Синтетичний — той, що поєднує в собі різні, різнопланові явища.

Сказ — особливий тип оповіді, який ведеться від особи оповідача у своєрідній мовній манері. Сказ відтворює або імітує народне оповідання.

Співомовка — короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.

Спондей — допоміжна стопа, яка складається з двох складів.

Стилізація — художній твір, який становить собою стилістичне, жанрове або якесь інше наслідування чого-небудь.

Стиль (від гр. *stylos* — *пристосування для письма*) — сукупність елементів художньої форми, яка надає твору мистецтва виражене естетичне обличчя; наскрізний принцип побудови художньої форми, який визначає цілісність, єдиний тон твору. Стильова визначеність характерна і для окремого твору (С. твору), і для творчої індивідуальності художника (С. письменника), і для групи

творів авторів (стильова тенденція, стильова течія).

Стопа — поєднання наголошеного складу з одним або двома ненаголошеними, яке повторюється у кожному вірші.

Строфа (від гр. *strophe* — поворот) — група віршів, пов'язаних за змістом.

Суперобкладинка (від гр. *super* — понад) — додаткова зйомна обкладинка (обгортка), яку надівають поверх оправи або обкладинки. С. зберігає обкладинку від пошкоджень і робить книгу ошатнішою (виконує декоративну функцію). Іноді на ній розміщують довідковий або інформаційний матеріал.

Сюжет (від фр. *sujet* — предмет, зміст) — система подій у художньому творі, подана в певному зв'язку, яка розкриває характери діючих осіб та ставлення письменника до зображуваних життєвих явищ; послідовність подій, яка складає зміст художнього твору.

Т

Тавтологія (від гр. *tauto* — те ж саме; *logos* — слово) — повторення одних і тих же слів, або близьких за змістом чи звуковим складом («диво-дивне» тощо).

Тема (від гр. *thema* — те, що покладено в основу) — предмет зображення, люди, відносини, коло подій, яке осмислюється у творі; те, про що оповідає автор.

Тип — образ людини, який відбив найбільш суттєві риси своєї епохи, класу, середовища, соціальної групи.

Типізувати — втілювати у загальних, типових рисах та формах. Узагальнено, але легко визнавано зображувати певні реалії дійсності: людей, суспільство, історичну епоху, соціальне середовище, а також риси характеру людей тієї чи іншої епохи, соціального середовища, нації, народу.

Типове — найбільш вірогідне для даної ситуації або системи відліку, єдність загального та індивідуального.

Титул, титульний лист (від лат. *titulus* — напис, заголовок) — початкова сторінка книги, на якій представлено прізвища авторів, ініціали, назва твору, його підзаголовки, вказані місце та рік видання, логотип видавництва, іноді подана ілюстрація.

Трагічне — естетична категорія, для якої характерна наявність не вирішеного конфлікту; у центрі уваги, як правило, страждання і загибель героя або його життєвих цінностей.

Традиція (від лат. *traditio* — передача) — спадкоємний зв'язок між старим та новим явищами життя або літератури.

Тропи — слова та вислови, використовувані в переносному смислі (коли ознака одного предмета переноситься на інший). Найпростіші Т. — порівняння, епітет; складні Т. — метафора, метонімія, іронія, гіпербола, літота тощо.

У

Умовність художня первинна (прихована) — відмітна риса будь якого твору мистецтва. У. створює видимість правдоподібності, схожості на реальну дійсність. Природа цієї У. — своєрідність погляду автора на відображувану ним у художньому творі дійсність.

Умовність художня вторинна (відкрита, активна) — свідоме порушення правдоподібності з метою висвітлити, зробити зримим те, що з якої-небудь причини не може бути назване прямо або не має в реальному житті свого предметного втілення; відновлення форм, які зустрічаються в житті та природі. Образи, які одержуються в підсумку, не цілком схожі на життя, з фактами життя їх не можна порівняти «прямим накладанням». Однак вони можуть

виражати смисл цих фактів, вірно відображати дійсність.

Усмішка — різновид фейлетону та гуморески, введений в українську літературу Остапом Вишнею, автором багатьох збірок «Вишневих усмішок». Зараз вживають терміни «народні усмішки», «усмішка-жарт», «усмішка-нарис» та ін.

Усна народна творчість (фольклор) (від англ. *folklore* — народна мудрість, народне знання) — сукупність різних видів і форм словесної творчості, яка побутує в усній формі та створюється колективом авторів, мистецтво проголошеного слова. Особливості Ф.: колективний характер створення, роповсюдження, усна форма існування, наявність множинності варіантів одного тексту, традиційний набір використовуваних художніх засобів, орієнтація на загальнонародний ідеал, своєрідний характер виконання, передавання творів з покоління в покоління.

Ф

Фабула (від лат. *fabula* — історія, оповідання) — послідовність розвитку подій у творі (існують і інші тлумачення терміна).

Факсимільне видання (від лат. *fac simile* — зроби подібне) — видання книги, рукопису або креслень у тому вигляді, в якому вони були видані вперше.

Фантастика (від гр. *phantastika* — мистецтво уявляти) — неіснуюче у дійсності, створене фантазією, уявою; експресивний спосіб вираження художньої думки. Ф. може бути явною і неявною.

Фейлетон (від фр. *feuilleton*) — художньо-публіцистичний жанр літератури, в основі якого лежать реальні факти. У фейлетоні чітко простежується авторська позиція, оцінка описуваного. Найбільш поширений сатиричний фейлетон.

Фінал (від лат. *finis* — кінець) — заключна частина в творі; може становити собою підсумкове авторське висловлювання.

Фольклор — див. **Усна народна творчість**.

Форзац (від нім. *vorsatz* — перед текстом) — подвійний аркуш паперу, який поєднує основну частину книги з кришкою оправи. Іноді, крім суто технічної функції, форзац несе на собі і інформативну: має довідкові матеріали, таблиці, карти або ілюстрації. Для створення певного настрою на форзаці розміщують рисунок чи орнамент.

Фрагмент (від лат. *fragmentum* — уламок, шматок) — уривок художнього твору.

Х

Характер художній (від гр. *charakter* — відбиток, ознака) — образ людини у творі, поданий з достанньою повнотою, у єдності загального та індивідуального, об'єктивного та суб'єктивного; сукупність зовнішніх та внутрішніх рис особистості героя, детально вималюваних автором.

Хорей (від гр. *choreios*, від *choros* — хор) — двоскладовий віршований розмір з наголосом на першому складі.

Хроніка (від гр. *chronos* — час) — прозовий жанр літератури, який відображає суспільно-історичні, військово-історичні або сімейно-побутові події у хронологічній послідовності, як вони відбувалися в житті.

Хронотип — художній час і художній простір; просторово-часова організація твору.

Художня система — див. **Напрямок літературний**.

Художність — специфічна властивість справжнього твору мистецтва.

Ц

Цикл (від гр. *ciklos* — коло, колесо) — об'єднання низки відносно самостійних творів у ціле темою, спільним оповідачем, при збереженні завершеності кожного твору.

Цитата (від лат. *citj* — викликаю, наводжу) — дослівний витяг з якого-небудь твору.

Я

Ямб (від гр. *iambos* — фракійський музичний інструмент) — двоскладовий віршований розмір з наголосом на другому складі.

Зміст

УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ	4
Казки	4
<i>Казкові формули:</i>	5
<i>Схема казки про тварин</i>	6
<i>Казка народна і літературна</i>	7
<i>Особливості казки, легенди, переказу</i>	7
Малі фольклорні форми	8
Пісні	9
<i>Обрядова пісенна творчість</i>	9
<i>Соціально-побутові пісні</i>	9
<i>Родинно-побутова лірика</i>	10
<i>Епічні пісні</i>	10
<i>Пісні літературного походження</i>	10
Художні прийоми фольклору	11
Специфічні ознаки фольклору	12
Фольклор та література	12
ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА	13
Роди художньої літератури	13
<i>Основні жанри</i>	13
<i>Жанри мішаної форми</i>	15
<i>ЛІРО-ЕПІЧНІ ЖАНРИ</i>	15
<i>ЛІРИЧНО-ДРАМАТИЧНІ ЖАНРИ</i>	16
Форми (види) зображення дійсності	16
Зміст і форма художнього твору	17
<i>Зміст художнього твору</i>	17
<i>ТЕМА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	17
<i>ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	18
<i>ІДЕЯ ХУДОЖНЯ</i>	19
<i>ПАФОС ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	19
Форма художнього твору	20
<i>СЮЖЕТ ТА ФАБУЛА</i>	20
<i>КОМПОЗИЦІЯ</i>	21
<i>ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЛЮДИНИ</i>	23
<i>Портрет у художньому теорі</i>	25
<i>Інтер'єр у художньому теорі</i>	25
<i>Пейзаж у художньому теорі</i>	26
Текст	27

Стиль	28
Художня мова	30
Слово	30
Тропи	31
Системи віршування	32
Елементи ритмотворення (силабо-тонічний вірш)	32
Поетична лексика	36
Поетичний синтаксис та інтонаційні фігури	37
Поетична фонетика	39
Основні стильові течії лірики	40
Народно-пісенна лірична стильова тенденція	40
Агітаційно-лірична стильова течія	40
Класична стильова течія	41
ХУДОЖНІЙ МЕТОД	42
Основні методи	42
Художня система	43
Літературний напрям	43
Літературна течія, школа, угруповання	44
Жанр літературний	44
ПЕРІОДИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	45
Давня українська література	
— від часів Київської Русі до XVIII століття	45
Літературні форми періоду Київської Русі	45
Літературні форми давньоукраїнської писемної літератури	46
ПРАДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА XI – XV СТОЛІТТЯ	46
ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА XIV – XVIII СТОЛІТТЯ	47
Бароко	47
Класицизм	48
Просвітительський реалізм	51
Сентименталізм	53
Нова українська література XIX – початку XX ст.	56
Романтизм як творчий метод (продуктивний)	56
Реалізм	58
Еволюція українського реалізму	58
«Натуральна школа»	59
Критичний реалізм	60
Український реалістичний роман XIX ст.	61
Типологія українського роману	62
Український роман XX ст.	62
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	70
СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ	80